

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 5 Номер 2 (14) 2008

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал / Ред. кол.: В.Д. Каліущенко (голов. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – Т. 5. – № 2 (14). – 161 с.

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано і зареєстровано у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 2-05/5 від 08 червня 2005 року.

Адреса редколегії: 83055 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: frgf@dongu.donetsk.ua

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 5 № 2 (14) 2008

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний;
д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан; д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий;
д-р філол. наук, проф. М.О. Луценко; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко;
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р пед. наук, проф. Г.П. Шевченко

Донецьк ДонНУ 2008

**DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING**

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 5 No 2 (14) 2008

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi;

Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban; Doctor of Pedagogics, Prof. O.G.Kucheravyi;

Doctor of Philology, Prof. M.O. Lutsenko; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovaty; Doctor of Pedagogics,

Prof. G.P.Shevchenko

Donetsk DonNU 2008

З М І С Т

Том 5, № 2 (14), 2008

Германські мови

<i>Єнікєєва С.М.</i> Релевантність базових понять синергетики для вивчення вербокративних процесів сучасної англійської мови.....	5
<i>Мартинюк А.П.</i> Перспективи дослідження концептів у світлі інтегративної теорії мови..	20
<i>Михайлюк Н.П.</i> Пронімінальна транспозиція як складова частина морфологічної транспозиції та засоби її реалізації.....	34
<i>Левицький В.В., Лех О.С.</i> Концептуальное поле размера в немецком языке и методы его исследования.....	40
<i>Сапрыкин С.С.</i> Семантическая классификация посессивных глаголов среднеанглийского языка.....	58

Типологічні та зіставні дослідження

<i>Материнська О.В.</i> Партоніми у лексичній системі мови.....	71
<i>Олейник С.В.</i> Особенности фразеологической вербализации концепта <i>МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ</i> в английском и украинском языках.....	81
<i>Сидоров О.М.</i> Основні типи предикативно-атрибутивних конструкцій в англійській та українській мовах.....	96
<i>Удинська А.Г.</i> Метоніми на позначення людини в англійській і українській мовах.....	111

Критика і бібліографія

<i>Кійко С.В., Кійко Ю.Є.</i> Рецензія на книгу Левицького В.В. “Квантитативні методи в лінгвістиці” (російською мовою). – Вінниця, 2007. – 264 с.....	128
<i>Emmerich Kelih.</i> Besprechung des Buches von Levickij V.V. “Kvantitativnye metody v lingvistike”. – Vinnica, 2007. – 264 S.....	131
<i>Огуй О.Д.</i> Якісна зміна парадигми словотвірних досліджень: Рецензія на монографію Л.М. Ягупової “Мовно-географічна варіативність системи середньовісхньо-німецьких префіксальних іменників” (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 4). – Донецьк, 2007. – 607 с.....	136

Портрет ученого

<i>Огуй О.Д.</i> Per Aspera ad Astra: Науковій шлях провідного германіста України В.В. Левицького (до 70-річчя від дня народження).....	140
---	-----

Наукове життя

<i>Ніколаєва Л.Б.</i> Міжвузівська наукова студентська конференція факультету іноземних мов Донецького національного університету.....	152
--	-----

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

<i>Ягупова Л.М.</i> Мовно-географічна варіативність системи середньовісхньо-німецьких префіксальних іменників: Монографія (Серія: Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 4). – Донецьк, 2007. – 607 с.....	154
--	-----

Наші автори	155
--------------------------	-----

CONTENTS

Volume 5, No 2 (14), 2008

Studies in Germanic Languages

<i>Yenikeyeva S.M.</i> Relevancy of the Principal Notions of Synergetics to the Study of Verbocreative Processes in Modern English.....	5
<i>Martynyuk A.P.</i> Prospects of Concept Research in Terms of the Integrative Language Theory.....	20
<i>Mykhailiuk N.P.</i> Pronominal Transposition as a Constituent of Morphological Transposition and the Means of its Realization.....	34
<i>Levytsky V.V., Lekh O.S.</i> Conceptual Field of Size in German and Methods of its Study.....	40
<i>Saprykin S.S.</i> Semantic Classification of Middle English Possessive Verbs.....	58

Typological and Contrastive Studies

<i>Materynska O.V.</i> Paronymy in the Lexical System of a Language.....	71
<i>Oliynyk S.V.</i> Verbalisation Peculiarities of the Concept <i>PERSONAL RELATIONS</i> by Means of Phraseological Units in English and Ukrainian.....	81
<i>Sydorov O.M.</i> The Main Types of Predicative-Attributive Constructions in English and Ukrainian.....	96
<i>Udynska A.G.</i> Metonyms Denoting a Human Being in the English and Ukrainian Languages.....	111

Criticism and Bibliography

<i>Kijko S.V., Kijko Yu.Ye.</i> A Review of V.V. Levytsky's book "Quantitative Methods in Linguistics" (in Russian). – Vynnytsia, 2007. – 264 p.	128
<i>Emmerich Kelih.</i> Besprechung des Buches von Levickij V.V. "Kvantitivnye metody v lingvistike". – Vinnica, 2007. – 264 S.....	131
<i>Ogui O.D.</i> A Qualitative Change in the Paradigm of Word-Formation Studies: a Review of L.M. Yagupova's Monograph "Linguistic and Geographical Variantion of the System of Middle Upper German Prefixal Nouns" (Typologic, Contrastive, Diachronic Studies. – V. 4). – Donetsk, 2007. – 607 p.....	136

Scholar's Portrait

<i>Ogui O.D.</i> Per Aspera ad Astra: Scholarly Way of the Prominent Germanic Philologist V.V. Levytsky (to his 70 th Anniversary).....	140
--	-----

Academic Proceedings

<i>Nikolaeva L.B.</i> Intercollegial Scholarly Students' Conference at Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University.....	152
---	-----

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

<i>Yagupova L.M.</i> Linguistic and Geographical Variation of the System of Middle Upper German Prefixal Nouns: Monograph (Typologic, Contrastive, Diachronic Studies. – V. 4). – Donetsk, 2007. – 607 p.....	154
---	-----

Contributing Authors	157
-----------------------------------	-----

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2008 С.М. Єнікєєва
(м. Запоріжжя)

РЕЛЕВАНТНІСТЬ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ СИНЕРГЕТИКИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ВЕРБОКРЕАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

ЄНІКЄЄВА С.М. РЕЛЕВАНТНІСТЬ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ СИНЕРГЕТИКИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ВЕРБОКРЕАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню проблеми релевантності основних понять та принципів синергетики для вивчення словотворчих процесів сучасної англійської мови. Встановлено, що словотвір являє собою відкриту нелінійну нерівноважну систему, яка функціонує та розвивається за законами синергетики. Здатність до саморегуляції та самоорганізації системи словотвору забезпечують, з одного боку, її метастабільність, а з іншого, – розвиток. Застосування синергетичного формату дає змогу довести закономірність існування різноманітних “асистемних”, “атипових” лінгвальних явищ, дозволяє прогнозувати перспективи подальшого розвитку мовної системи.

ЕНИКЕЕВА С.М. РЕЛЕВАНТНОСТЬ БАЗОВЫХ ПОНЯТИЙ СИНЕРГЕТИКИ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ВЕРБОКРЕАТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена исследованию проблемы релевантности основных понятий и принципов синергетики для изучения словообразовательных процессов в современном английском языке. Установлено, что словообразование представляет собой открытую нелинейную неравновесную систему, функционирующую и развивающуюся по законам синергетики. Способность словообразовательной системы к саморегуляции и самоорганизации обеспечивают, с одной стороны, её метастабильность, а с другой – развитие. Применение синергетического формата даёт возможность доказать закономерность существования разного рода “асистемных”, “атипичных” лингвальных явлений, позволяет прогнозировать перспективы дальнейшего развития языковой системы.

YENIKYEVA S.M. RELEVANCY OF THE PRINCIPAL NOTIONS OF SYNERGETICS TO THE STUDY OF VERBOCREATIVE PROCESSES IN MODERN ENGLISH

The article deals with the problem of relevancy of the notions and principles of synergetics for studying word-formation processes in Modern English. It is proved that as an open non-linear non-equilibrium system, word-formation has capacity for self-regulation and self-reconstruction. The synergetic capacities of the word-formation system ensure both its metastability and development.

In the process of verbocreation there emerge some fluctuations which, if intensified, can cause the self-reorganization of the word-formation endosystem and even the entire language supersystem. The peculiarities of formation of new word-building affixes and patterns, new ways of verbocreation prove the relevancy of the synergetic principles. When forming a nominative lingual unit a number of lexical innovations can be created on the basis of traditional and new word-forming means. The latter should be regarded as manifestation of a fluctuation. The phenomenon of polynomination indicates that the word-formation system is able to represent different ways of accomplishing verbocreative tasks and simultaneously this system can self-regulate and self-reorganize. According to the synergetic laws the ways of development of a system are determined at points of bifurcation.

The use of the synergetic paradigm for word-forming processes provides the opportunity to reveal the principles of self-organization and development of word-building endosystem as a constituent part of the language supersystem, proves the appropriateness of the so-called “non-systematic”, “non-typical” word-building phenomena, permits to determine the trends of development of the word-building system.

Ключові слова: вербокреація, синергетика, відкритість системи, нелінійність, дисипативність, локалізація, нерівноважність, конструктивний хаос, флуктуації, точки біфуркації, структура-атрактор.

Наука, як конкретно-історичне явище, проходить у своєму розвитку різні етапи,

кожен з яких характеризується актуальністю певного, обумовленого рівнем розвитку суспільства, комплексу завдань, домінуванням певної методології вивчення явищ живої і неживої природи, використанням певних дослідницьких парадигм. Сучасна наука має за мету відтворення системно-цілісної картини світу, яке можна здійснити шляхом перетворення вузькоспеціальних мононаук у комплексну науку через “подолання ‘суперспеціалізації’, відмови від десятиліттями домінуючого в науковому мисленні редукаціоністського підходу, заміни його підходом холистським” (*тут і далі переклад наш – Е.С.*) [15, с.3].

Великі можливості для пізнання як цілісної картини світу, так і окремих її ланок відкриває синергетика – “нова міждисциплінарна галузь наукових знань, яка вивчає процеси самоорганізації та впорядкування у відкритих нерівноважних системах різної природи” [17, с. 3]. Синергетика передбачає пошук універсальних принципів самоорганізації та еволюції складних систем різної природи, пояснює доцільність існування “асистемних” явищ, дає змогу прогнозувати перспективи подальшого розвитку систем тощо.

На тлі застосування принципів синергетики у практиці дослідження різноманітних лінгвальних явищ у 70-80 роках ХХ століття почала формуватися лінгвістична синергетика – дослідницька парадигма, що являє собою “прикладну галузь застосування ідей синергетики, теорії складних нелінійних систем” [13, с. 113]. Широке застосування синергетичного підходу можна спостерігати в різних напрямках сучасної лінгвістики: історії мови [7], соціолінгвістиці [11], теорії комунікацій [15], лінгвістиці тексту [8; 9; 13; 14] тощо. Очевидним є те, що синергетика відкриває нові горизонти в дослідженні як мовної суперсистеми, так і її окремих ендосистем.

Для сучасної англійської мови характерним є надзвичайно велике кількісне зростання словникового складу і помітна якісна зміна у шляхах, способах та засобах утворення лексичних інновацій [4, с. 4]. Актуальним, у цьому зв’язку, є вивчення впливу кількісної і якісної зміни компонентів-складників на мікрорівні на організацію і функціонування мовної суперсистеми. Значну допомогу у вирішенні цього питання, на наш погляд, може надати застосування принципів синергетики для вивчення інноваційних явищ.

У нашій статті ми ставимо за мету встановити релевантність головних понять синергетики для вивчення інноваційних процесів на словотвірному рівні. Для досягнення поставленої мети ми маємо виконати такі завдання: визначити понятійний апарат синергетики, встановити релевантність цих понять для вивчення окремих “асистемних” явищ англійського словотвору, встановити внутрішньосистемні ресурси розвитку та

самоорганізації словотвірної макросистеми.

Основними поняттями та ідеями синергетики є відкритість системи (тобто здатність до обміну із зовнішнім середовищем матерією, інформацією та енергією), нелінійність, дисипативність, локалізація, нерівноважність, конструктивний хаос, флуктуації, точки біфуркації, структура-атрактор. Всі вони описують умови самоорганізації та саморозвитку системи. Спробуємо шляхом екстраполяції вищезазначених понять та ідей встановити їх релевантність для пояснення тих процесів, що відбуваються у словотворі сучасної англійської мови.

Перш за все, ми маємо встановити, чи є словотвір відкритою, нелінійною системою. Нагадаємо, що відкритою вчені називають таку систему, “яка здатна постійно обмінюватися речовиною, енергією, інформацією з оточуючим середовищем і має як “джерела” – зони підживлення її енергією оточуючого середовища, дія яких сприяє зростанню структурної неоднорідності даної системи, так і “відтоки” – зони розсіювання, “скидання” енергії, в результаті дії яких відбувається зглажування структурних неоднорідностей у системі” [2, с. 18-19].

Відкритість словотвірної системи, на нашу думку, зумовлена самою природою словотвору, його трансформативним призначенням, яке полягає в утворенні лексичних одиниць з конститuentів інших рівнів мовної суперсистеми. На відміну від базових (фонетичного, морфемного, лексичного, синтаксичного) рівнів мовної системи словотвір не має власних конститутивних одиниць і “вимушений” задля створення лексичних інновацій використовувати в ролі будівельного матеріалу конститuentи інших рівнів. Відомо, що словниковий склад англійської мови збагачується, головним чином, шляхом словотворення (формування абсолютно нових у плані вираження і в плані змісту лексичних одиниць) та словоперетворення (формальної або семантичної модифікації вже існуючих у мові лексем). Базовими одиницями для вербокреації постають одиниці різних рівнів мови: у словотворчих актах беруть участь конститuentи морфемного, лексичного та синтаксичного рівнів, а словоперетворення здійснюється на базі одиниць лексичного рівня.

Словотвір як система є відкритим не лише для “речовини” (різнорівневих конститuentів), яку він перетворює на якісно нову субстанцію (слово), що потім “скидається” до іншої (лексичної) системи, але й для своєї “енергії”. Коли в суспільстві виникає необхідність найменування нових явищ і процесів, у колективній свідомості носіїв мови відбувається наростання “психічної занепокоєності”, причиною якої є суперечність між потребою в комунікації та відсутністю вербальних засобів для задоволення цієї потреби. Енергетичне напруження ззовні передається словотворові,

трансформуючись у напружений пошук тих механізмів та засобів, за допомогою яких можна було б створити лексему, котра найбільш адекватно і точно, на думку комунікантів, відбивала би сутність явища, що потребує номінації. Перед словотвором постає, так би мовити, “надзавдання” – на базі існуючого в мові арсеналу словотвірних засобів і механізмів створити номінативну одиницю. Виконавши це завдання, словотвір “звільняється” від продукту-інновації, таким чином “скинувши” енергетичне напруження за межі своєї системи.

Інколи в процесі словотворення формується не один, а декілька варіантів лексем-номінативів, але подальша їх доля визначається не в межах слотвірної системи. “Споживач” продукту словотворення – лексична система мови, здійснює, в свою чергу, відбір та узуалізацію лексичних інновацій. Так шляхом додавання агентивних суфіксів *-er* та *-ie* до недавно створеної основи *blog* (походження якої ми розглянемо далі), утворилося два варіанти похідних *blogger* та *bloggie* із значенням ‘той, хто створює Інтернет-сторінки певної тематичної спрямованості, хто репрезентує інформацію на веб-сторінці’. Конкуренція між двома варіантами знаходить відбиття навіть на сторінках друкованих видань засобів масової інформації: *Mr Scoble is, first, a blogger / -ie, somebody who keeps an online journal (called ‘weblog’ or ‘blog’) to which he posts thoughts and web links several times a day. (The Economist, Feb. 12, 2005).*

Система англійського словотвору, як ми вже зауважували, має декілька джерел підживлення і лише один, але дуже потужний, “відтік” – словниковий склад мови. Таку організацію вербокративного процесу можна розглядати як структуру словотвірної системи, оскільки, за синергетичними принципами, структурою є “локалізований у певній ділянці середовища процес” [6, с. 31]. Структуру словотвірної системи, таким чином, формують упорядковані та взаємозв’язані механізми і способи вербокративності.

Оскільки структура словотвору є динамічним явищем (процесом), вона “запрограмована” на варіювання та зміни. Виходячи з принципу позитивного зворотнього зв’язку, будь-яка відкрита система здатна засвоювати зовнішній вплив, перебуваючи у постійному змінюванні – флуктуації. Під флуктуацією вчені розуміють “випадкові відхилення миттєвих значень величин від їх середніх значень, тобто від стану рівноваги” [2, с. 19]. “Флуктуації, – зауважують вчені, – можуть призвести систему до спрямованих змін, до виникнення різноманітних нових, відносно стійких структур, не просто до попереднього стану рівноваги. Якщо флуктуація є недостатньо великою, то система повернеться до попередньої рівноважної структури, “скотиться” на той самий атрактор” [6, с. 24]. Прикладом флуктуацій у мові можуть бути різного роду оказіональні утворення.

Якщо інновація стає одиницею перманентно-необхідною для задоволення комунікативних потреб носіїв мови, вона зазнає узуалізації й перетворюється з оказіоналізму в неологізм, який з часом може стати звичайною лексичною одиницею словникового складу мови. Якщо ж нове слово слугує лише разовою, “випадковою” одиницею комунікації, створеною задля задоволення ситуативних потреб комунікантів, воно зникає, як тільки подія або явище, яке ця лексема називає, втрачають свою актуальність.

Словотворення в сучасній англійській мові здійснюються тими способами, які відповідають її морфологічній типології. Якщо дослідити генезис словотвору, то можна встановити пряму залежність домінування окремого(их) способу(ів) словотвору від типології мови на різних етапах її розвитку. Зміна пріоритетів у способах вербокреації, формування нових способів словотворення були спричинені поступовою трансформацією синтетичної давньоанглійської мови в сучасну аналітичну. “Випадкові відхилення” у процесі вербокреації могли спричинити появу нового способу словотворення, нового словотворчого засобу. Вчені з точністю до року можуть назвати час утворення перших телескопійних слів [1, с. 174], скорочень [1, с.163], конверсійних одиниць [1, с. 93]. Таке “самовдосконалювання” словотвірної системи відбувалося як адекватне реагування на зміни у морфологічній системі англійської мови.

Вчені наголошують на тому, що “процеси обміну відбуваються не лише через кордони системи, що самоорганізується, але й у кожній точці даної системи “[6, с. 33]. У сучасній англійській мові ми можемо спостерігати різного роду “випадкові відхилення”, що у подальшому можуть призвести до формування нових (здебільшого комплексних), способів словотвору і нових засобів вербокреації. Так, наприклад, наприкінці ХХ – початку ХХІ століть в англійській мові були створені лексичні інновації, які не вкладаються в “прокрустове ложе” традиційної таксономії способів вербокреації: *B4, B2B, B2C, CYL8R, dotcom, eco-friendly, Eurocrat, G7, G8, 3G, Gen X, Gen XL, Gen Y, X-mas, X-press, X-tra*.

Деякі лексичні інновації проходять дуже складний шлях формування. Так, на початку ХХІ століття в англійській мові розпочав своє життя неологізм *blog (n)* – ‘сторінка в Інтернеті’, що являє собою скорочений варіант слова *weblog*, створеного шляхом складання компонентів *web* (скорочений варіант (елипс) фрази *world-wide web*) та слова *log* (комп’ютерний термін, що має значення ‘завантажувати комп’ютер’), яке в процесі словоскладання конвертувалося (*to log (v) → log (n)*). Отже, відбулася дуже складна словотворча трансформація: (*world-wide web → web*) + (*log (v) → log (n)*) > *weblog*

$(n) > \text{blog}(n)$. Сам процес формування лексеми $\text{blog}(n)$ нагадує хід розв'язування складного математичного завдання.

До речі, слово *blog* не тільки збагатило словниковий склад англійської мови, але й послужило основою для подальшої вербокративності, ставши, таким чином, ядром словотвірного гнізда. Шляхом конверсії було створено дієслово *to blog*: *Most daringly, Jonathan Schwartz, number two at Sun Microsystems, a large computer-maker, has blogged his thoughts about possible mergers in his industry. (The Economist, Feb. 12, 2005)*. Це слово стало твірною основою для формування похідних лексем *blogger, bloggier, blogmaster, blogosphere*: *Robert Scoble, known in the blogosphere as 'the Scobleizer', is a phenomenon not just because he has had an unusually strange career of late, but because his example might mark the beginning of the end of "corporate communications" as we know it (The Economist, Feb. 12, 2005)*.

Різного роду відхилення (флуктуації) в процесі вербокративності, як правило, вносять елемент невизначеності в упорядковану систему словотвору, і у подальшому через форування нових словотвірних засобів, моделей і навіть нових способів словотворення можуть спричинити реорганізацію всієї системи. Таким чином, флуктуації на мікрорівні "детермінують вибір одного певного напрямку еволюції з цілого спектру можливих напрямків" [6, с. 27].

Критичний, зламний момент розвитку називають точками біфуркації – "точки "розгалуження" можливих шляхів еволюції системи" [2, с. 19]. Увесь процес розвитку системи являє собою чергування зон розгалуження шляхів еволюції, коли з тієї чи іншої причини система втрачає рівновагу й основною її ознакою стає "віртуальний характер альтернативних сценаріїв подальшої еволюції", – та періодів "усталеності", рівноваги, коли система організується навколо атракторів. Зона біфуркації характеризується принциповою непередбачуваністю – "яку з можливих структур у певній точці "обере" система, яким шляхом піде її подальший розвиток або навіть відбудеться її розпад – усе це залежить від випадкових факторів і передбачити це не можна" [16, с. 21].

На мікрорівні зонами біфуркації слід вважати розгалуження шляхів формування вербальних одиниць для номінації певного об'єкта дійсності. У сучасній англійській мові можна спостерігати явище так званої "поліномінації" – утворення цілої серії вербальних знаків для найменування окремого предмета (явища, ознаки, процесу). Особливо багато таких "номінативних синонімів" зустрічається серед "кібернеологізмів". Яскравими прикладами номінативних синонімів можуть бути терміни, що позначають "всесвітню комп'ютерну мережу", в процесі створення яких автори-носії мови скористалися різними способами словотворення і фразотворення: *cyberspace, cyberworld, e-bahn, global*

information highway, info-highway, information superhighway, i-highway, internet, net, World Wide Web, web. Які саме з вищезазначених термінів витримають конкуренцію і залишаться у словниковому складі зараз передбачити важко, проте можна припустити, що більшість з них, зазнавши семантичної модифікації, набувши стилістичної спеціалізації, залишиться в мові, але частина номінативних синонімів імовірно зникне.

Синергетика пропонує новий погляд на явища хаосу та випадковості. Хаос як протилежність усталеному порядку визнається синергетикою конструктивним механізмом. На нашу думку, вербокративні операції окремої особи являють собою прояв процесів конструктивного хаосу в системі. Сам результат пошуку оптимальних, на думку носіїв мови, способів та механізмів утворення нових лексичних одиниць, відбирання необхідних для реалізації вербокративного акту конститутивних засобів часто має випадковий характер. Словотвір пропонує різні потенційні варіанти експонента знаку, що служитиме для найменування нового предмета або явища, і лише носії мови шляхом узуалізації однієї з лексичних інновацій можуть визначити той варіант, який має право на існування. Пошук оптимального варіанту триває у часі. Інколи носії мови користуються одночасно двома (декількома) семіотичними одиницями для номінації одного явища, однак, як правило, в результаті тривалої конкуренції неологізмів у літературній мові залишається лише одна лексична одиниця. Інші лексеми, змінивши семантику, набувши певного конотативного забарвлення, зазнавши стилістичної спеціалізації, можуть залишитися на периферії словникового складу мови, або ж, поступово вийшовши із вжитку, зовсім зникнути.

Крім того, хоча система словотвору сучасної англійської мови має багатий арсенал словотворчих афіксів, словотвірних моделей, різноманітні механізми вербокративності, в процесі словотворення іноді виникають лексичні інновації, способи утворення яких суперечать існуючим правилам і регламенту, або складові елементи не належать до інвентаря словотворчих засобів мови. Такий мікрохаос теж має конструктивний характер, оскільки може спричинити формування нових словотвірних елементів, моделей і способів. Утворення слів за аналогією до конкретного слова, збільшення кількості лексичних інновацій, створених за участю “атипового” словотворчого елемента, так би мовити, “поширення” хаосу в середовищі, сприяє узуалізації нового словотворчого елемента й закріпленню у свідомості носіїв мови нової словотвірної моделі. Конструктивізм хаосу полягає у тому, що “хаотичні процеси на мікрорівні, на рівні елементів неначе “пробиваються” на макрорівень, на рівень системи, набувають значущості для системи в цілому” [6, с. 26-27].

У зв'язку з тим, що сучасна англійська мова переживає так званий “неологічний бум”, у процесі словотворення формуються не лише нові лексичні одиниці, але і нові словотворчі засоби, нові механізми вербократії. Існує діалектичний зв'язок між збагаченням лексичного складу мови і розвитком словотвірної системи. З одного боку, з розвитком словотвору, словниковий склад набуває більшої системності й упорядкованості, з іншого боку, збагачення словникового складу супроводжується якісними змінами у шляхах, способах і засобах утворення лексичних одиниць. Безумовно, не завжди атипові, хаотичні процеси, пов'язані з порушеннями норм і встановленого у словотворі порядку, мають конструктивний характер, але потенційна здатність спричинити зміни у системі словотвору в них є.

Стабільність та усталеність будь-якої складної, відкритої, нелінійної системи (а саме такою є мова) має відносний характер, оскільки саме “функціонування такої системи є одночасно безперервним процесом її змінювання” [3, с. 105]. Суспільство, яке є носієм і користувачем мови, постійно відчуває зростаючі потреби в мовному вираженні своєї різнохарактерної діяльності, своїх здобутків. Саме ці потреби спричинюють утворення нових елементів мови, формування нових правил функціонування мовних одиниць, нових структурних відношень між елементами мовної системи. Різного роду відхилення (флуктуації) в окремих точках системи, при умові їх зростання від мікроскопічних до макроскопічних розмірів, можуть у результаті спричинити “порушення загального темпу росту складної структури, необхідного для підтримки її цілісності та усталеного розвитку [6, с. 14-15]. Таким чином, для складної організації взагалі нерелевантним є уявлення про усталеність і планомірно-стабільний розвиток. Складна організація (структура), скоріше за все, лише “метастабільно усталена” [6, с.13].

Загалом хаос має конструктивний характер, оскільки він, на думку вчених, є “необхідним для того, щоб система вийшла на атрактор, на властиву тенденцію розвитку, щоб був ініційований процес самодобудовування” [5, с. 112]. Під атрактором у синергетиці розуміють “відносно стійкий стан системи, який ніби притягує до себе всю множину траєкторій її розвитку, незалежно від початкових умов” [14, с. 20]. Атрактор відбиває увесь спектр шляхів розвитку системи, створюючи віртуальний образ її вірогідної структури. Іншими словами, аттрактор – це “свого роду план еволюції, який є потенційним (тобто ще не реалізованим, більш того, явно не все в ньому буде реалізовано), напередданим (наперед визначеним власними характеристиками даного середовища, ступенем їх нелінійності), неоднозначним” [5, с. 111].

У процесі вербокреації таким атрактором “пошукової” діяльності стає “винахід” номінативної одиниці, яка б адекватно відбивала сутність явища й асоціювалася б з об’єктом номінації. Саме атрактор зумовлює відбір мовного матеріалу, його обробку, компонування. На думку вчених, перебіг процесів креації “визначається взаємодією інтенційності та атрактивності мислення, резонансним відгуком ритмів свідомості та підсвідомості, сфери вербального та невербального [14, с. 21]. Власне вербокреативному актові передують підготовчий етап, який можна охарактеризувати як стан генеративного хаосу, коли у свідомості активізуються знання про механізми та засоби вербокреації і розпочинається конструктивний пошук. У ході словотворчих пошуків відбувається нарощування енергії, що, врешті-решт, спричинює емерджентний інноваційний вибух вербокреативної думки.

Слід підкреслити, що при всій хаотичності пошуків та випадковості, імовірності результатів, словотворча діяльність людини є процесом контрольованим і керованим “авторською” свідомістю. Свідомість контролює послідовність виконання вербокреативного акту, здійснює відбір алгоритмів словотворення, прагне до максимального запобігання імовірних відхилень від заданої вектору вербокреації. Теоретично, за рахунок використання різних словотворчих засобів та механізмів, різної комбінаторики елементів можна створити достатньо велику кількість “віртуальних” варіантів номінативної одиниці, однак авторська свідомість, яка контролює процес вербокреації, з усієї різноманітності прагне відібрати один, оптимальний, варіант. Свідомість не лише визначає вибір шляху словотворення, але і контролює хід його виконання. У процесі вербокреативної діяльності виконується певний “автоматичний алгоритм”, який корелює з існуючою в мові традицією. Робота авторської свідомості спрямована на підтримку встановленого режиму виконання вербокреативного акту і запобігання відхилень від заданого алгоритму.

Специфічною рисою високоорганізованих систем, до яких належить і мова, є поєднання принципу високої впорядкованості детерміністичного типу з імовірнісним (стохастичним) принципом роботи. Певна впорядкованість та структурованість системи, детермінованість функціональних проявів забезпечують її усталеність і відносну стабільність, спадкоємність еволюційних процесів, а стохастичні відхилення від заданого алгоритму можуть, при умові їх інтенсифікації, спричинити реорганізацію всієї системи.

У ході вербокреації можна спостерігати взаємодію принципів детермінізму, імовірності та випадковості. Зв’язок і взаємодія цих принципів забезпечують гармонійне існування і розвиток всієї системи, оскільки “певні аспекти завжди залишаються

передбачуваними (“традиція”) і, якщо розглядати тільки їх, то процес видається безперервним й плавним, інші – передбачувані з певним ступенем імовірності, треті – повністю несподівані” [10, с. 352]. Результати дослідження шляхів та способів словотворення в сучасній англійській мові свідчать про дію усіх трьох принципів.

Так, більшість неологізмів утворюється традиційними способами: через основокладання (*baby-bank, bridge-builder, flat-tax, knowledge-worker*); афіксальним способом за участю реєстрових словотворчих засобів (*blockist (block + -ist), brokerdom (broker + -dom), celebrityhood (celebrity + -hood), disengagement (dis- + engagement), unschool (un- + school)*); шляхом телескопії (*catalogue + magazine > catazine, Chinese + English > Chinglish, television + computer > teleputer*), способом абрєвіації (*high-definition television > HDTV, World Trade Organisation > WTO*).

У сучасній англійській мові значна частина неологізмів також утворюється, так би мовити, нетрадиційними шляхами: за аналогією до конкретного слова, за участю так званих “афіксоїдів” – словотворчих елементів, які проходять стадію формування. Як вже зазначалося, внаслідок інтенсифікації вербокративних процесів у сучасній англійській мові (“неологічний бум”), відбувається не тільки збагачення словникового складу мови, але і формування нових словотвірних засобів і моделей. Так, утворення цілої низки лексичних одиниць за аналогією до “штучного” слова, авторського неологізма письменника Джорджа Оруелла *Newspeak* [19, с. 528]: *artsspeak, autospeak, Eurosspeak, guyspeak, technospeak, surfspeak, Vatican-speak*, – сприяло “афіксалізації” елемента – *speak* та закріпленню у свідомості носіїв англійської мови словотвірної моделі *N + speak*. Висока вербокративна активність афіксоїдів (*-free, -friendly, -led, -something, -speak, -style, -watcher*) робить імовірною їх “легалізацію”, тобто перехід до розряду повноцінних афіксів.

Крім “традиційних” та “імовірних” явищ у словотворі англійської мови зустрічаються і зовсім випадкові, “нерегулярні”, з точки зору законів вербократії, випадки. Прикладом можуть бути лексичні одиниці, у створенні яких беруть участь абрєвіатурні елементи та цифрові знаки – омофони слів. У такий спосіб оформлювалися деякі терміни (*B2B = business-to-business, B2C = business-to-customer, C2C = customer-to-customer*, наприклад: *Some examples of types of business include B2C e-tailer, B2C service, C2C auction, B2C auction, and B2B purchasing* [18, с. 192]), “омофоно-акроніми” для мови неофіційного комп’ютерного спілкування (*B4 < before, Any1 < anyone, 2L8 < too late, BBL8R < be back later, UR < you are, sk8 < skate*).

Як вже зазначалося, у ході вербокративної діяльності фактори випадковості відіграють важливу роль на всіх етапах процесу словотворення: від інтенції “винайти”

номінативну одиницю до конкретної реалізації задуму. Науковці наголошують на тому, що в момент вибуху (у нашому випадку вербокreatивного), не діють механізми причиновості чи ймовірності, вибір майбутнього реалізується як випадковість. Унаслідок вибуху домінантним може стати будь-який елемент системи або навіть елемент іншої системи. Однак наступний етап виявляє вже передбачуваний ланцюг подій, наслідки значні й цілком закономірні [10, с. 679]. Попри безмежність можливостей, які надає достатньо розвинута система словотворчих засобів і механізмів вербокreatії, носії мови іноді вдаються до неординарних способів утворення слів або запозичують готові лексеми з інших мов (з іншомовних макросистем). Однак, яким би не було походження нової лексичної одиниці, для того, щоб вона посіла належне місце у словниковому складі мови, вона має пройти належну фонетичну, семантичну, граматичну, стилістичну адаптацію (закономірний шлях залучення нової лексеми до словникового складу мови). Якщо нове слово створене “традиційними” способами із використанням реєстрових словотворчих засобів, то адаптація його відбувається автоматично, якщо ж спосіб формування лексеми має “нетрадиційний” характер, або слово було запозичено з іншої мови, його залучення до словникового складу мови потребує додаткових зусиль з адаптації “атипової” лексеми.

У динаміці розвитку системи перемежуються випадкові, стохастичні дисипативні процеси та періоди виходу на структуру-атрактор – максимально стійкий стан системи. Безперервність і континуальність мовних явищ яскраво виражені у ядрено-периферійному принципі організації рівнів мовної системи. Словотвірна система англійської мови теж має яскраво виражену “зональну” організацію – чітке ядро (традиційні способи і засоби вербокreatії) і розмиту периферію (імовірні та випадкові шляхи вербокreatії). Така організація відповідає “уявленню про “розмиті множини”, периферійні елементи яких можуть за рядом ознак належити до сусідніх множин” [14, с. 24]. Останнє стає очевидним, якщо розглянути “імовірнісні” способи утворення лексичних одиниць. Наприклад, якщо за ступенем абстрактності значення та формальною кореляцією з вільними лексемами нові словотворчі елементи, які ми називаємо афіксоїдами, не можуть вважатися повноцінними словотворчими засобами, то за вербокreatивною активністю та продуктивністю вони випереджають традиційні словотворчі афікси. Іншими словами, нові вербокreatивні елементи і відповідні моделі, створені за їх участю, знаходяться на межі ядра і периферії словотворчої системи.

Багатий арсенал “діючих” і потенційних словотворчих засобів та механізмів, ядрено-периферійна організація словотвірної системи створюють підґрунття для її саморегуляції та самовдосконалення. Не можна не погодитися з тим, що “ступінь стійкості природних

систем тим вищий, чим більшою є їхня внутрішня різноманітність. Адже саме наявність різноманітності елементів забезпечує адаптацію системи до різних варіантів майбутнього” [14, с. 21]. Саме завдяки здатності до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку словотвірна система сучасної англійської мови здатна успішно справлятися із зростаючими в умовах “неологічного буму” вербокративними потребами носіїв мови.

У процесах вербократії беруть участь як словотвірчі засоби та механізми, що належать до ядра словотвірної системи, так і ті, що довгий час не залучалися до створення неологізмів, а лише відтворювалися у складі реєстрових одиниць лексичного складу мови. В останні десятиліття можна спостерігати підвищення вербокративної активності деяких афіксів, що довгий час знаходилися на периферії системи словотвору. Так, за участю “напівзабутих” суфіксів *-dom* і *-hood* було створено такі неологізми, як: *brokerdom, celebritydom, geekdom, gurudom, megastardom, moguldom, thrillerdom, transgenderdom; celebrityhood, cronehood, mogulhood*. Значна кількість неологізмів утворюється також за участю нових “афіксоїдів”, таких, наприклад, як *bio-, eco-, -crat, cryo-, cyber-, docu-, -eraty, Euro-, -free, -friendly, -gate, giga- info-, mega-, nano-, near-, -nomics, -speak, techno-, tele-, -savvy, -style, -watcher, -zine*. Висока вербокративна активність нових словотвірчих елементів є запорукою затвердження в мові їх афіксального статусу, їх цілеспрямованого руху від периферії до ядра системи словотвору.

Динаміка еволюції складних нелінійних систем відбиває боротьбу двох тенденцій: “з одного боку – самовплив, самопідсилення (чи уповільнення) процесів, зумовлені дією позитивних (чи негативних) зворотних зв’язків, спрямованих на розбудову структури, саморегулювання системи. З іншого боку – дисипативні процеси, фактор розмивання, розсіювання енергії як вияв загальних механізмів хаосу.” [14, с. 21]. Показниками хаосу на мікрорівні можна вважати вищезгадані флуктуації. Невелика флуктуація може послужити “початком еволюції в цілком новому напрямі, який різко змінить усю поведінку макроскопічної системи” [12, с. 56]. У випадку інтенсифікації флуктуації виникає необхідність розвитку: або якісного переродження, усієї системи через формування нової структури, нової диференціації елементів системи, або її повне руйнування. Якщо ж флуктуації незначні, то система “повертається до попередньої рівноважної структури, повертається на той самий атрактор” [6, с. 24].

Новим напрямом у розвитку словотвірної системи сучасної англійської мови, на нашу думку, можна вважати формування нового способу вербократії – утворення нових лексем шляхом складання “комбінуючих форм” (*combining forms*), наприклад *Euro + crat* [20, с.60]. Механізми формування таких лексем нагадують основокладання, але замість

звичайних основ використовуються “службові” морфеми, точніше, словотворчі елементи перехідного характеру (“афіксоїди”). В процесі словотворення один з афіксоїдів (той, що є ключовим у семантичному плані) виконує роль основи, а інший (той, що уточнює, модифікує значення основи) функціонує як словотворчий афікс. Шляхом “афіксоїдоскладання”, саме так ми пропонуємо назвати цей спосіб вербокреації, було створено чимало лексичних неологізмів: *auto + friendly = autofriendly*, *bio + friendly = bio-friendly*, *bio + nomics = bionomics*, *chrono + naut = chrononaut*, *cyber + erati = cyberati*, *cyber + naut = cybernaut*, *eco + friendly = eco-friendly*, *Euro + crat = Eurocrat*, *Euro + speak = Eurospeak*, *info + naut = infonaut*, *mega + zine = megazine*, *techno + crat = technocrat*, *techno + speak = techno-speak*. Отже, флуктуації на рівні елементів – утворення афіксоїдів, їх сполучання між собою і, внаслідок цього, формування нового способу вербокреації – можуть, у випадку інтенсифікації цих процесів, спричинити перебудову структури всієї системи словотвору.

Здатність розвиватися й удосконалюватися є невід’ємною характеристикою всіх живих, функціонуючих мов. Динаміка розвитку будь-якої мови як складної організацій пов’язана з “періодичним чергуванням режимів прискорення процесів та їх уповільнення, режимів структуралізації та стирання відмінностей, часткового розпаду структур, з періодичним зміщенням фокусу впливу від центра до периферії та назад” [6, с. 13-14]. Динаміка розвитку словотвору сучасної англійської мови зумовлюється трансрівневим характером його структурних взаємовідношень з іншими рівнями мовної системи (перш за все, лексичної), динамізмом самих вербокреативних процесів, мобільністю, поліфункціональністю та “полікомбінативністю” словотворчих засобів та механізмів. Періодична модернізація ядерних засобів та механізмів вербокреації за рахунок периферійних, створення нових комбінацій способів словотворення, збагачення арсеналу словотворчих засобів шляхом трансорієнтації внутрішньорівневих та іншорівневих конститутивних одиниць і одночасне “скидання” до периферійної зони “застарілого”, вербокреативно-пасивного матеріалу – все це визначає характер еволюційного руху системи словотвору сучасної англійської мови.

Синергетичний підхід до дослідження словотвірної системи, таким чином, відкриває для нас великі можливості в аналізі тих “асистемних” та “атипових” процесів і явищ, що не знаходили пояснення в умовах застосування традиційної наукової парадигми. Репрезентований у статті досвід застосування синергетичного формату дає змогу стверджувати, що основні поняття та принципи синергетики релевантні для вивчення вербокреативних процесів сучасної англійської мови. Предметом подальшого

дослідження може стати вивчення проблеми синхронності / асинхронності розвитку ендосистем у складі мовної суперсистеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бортничук Е.Н., Василенко І.В., Пастушенко Л.П.* Словообразование в современном английском языке. – К.: Вища школа, 1988. – 262 с.
2. *Василькова В.В.* Порядок и хаос в развитии социальных систем. Синергетика и теория социальной самоорганизации. – СПб: Лань, 1999. – 480 с.
3. *Гречко В.А.* Теория языкознания. – М.: Высшая школа, 2003. – 375 с.
4. *Зацный Ю.А.* Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий). – Запорожье: Запорожский гос. ун-т, 2000. – 243 с.
5. *Князева Е.Н., Курдюмов С.П.* Интуиция как самодотраивание // Вопросы философии. – 1994. – № 2. – С. 110-122.
6. *Князева Е.Н., Курдюмов С.П.* Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. – СПб.: Алетейя, 2002. – 414 с.
7. *Кузьмина Н.А.* Закономерности развития языка в постсоветский период в свете теории интертекста // Динамизм социальных процессов в постсоветском обществе. Материалы международного семинара. – Вып. 1. – Луганск: ЛГПУ им. Т.Шевченко, 2000. – С. 84-98.
8. *Лотман Ю.М.* Анализ поэтического текста. Структура стиха. – Л.: Просвещение, 1972. – 272 с.
9. *Лотман Ю.М.* Структура художественного текста // Ю.М. Лотман. Об искусстве. – СПб: Искусство-СПБ, 1998. – С. 14-285.
10. *Лотман Ю.М.* Семиосфера. – СПб.: Искусство – СПб, 2000. – 704 с.
11. *Піхтовнікова Л.С.* Сінергія як природна властивість стилю (на матеріалі німецької байки) // Вісник Харківського національного університету. – № 471. – Х.: Константа, 2000. – С. 212-217.
12. *Пригожин И., Стенгерс И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
13. *Семенець О.О.* Синергетика модальностей у поетичній творчості // Філософські науки: Зб. наук. праць (за матеріалами Всеукраїнської конференції “Філософські проблеми синергетики: посткласична трансформація наукового знання”). – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2003. – С. 112-120.

14. *Семенець О.О.* Синергетика поетичного слова. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.
15. *Тарасова Е.В.* Синергетические тенденции в современной лингвистике // Вісник Харківського національного університету. – № 500. – Х.: Константа, 2000. – С. 3-9.
16. *Цикин В.А.* Синергетика как постклассическая трансформация научного знания // Філософські науки: Зб. наук. праць (за матеріалами Всеукраїнської конференції “Філософські проблеми синергетики: посткласична трансформація наукового знання”). – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – С. 18-25.
17. *Чалий О.В.* Синергетичні принципи освіти та науки. – К., 2000. – 253 с.
18. *Menascé D.A., Almeida V.A.F.* Scaling for E-Business Technologies, Models, Performance, and Capacity Planning. – New Jersey: Prentice Hall PTR, 2000. – 449 p.
19. *Robinson A. E.* Thinking Globally. Writing and Reading Across the Curriculum. – New York: The McGraw – Hill Companies, 1997. – 574 p.
20. *Stein G.* Better Words. Evaluating EFL Dictionaries. – Exeter: University of Exeter Press, 2002. – 246 p.

Надійшла до редакції 11.02.08

© 2008 А.П. Мартинюк
(м. Харків)

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ У СВІТЛІ ІНТЕГРАТИВНОЇ ТЕОРІЇ МОВИ

МАРТИНЮК А.П. ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ У СВІТЛІ ІНТЕГРАТИВНОЇ ТЕОРІЇ МОВИ

У статті здійснюється аналіз методологічних засад та методичних процедур основних напрямів дослідження концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці й окреслюються перспективи дискурсивної концептології, яка протиставляє уявленню про мову як інструмент комунікації-обміну інформацією тлумачення мови як знаряддя регуляції поведінки людини, що має знакову природу.

МАРТЫНЮК А.П. ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНЦЕПТОВ В СВЕТЕ ИНТЕГРАТИВНОЙ ТЕОРИИ ЯЗЫКА

В статье предпринимается анализ методологических основ и методических процедур основных направлений исследования концептов в современной когнитивной лингвистике, а также очерчиваются перспективы дискурсивной концептологии, противопоставляющей представлению о языке как инструменте коммуникации-обмене информацией понимание языка как средства регуляции поведения человека, имеющего знаковую природу.

MARTYNYUK A.P. PROSPECTS OF CONCEPT RESEARCH IN TERMS OF THE INTEGRATIVE LANGUAGE THEORY

The article presents the analysis of the methodology and methodic procedures of the main trends in concept research in contemporary cognitive science and outlines the prospects of the discursive approach. This approach criticizes the view of language as a verbal representation of ready-made knowledge which is used as an instrument of communication to exchange information and establishes the conception of language as a semiotic means of regulating people's behaviour.

Ключові слова: інтегративна теорія мови, дискурс, концепт, мовний знак, регулятивна функція мови.

Наразі у когнітивній лінгвістиці сформувалося щонайменше сім напрямів аналізу концептів: онтологічний, логічний, семантико-психологічний, лінгвокультурологічний, поетологічний, психолінгвістичний та дискурсивний (див. також інші класифікації [2; 6; 17; 18; 20; 24 та ін.]).

Метою статті є обґрунтування наукових перспектив дискурсивної концептології, що спирається на новітні доробки інтегративної теорії мови. Конкретні завдання передбачають аналіз наявних підходів, визначення принципів переваг дискурсивного та запровадження адекватних методик аналізу.

Актуальність теми обумовлена тим, що дискурсивна концептологія надає нового змісту пріоритетному методологічному принципу сучасного мовознавства – антропоцентризму, відводячи носію мови роль активного творця смислу й замінюючи уявлення про мову як вербальну репрезентацію готового знання, що є інструментом комунікації-обміну інформацією, тлумаченням мови як знаряддя регуляції поведінки людини, що має знакову природу.

Онтологічний напрям (основоположники когнітивної лінгвістики R. Jackendoff, R. Langacker, G. Lakoff, M. Johnson, L. Talmy, Ch. Fillmore та ін., ідеї яких отримали

розвиток у роботах О.С. Кубрякової, Р.І. Павільоніса, М.М. Болдирева, Р.М. Фрумкіної, В.З. Дем'янова, С.А. Жаботинської та ін.) визначає концепт як ментальну репрезентацію, продукт розумово-мовленнєвої діяльності людини, що є 'проекцією' дійсності в семантику мови (projected world [28]). Імплицитною *філософсько-методологічною основою* доробку основоположників напрому є *суб'єктивізм*. Автори не роблять спроби визначити характер співвідношення між світом-проекцією та реальним світом, зазначаючи, що про речі можна говорити лише тоді, коли вони оформилися в ментальні репрезентації; інформація, що передається у мовленні, стосується лише світу-проекції (див. критичний аналіз [21]). Концептуальний світ подано як абстрактний простір, де онтологічні схеми, що структурують наш просторовий досвід, структурують і власне концепти [29, с. 283].

Мова постає як одна із когнітивних здібностей індивіда й водночас інструмент для організації й передачі інформації [10], поверхнева структура, що виражає глибинні концептуальні конструкції – знання, моделі світу, – операції, над якими здійснюються в когнітивній системі людини у процесі сприйняття й породження мовлення. Мовні знаки трактовано як продукти розумово-мовленнєвої діяльності, які спеціально створені для здійснення ними знакової функції, що передбачає 'трансляцію' смислів (див. критичний аналіз [9, с. 151]).

Методичні засади напрому заґрунтовані на *логіко-ейдетичному підході*, де логічний аспект спрямований на встановлення закономірностей внутрішньої організації концепту, виявлення його складників і моделювання зв'язків між ними, а ейдетичний концентрується на тому, як цілісний концепт існує в мисленні – ізольовано від інших чи у вигляді відносно сфокусованих сутностей, 'розмитість' меж яких обумовлює плавний перехід від однієї до іншої [3].

Логічний ракурс моделювання концепту передбачає виділення в його структурі двох зон: логічної (понятійної) і сублогічної (образно-емотивної). Логіко-понятійні концептуальні ознаки структуруються за допомогою *фрейму* як структури даних, що відбиває знання про певну стереотипну ситуацію, набуті в результаті попереднього досвіду, а також про текст, який описує цю ситуацію [14]. Упорядкування концептуальних ознак за принципом типовості здійснюється на підґрунті прототипної моделі, що спирається на ідею *прототипу* Е. Рош [34], яка породила уявлення про концепт як структуру, що об'єднує ознаки різної 'ваги', протиставлені за принципом ядра і периферії (*ядро* містить конкретно-образні ознаки, що є результатом чуттєвого сприйняття світу, його повсякденного пізнання, а *периферія* – абстрактні ознаки, які відображають

спеціальні знання про об'єкт, отримані в результаті теоретичного, наукового пізнання і є похідними по відношенню до ядерних, що відрізняються більшою конкретністю).

Ейдетичний аналіз концепту виходить з тези, що концепти можуть бути адекватно осмисленими і відмежованими один від одного лише на фоні структур знань, частинами яких вони є, тобто **доменів** [26, с. 2] (поняття 'домен' співвідносне з трактуванням фрейму Ч. Філлмора [27]; у термінах Р. Лангакера співвідношення між концептом та доменом описується за допомогою *візуальної пари* 'профіль – база' [33]). Для інтерпретації значення одиниці мови, що репрезентує концепт у дискурсі, як правило, необхідні знання, що відносяться не до одного домену, а до **матриці доменів**. Мінімізоване типізоване знання (домен чи матриця доменів), що уможливорює інтерпретацію значення номінативної одиниці мови, яка вербалізує концепт у дискурсі, називають **ідеалізованою когнітивною моделлю** [31].

Основу організації концепту складає чуттєвий рівень, що структурується за допомогою **образ-схем**, які становлять собою рекурентну динамічну модель процесів сприйняття і моторних програм, що надає зв'язності і структури нашому досвіду [25; 29; 32]. Образ-схеми формуються під впливом сенсомоторного досвіду, мають *геіштальтну* організацію [29, с. 75] й використовуються для структурування більш складних образів свідомості через *метафоричний перенос* [там само, с. хіх]. Принципова можливість метафоричного перенесу з царини джерела на царину мети обумовлена тим, що і та і друга є матрицями доменів, які містять одну чи більше сумісних між собою образ-схем. При накладанні царини джерела на царину мети структура образ-схеми зберігається. Відповідно, створення метафори передбачає переструктурування матриці доменів царини мети з тим, щоб залучити (сумісні) образ-схеми, які містяться у матриці доменів царини джерела [26, с. 25].

Логічний напрям (Н.Д. Арутюнова, М.В. Нікітін, В.М. Телія, Н.Ф. Алефіренко, А.Д. Белова, О.Л. Бессонова та ін.) тлумачить концепт як ментальну репрезентацію-віддзеркалення оточуючої дійсності: об'єкт зі світу 'Ідеальне', що має ім'я й заміщає об'єкт, який належить світу 'Дійсність', відображаючи культурно зумовлене уявлення про нього.

Філософсько-методологічним підґрунтям напрямку є **об'єктивний реалізм**, що імпліцитно складає методологічні підвалини переважної більшості сучасних лінгвістичних досліджень. Концептуалізація постає як діяльність свідомості, що йде в напрямку від предмета до думки про цей предмет, а від думки (образу, 'ментальної репрезентації' предмета) – до знака, який, у свою чергу, дозволяє здійснити опосередковане указання на предмет думки, немов би заміщуючи, репрезентуючи його ([див. критичний аналіз [9, с. 148]). У трактуванні тріади 'мова – мислення – дійсність'

ключовим є поняття референції як співвіднесення значення мовних виразів з фрагментами дійсності, які вони позначають.

Відповідно, мова постає як система репрезентацій-віддзеркалень, а мовний знак відображає одночасно і референт (об'єкт дійсності) і те, як він осмислюється людиною, тобто онтологічні й гносеологічні властивості концептуалізованого об'єкта.

Щодо *методичних засад*, логічний напрям широко послуговуються компонентним аналізом семантики імені концепту, членів його синонімічного / антонімічного рядів, аналізом сполучуваності імені концепту, паремій та афоризмів, що його об'єктивують, контекстуальним аналізом.

Виходячи з того, що пізнання дійсності індивідом передбачає різні когнітивні операції (систематизацію, встановлення типовості, категоризацію, ідентифікацію тощо), які висвітлюють різні аспекти буття концепту, доволі продуктивною є *методика* моделювання концепту у вигляді *операційних модусів* як “форм структурування цілісного знання для операційних цілей” [16, с. 54-56]. У систематизаційному модусі концепт будується ‘зсередини’, шляхом складання переліку його сутнісних ознак. Функція систематизації, формуючи логічне поняття, виявляє набір концептуальних ознак й подає їх як монотонну множину однопорядкових одиниць. Для впорядкування таких одиниць застосовується *фреймова методика*. Нормативний модус відрізняється від систематизаційного тим, що передбачає співвіднесення концептуальних ознак між собою як типових чи нетипових для виявлення “нормативних та екстремальних представників” [там само, с. 55]. Нормативний модус є способом внутрішньої організації концепту за *принципом прототипу* як мінімізованого типізованого знання, що становить ядро, навколо якого сформований сам концепт, й є когнітивною точкою референції для формування однойменної категорії, утілюючи найбільш типові елементи її змісту, що дозволяють розпізнавати категорію в цілому [23, с. 94-95]. У категоризаційному модусі знаходять своє відображення зовнішні зв'язки концепту, коли він стає організаційним центром відповідної *понятійної категорії* [16, с. 55].

Семантико-психологічний напрям (З.Д. Попова, Й.А. Стернін та ін.) трактує концепт як глобальну ментальну одиницю, що становить собою квант структурованого знання.

Філософсько-методологічною основою є *об'єктивний реалізм*, що ґрунтується на метафорі відображення: “концепти як одиниці мислення народу не залежать у змістовному плані від мови народу – зміст концепту визначається не мовою, а відображенням дійсності свідомістю суб'єкта, що пізнає цю дійсність” [18, с. 57].

Намагаючись поєднати здобутки психологічного й логічного підходів, автори

постулюють, що вербалізований концепт включає у ролі складника психологічне реальне значення, що виявляється переважно експериментальними методиками, і лексикографічне значення, відображене в тлумачних словниках, але за об'ємом свого змісту концепт залишається незрівнянно більшим, ніж обидва вищеназваних значення [19, с. 8].

Методичні процедури залучають компонентний аналіз, що дозволяє здійснити вибір ключового слова, побудову й аналіз семантики ключового слова (значення слова (семема) постає як сукупність семантичних компонентів – сем; сукупність семем слова формує семантему; сукупність семантем усіх мовних знаків, що вербалізують концепт, не може відобразити його зміст повною мірою [18, с. 57-59]), аналіз лексичної сполучуваності ключового слова, польову методику для побудови лексико-фразеологічного, дериваційного полів ключового слова, аналіз паремій і афоризмів, художніх текстів, розмовного слововживання, контрастивне вивчення матеріалу різних мов. Крім того, застосовують експериментальні методики, а саме вільний асоціативний експеримент та рецептивний експеримент (моніторинг розуміння мовної одиниці носіями мови).

Концепт використовується як інструмент для структурування і опису ланок лексико-фразеологічної й синтаксичної систем мови, об'єднаних репрезентацією одного загального змісту в різних його модифікаціях на підґрунті *семасіологічного підходу*, який передбачає перехід від значень до концептів у ході особливого етапу опису – *когнітивної інтерпретації*. Структура концепту моделюється на основі польової моделі за *принципом прототипу*.

Лінгвокультурологічний напрям (С.Г. Воркачев, В.І. Карасик, Г.Г. Слишкін, А.М. Приходько, М.М. Полужин) визначає концепт як культурно марковану одиницю колективного знання / свідомості, що має мовне вираження (до концепту можна апелювати за допомогою мовних одиниць різного рівня: лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень, а також невербальними засобами) й відзначена етнокультурною специфікою.

Представники підходу не експлікують *філософсько-методологічних засад* своїх розвідок. За умовчанням такими можна вважати *об'єктивний реалізм*, хоча, разом з тим, слід зазначити, що обґрунтовуючи свої методологічні витоки, лінгвокультурологи спираються на ідеї В. Гумбольдта про мову як світ, що лежить між світом зовнішніх проявів і внутрішнім світом людини, які отримали розвиток у *суб'єктивістській* гіпотезі Сепіра-Уорфа, згідно з якою мова обумовлює спосіб мислення представників відповідної лінгвокультури [див., наприклад, 12, с. 60-61].

Методика дослідження концепту охоплює кілька етапів: компонентний аналіз лексичного значення й етимологічний аналіз внутрішньої форми слова, що репрезентує

концепт; виявлення синонімічного ряду лексеми-репрезентанта концепту; опис способів категоризації концепту в мовній картині світу; визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, аналіз *концептуальних метафор* та *метонімії*. Також вивчаються паремії та афоризми. Застосовуються експериментальні методики (інтерв'ю, анкетування).

Аналіз вербалізованого концепту здійснюється на підставі *ономасіологічного підходу*, що полягає у виявленні мовних засобів, які його об'єктивують, у описі максимально повно семантики цих одиниць та моделюванні змісту концепту як глобальної ментальної одиниці через її національну (соціальну, вікову, гендерну, територіальну) своєрідність.

Поетологічний напрям (О.П. Воробйова, Л.І. Белехова, О.М. Кагановська та ін.) опікується специфічним типом концептів, – словесним поетичним образом, тобто лінгвокогнітивним текстовим конструктором, що інкорпорує в собі три іпостасі: передконцептуальну, концептуальну й вербальну.

Представники когнітивно-поетологічного підходу не експлікують *філософсько-методологічної основи* своїх наукових пошуків, обмежуючись характеристикою сфери своїх інтересів як вивчення способів образного осмислення дійсності [1, с.62].

Базовою тут є *методика концептуального аналізу словесних образів* [1; 35], що задіює інструментарій *теорії концептуальної метафори* та *метонімії* з опорою на *образ-схеми* та теорію *профілю / бази* Р. Ленекера (у кожному текстовому фрагменті висвітлюється один / кілька аспектів й профілюється один / кілька контурів концепту; цілісний 'портрет' концепту можна скласти, звівши в одну реконструйовану структуру всі ідентифіковані контури). Моделювання концепту відбувається із залученням *прототипних* та *фреймових* методик.

Психолінгвістичний напрям (О.О. Залевська та ін.) виходить із розуміння концепту як перцептивно-когнітивно-афективної структури динамічного характеру, підкореної закономірностям психічної життєдіяльності людини. Особливу роль у формуванні й функціонуванні концепту приписано зв'язку між свідомістю й тілом, моторному і сенсорному досвіду, а також емоціям, як первинним, виявленим через дію 'соматичних маркерів', так і вторинним, що є продуктом виховання в соціумі.

Концепт-як надбання індивіда розмежовано з *концептом-інваріантом* (продуктом соціальної взаємодії та спілкування, що функціонує в межах супервеликих систем) й *концептом-конструктором* (продуктом наукового опису). Єдиним засобом доступу до концепту-як надбання індивіда для лінгвіста визнано слово як єдність форми і значення,

що функціонує в межах певного 'поля', яке вступає у складні взаємовідношення з іншими 'полями' цілісного образу світу індивіда [4].

Філософсько-методологічна платформа напряму є досить близькою до феноменологічного розуміння семіозису й біокультурної теорії значення.

Основною методичною процедурою дослідження концепту-як надбання індивіда вважається *експеримент* (насамперед *асоціативний*). Процедура аналізу матеріалів експерименту спирається на групування за спільністю підстав для зареєстрованих зв'язків чи відношень з урахуванням глибинного рівня (ситуацій, подій, образів об'єктів, їхніх ознак та ознак тощо) незалежно від особливостей мовного оформлення на поверхневому рівні (лексико-граматичної належності, показників роду, числа, відмінка тощо), якщо врахування останніх не становить одне із завдань дослідження.

Дискурсивний напрям (N. Love, Ю.С. Степанов, О.В. Кравченко, І.К. Архипов, О.І. Морозова та ін.) тлумачить концепт як індивідуальне знання / уявлення про об'єкт або явище матеріального світу, репрезентоване (конвенційно / експліцитно або неконвенційно / імпліцитно) в дискурсі. Концепт є, з одного боку, результатом індивідуальної взаємодії з предметним світом, тобто має феноменологічну природу і створює феноменологічне знання рівня аналізу, а з другого, – результатом осмислення цього феноменологічного знання, *структуральним знанням*, що існує незалежно від сфер безпосереднього досвіду конкретного індивіда й є узагальнюючим підсумком досвіду покоління; належить не індивіду, а мовному колективу в цілому [8, с. 19-26].

Методологічні засади напряму мають феноменологічне підґрунтя. Принципово новим є інтегративне трактування мови, що спирається на біокультурну теорію значення Й. Златєва [5], концепцію автопоеза У. Матурани і Ф. Варели [13] й подальші розробки цих ідей в інтегративній теорії мови, що знаходиться у процесі становлення (N. Love, О.В. Кравченко, Ю.С. Степанов, О.І. Морозова).

Мова тут постає як специфічний вид біологічної активності, що супроводжує діяльність суспільних організмів. Мовний знак трактовано як явну матеріальну сутність, що є апіорно даною організму (свідомості індивіда) через органи чуття, але даною як фізичний компонент середовища, джерелом якого є інший організм (свідомість іншого індивіда). Для кожного окремого організму знак онтогенетично є матеріальним компонентом середовища, механізм взаємодії з яким відрізняється від механізму взаємодії з іншими матеріальними сутностями, що виступають в ролі референтів знаків, лише тим, що взаємодія на рівні мовних знаків обов'язково передбачає наявність джерела знака, тобто іншого організму (свідомості іншого індивіда).

Акцентуація присутності ІНШОГО суттєво відрізняє інтегративне тлумачення мовного знака від класичного семантичного трикутника, що дає урізану картину дійсного положення речей, оскільки не враховує іншого організму (свідомості) як необхідної умови онтогенезу мовного значення (ні об'єктивістське, ні суб'єктивістське розуміння спонтанного семіозису не можуть слугувати адекватним методологічним підґрунтям дискурсивних досліджень, оскільки ні перше, ні друге не враховують соціальної сутності індивіда, що інтерпретує знак, й відтак не залишають у знаковому відношенні місця для свідомості ІНШОГО).

Як фізичний компонент середовища мовний знак може стати, а може і не стати значущим (каузально релевантним) фактором. Набуття статусу каузально релевантного фактора (і відповідно наділення його значимістю) не змінює матеріальної природи знака, але втягує його в динамічну систему відношень між двома організмами (свідомостями індивідів). Тобто, відношення 'мисль – знак' і 'знак – мисль', подібно до відношення 'предмет – мисль', не є одновекторними. Вони виникають як наслідок встановлення значущого зв'язку між двома організмами (свідомостями), що має біосоціальну основу.

Відношення між взаємодіючими організмами мають *орієнтуючий* характер, оскільки в кінцевому підсумку вони спрямовані на збереження екологічної (каузально взаємообумовленої) системи 'організм – світ' [9, с. 152-154].

Каузальна релевантність значення визначена *цінністю*, яку конкретні фактори середовища мають для організму. Значення фізичних факторів, що сприймається за допомогою *вроджених ціннісних систем*, визначене їх роллю у збереженні життя індивіда та його роду. Значення культурних факторів оцінюється на основі *конвенціональних ціннісних систем*, що складаються із знаків. Конвенціональне значення спочатку є міметичним, а у кінцевому підсумку, – символічним, тобто мовою. "Для істот, які живуть у складних суспільствах і здатні до культурного навчання, середовище є не просто фізичним, але фізично / культурним. Воно містить не тільки продукти матеріальної культури, а й різні соціокультурні практики: ритуали, правила і норми. Такі культурні категорії передбачають здатність до використання й інтерпретації *конвенціональних* знаків – у семіотичному смислі слова – де відносно конкретний вираз (наприклад, потискання рук, жест, слово) *репрезентує* для членів певного колективу відносно менш конкретний концепт (напр. ДРУЖБА) <...>. Будучи соціальною за походженням, ця система значення інтерналізується у процесі її засвоєння і бере на себе роль набутої ціннісної системи, що є посередником між організмом і середовищем, тобто певною формою "семіотичного посередництва" [5, с. 315-316]. Коли системи конвенціонального значення "стають

частиною внутрішнього світу індивіда, семіотичне посередництво, що виникає в результаті, 'стає між' організмом і безпосереднім світом. Таким чином, світ стає значною мірою 'опосередкованим' для цього індивіда, а його свідомість – більш (само)рефлексивною і потенційно вільною від біологічної цінності" [там само, с. 353].

Як вроджені, так і набуті ціннісні системи відіграють контролюючу роль, спрямовуючи й оцінюючи поведінку організму та його адаптацію: з одного боку, внутрішні ціннісні системи сигналізують організму про необхідність здійснити якусь дію, тобто лежать у підґрунті мотивації й *інтенціональності* (цілеспрямованості); з другого, – беруть участь в оцінюванні дій, призначаючи 'винагороди' або 'покарання', і відтак впливають на більш адекватну поведінку в майбутньому. При цьому, конвенціональні ціннісні системи функціонують як різного виду *норми* (як моральні, так і мовні). Це і становить основу *самокорекції* й *саморегуляції*.

Необхідною умовою оволодіння загальним, конвенціональним значенням є *інтерсуб'єктивність*, тобто здатність поділяти ментальні й емоційні стани: 'X означає для тебе те ж саме, що він означає для мене'. Інтегративне трактування мовного знака є несумісним з поглядом на комунікацію як трансляцію смислів (ментальних репрезентацій). В інтегративному смислі комунікацію розуміють як *зусилля по встановленню загальних орієнтирів у тій чи іншій ситуації взаємодії (консесуальній царині)*.

Значення мовного знака як інтерсуб'єктивна сутність має діяльнісну природу, обумовлену особливостями існування й адаптивної діяльності індивіда як соціальної істоти, і виникає лише у процесі взаємодії індивіда з середовищем. Воно постає як динамічний набір асоціацій, що репрезентує 'досвід знака' (як індивідуальний, так і суспільний) [9, с. 147], який формується в результаті інтерактивної інтерсуб'єктивної взаємодії з іншими індивідами у дискурсі. При цьому, у кожному конкретному комунікативному акті концепт, до якого відсилає той чи інший мовний знак, є фактично специфічним станом нейтронної активності певної ділянки нервової системи індивіда, наділеним значущістю, тобто здатністю забезпечувати *орієнтуючу взаємодію* з іншим індивідом.

Взаємна орієнтація індивідів здійснюється на підставі *ціннісних орієнтирів* дискурсу, що відбивають соціокультурні знання про об'єкт чи феномен, репрезентований концептом (одиноцею, що його вербалізує в дискурсі). Ці знання можуть бути спільними для усіх представників лінгвокультури, соціумними, груповими або індивідуальними (з тією різницею, що суспільні завжди мають примусову силу щодо індивідуальних), забезпечуючи *інтерсуб'єктивність* й надаючи мовному знакові *орієнтуючого* змісту.

У дискурсі *цінність* реалізується на підставі *категорії оцінки*, де остання постає як спосіб судження суб'єкта про об'єкт, процес і результат когнітивної кваліфікативної

операції оцінювання, у той час як перша відсилає до аксіологічних орієнтирів, на підґрунті яких здійснюється ця операція. Когнітивна операція оцінювання лежить у підґрунті **лінгвальної регулятивності**: індивід оцінює відповідність того чи іншого референта соціокультурним еталонам / нормам, що є підставою для інференції у вигляді *регулятивної настанови* щодо соціально санкціонованих або несанкціонованих моделей поведінки [11].

Конвенціональні засоби мовної об'єктивації оцінки постають лише опорами для інтерпретації оцінки у дискурсі: вони можуть змінювати оцінний знак і набувати протилежного в залежності від аксіологічних орієнтирів, відбитих у пресупозиціях дискурсу. Регулятивний потенціал концепту визначається його цінністю для індивіда.

Наприклад, у наведеному нижче фрагменті об'єктом оцінки є параметри концепту ФЕМІНІННІСТЬ у двох протилежних аксіологічних системах: традиційній патріархальній та альтернативній феміністській. Ці параметри позначені конвенціонально позитивно-оцінними прикметниками-атрибутами *beautiful / гарна, elegant / елегантна, gracious / добра* та означеним інтенсифікатором *above all / насамперед* прикметником *submissive / покірлива* (вжитий стосовно чоловіка він реалізував би негативну оцінку в межах патріархальних еталонів, що лише підтверджує динамічність дискурсивної оцінки), та негативно-оцінним *stupid / дурна*, означеним деінтенсифікатором *a little/мпишечки*. На підґрунті пресупозицій традиційних патріархальних аксіологічних орієнтирів усі ці мовні засоби реалізують позитивну оцінку, експліковану словосполученням *the right kind of woman / справжня жінка*, що кваліфікує референта-жінку, якій притаманні саме такі якості, як еталонну (при цьому, одні мовні засоби зберігають конвенціональний оцінний знак, а інші змінюють його на протилежний). У межах альтернативних аксіологічних орієнтирів усі ці якості підпадають під негативну оцінку, експліковану образною номінацією *victims / жертви*.

На підставі інтерпретації фрагмента суб'єкт інференційно виводить власну оцінку названих якостей не стільки на основі конвенціональних значень, скільки на ґрунті пресупозицій, що містяться у пропозиційному змісті фрагмента дискурсу й, відповідно, *регулятивну настанову* щодо моделі поведінки, яка є найбільш прийнятною для нього (вибирай жінку, що сповідує *таку* модель поведінки) / неї (дотримуйся *такої* моделі поведінки) з урахуванням тієї обставини, що на соціальне схвалення можна розраховувати лише у випадку відповідності соціально санкціонованим нормам / еталонам:

Like most women of her generation, Jo was aware that fairy-tales had been used for centuries to produce what most men regarded as the right kind of woman. A woman who was beautiful, elegant, gracious, a little stupid and, above all, submissive, a woman who lived in the

hope of marrying the right kind of man. Jo's own contribution to the subject was to show how the original tales – often designed to empower women – were twisted by a succession of writers to turn them into victims. Victims whose only chance of survival was to use their beauty, grace and submissiveness to hook a handsome prince, or the nearest equivalent. (P. Bryers 2003, p. 70).

Оскільки в межах дискурсивного напрямку єдиним реальним доступом до аналізу концепту для лінгвіста є матеріальний мовний знак (слово, словосполучення, фразеологізм, висловлення, текст або низка текстів у інтертекстуальному вимірі), який об'єктивує цей концепт у дискурсі (саме це поєднує дискурсивний підхід з поетологічним), представники дискурсивного підходу виходять з того, що зміст і структуру концепту (звісно, концепту-конструкту) можна встановити лише за умови систематизації даних, отриманих у результаті вивчення усіх доступних спостереженню дискурсивних реалізацій концепту з опорою на *дискурсивні методики*. До таких належить, зокрема, *методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації*, яка залучає експлікатури, імплікатури, пресупозиції дискурсу, що дозволяє прогнозувати інференції інтерпретатора та моделювати його / її пресупозиційний фонд знань, який постійно модифікується під час розгортання дискурсу. Ця методика може стати плідною як для ідентифікації концепту в дискурсі (див. аналіз концепту НЕПРАВДА О.І. Морозової [15]), так і для встановлення ціннісного змісту актуалізованого концепту (див. аналіз дискурсивних реалізацій оцінних значень лексико-фразеологічних засобів об'єктивації концептів МАСКУЛІННІСТЬ / ФЕМІНІННІСТЬ [11]; пропозиційного змісту фрагментів дискурсу, що відбивають ціннісну ієрархію концептів DATA, INFORMATION, KNOWLEDGE [7]).

Разом з тим, дискурсивний підхід ніяк не заперечує плідності методів як традиційної структурної семантики, зокрема методу компонентного аналізу значення одиниць мови, на якому базуються такі процедури, як дефінітивний, етимологічний аналіз значення, встановлення синонімічного, антонімічного рядів засобів вербалізації концепту тощо, так і когнітивної лінгвістики, зокрема фреймового та прототипного моделювання концептів на основі даних класичних методик. Цілком можливим є застосування методів соціологічного аналізу (наприклад, інтерв'ювання) та психолінгвістичного аналізу (наприклад, асоціативних методик). Проте, усі ці методи слід вважати плідними лише за умови, що їх результати верифікуються на підставі вивчення конвенційної й неконвенційної об'єктивації концепту в дискурсі з опорою на методики дискурс-аналізу. Це відрізняє дискурсивний підхід від психолінгвістичного, який визнає експеримент єдиною релевантною методичною процедурою аналізу концепту. Не заперечуючи плідності психологічного експерименту, слід підкреслити, що, на відміну від дискурсу, експеримент все ж є штучним середовищем актуалізації концепту.

Таким чином, інтегративна теорія мови відкриває нові перспективи дослідження концептів, дозволяючи зрозуміти, яким чином на перетині свідомого й несвідомого, психічного, біологічного й соціокультурного, індивідуального, міжособистісного й міжгрупового, через усвідомлення присутності ІНШОГО в процесі інтерактивної дискурсивної взаємодії у свідомості індивіда конструюються смисли. При цьому мова є водночас ‘знаряддям’ конструювання та єдиним каналом доступу до вивчення процесу конструювання. У такому розумінні мова фігурує як головний об’єкт пізнання, що має власну феноменологічну цінність, а процес її вивчення стає прямим застосуванням сократівського “пізнай самого себе”.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Белхова Л.І.* Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: Лінгвокогнітивний аспект. – Херсон: Атлант, 2002. – 368 с.
2. *Болдырев Н.Н.* Когнитивная семантика. Курс лекций. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. ун-та, 2001. – 123 с.
3. *Жаботинская С.А.* Теория номинации: когнитивный ракурс // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2003. – № 478. – С. 145-164.
4. *Залевская А.А.* Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.
5. *Златев Й.* Значение = жизнь (+ культура): Набросок единой биокультурной теории значения // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – С. 308-361.
6. *Карасик В.И.* Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
7. *Китова О.Б., Кравченко О.В.* Ценность как доминанта иерархии концептов data, information, knowledge // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – С. 257-275.
8. *Кравченко А.В.* Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Иркутск: Изд.-во Иркут. гос. ун-та, 2004. Изд.-е 2-е исправл. – 206 с.
9. *Кравченко А.В.* Является ли язык репрезентативной системой? // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – С. 135-156.
10. *Кубрякова Е.С.* Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34-47.

11. *Мартинюк А.П.* Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 – Київ, 2006. – 40 с.
12. *Маслова В.А.* Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001.–208 с.
13. *Матурана У., Варела Ф.* Древо познания. – М.: Прогресс-Традиция. – 2001. – 516 с.
14. *Минский М.* Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. – 152 с.
15. *Морозова О.І.* Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 – Київ, 2008. – 32 с.
16. *Никитин М.В.* Развернутые тезисы о концептах // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53-64.
17. *Полюжин М.М.* Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. пр. – Ужгород: Ліра, 2005. – С. 5-19.
18. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с.
19. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку // Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с.
20. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
21. *Сонин А.Г.* Когнитивная лингвистика: становление парадигмы: Монография. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002. – 222 с.
22. *Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
23. *Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
24. *Шевченко И.С.* Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія”. – 2006. – № 725. – С. 192-195.
25. *Cienki A.* STRAIGHT: An Image Schema and its Metaphorical Extensions // Cognitive Linguistics. – 1998. – Vol. 9, № 2. – P. 107-149.
26. *Clausner T.C., Croft W.* Domains and Image Schemas // Cognitive Linguistics. – 1999. – Vol. 9, № 2. – P. 1-31.

27. *Fillmore Ch.* Frame Semantics // *Linguistics in the Morning Calm: Selected Papers from the SICOL.* – 1981. – Seoul, 1982. – P. 111-137.
28. *Jackendoff R.* Semantics and Cognition. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 1993. – 287 p.
29. *Johnson M.* The Body in the Mind (the Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason). – Chicago, L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. – 233 p.
30. *Kovecses Z.* Metaphor. A Practical Introduction. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2002. – 285 p.
31. *Lakoff G.* Women, Fire and Other Dangerous Things. What Categories Reveal about Mind. – Chicago; L.: Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p.
32. *Lakoff G., Johnson M.* Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought. – N.Y.: Basic Books, 1999. – 602 p.
33. *Langacker R.W.* Foundations of Cognitive Grammar. – Stanford: SUP, 1987. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – 516 p.
34. *Rosch E.* Human Categorization // *Studies in Cross-Cultural Psychology.* – N.Y.: Academic Press, 1977. – Vol. 1. – P. 1-49.
35. *Turner M.* The Literary Mind: The Origin of Thought and Language. – N.Y.; Oxford: OUP, 1998. – 187 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

36. *Bryers P.* The Used Women's Books Club. – L.: Bloomsbury, 2003. – 282 p.

Надійшла до редакції 17.03.08

© 2008 Н.П. Михайлюк
(м. Одеса)

ПРОНОМІНАЛЬНА ТРАНСПОЗИЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА МОРФОЛОГІЧНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ ТА ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

МИХАЙЛЮК Н.П. ПРОНОМІНАЛЬНА ТРАНСПОЗИЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА МОРФОЛОГІЧНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ ТА ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядається прономінальна транспозиція як складова частина морфологічної транспозиції. Явище, що досліджується, проаналізовано в синхронному та діахронному аспектах, описуються засоби реалізації прономінальної транспозиції.

МИХАЙЛЮК Н.П. ПРОНОМИНАЛЬНАЯ ТРАСПОЗИЦИЯ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАНСПОЗИЦИИ И СРЕДСТВА ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ

В статье рассматривается прономинальная транспозиция как составная часть морфологической транспозиции. Исследуемое явление анализируется в синхронном и диахронном аспектах, описываются средства реализации прономинальной транспозиции.

MYKHAILIUK N.P. PRONOMINAL TRANSPOSITION AS A CONSTITUENT OF MORPHOLOGICAL TRANSPOSITION AND THE MEANS OF ITS REALIZATION

The article deals with the transposition in the pronominal sphere of the English language. The transpositive processes are analysed both synchronically and diachronically.

Different kinds of transposition are singled out and described in detail. These are: 1) isofunctional transposition in case some graphical and orthoepical variants of pronouns are used instead of those qualified as normative ones (myself → meseln); 2) inner (internal) transposition suggesting the use of one form of the pronominal class instead of the other (I → we; we → us); 3) interclass transposition which implies the use of the pronouns of a certain class instead of the pronoun of some other class (my → me); 4) non-equivalent transposition if the pronoun functions as a morpheme; 5) outer (external) transposition, covering the cases of substantivization, adjectivization and verbalization of the pronominal units which occurs in two forms – analytical (the nobody) and synthetic (nobodies); 6) positional transposition which implies the violation of the conventional anaphoric-cataphoric correlation of the pronoun and its antecedent.

Anthropogender transposition as one of the contaminated forms is widely applied in fiction, folklore and the author's fairy tales where simultaneous personification and gender identification of the portrayed object have taken place. The phenomenon is realized by means of corresponding pronominal units within which a gender category is actualized.

Pronominal transposition has a great stylistic potential actualized in different types of text, including fiction, folklore, biblical, scientific and publicistic texts.

The research showed that the different forms of personal pronouns are the most active transpositive elements, the possessive forms being the weakest ones, can be easily ousted and replaced by others.

Ключові слова: прономінальна транспозиція, морфологічна транспозиція.

У нашій статті мова піде про прономінальну транспозицію як складову частину морфологічної транспозиції та засоби її реалізації.

Морфологічна транспозиція, що співвідноситься з використанням морфологічних форм у не властивих їм функціях, все ще залишається недостатньо вивченою галуззю лінгвістики. Вона передбачає внутрішньорозрядні, міжрозрядні та міжчастиномовні зрушення. Вона є “наслідком мовної асиметрії та служить засобом розширення номінативного фонду мови” [5 : 625].

Одним із перспективних напрямів дослідження морфологічної транспозиції є вивчення такого її різновиду, як прономінальна транспозиція, що дає змогу виявити способи актуалізації значного функціонального і стилістичного потенціалу займенників.

Існують різні тлумачення терміну “транспозиція” (див., наприклад, визначення

І. Арнольд [1], О. Ахматової [4], Ш. Баллі [2] та ін.). У нашій роботі *транспозицію* кваліфікуємо як максимально широке поняття, що охоплює всю сферу неконвенційного використання слів певного лексико-граматичного розряду (а саме – займенників і їх конкретних форм) як у діахронічному, так і в синхронному плані. Отже, *прономінальну транспозицію* співвідносять з використанням займенників у не властивих для них функціях та в чужих для них контекстах, що пов'язано з проникненням специфічних прономінальних словоформ і варіантів до сфери дії інших словоформ і варіантів, нормативних для певного мовного жанру.

При прономінальній транспозиції форма (чи варіант), потрапляючи до чужорідного контексту, набуває статусу транспозитивно активного елемента, а форма (чи варіант), замість якої вона використовується, відіграє роль транспозитивно пасивного елемента. Тож *прономінальним транспозитом* стає активна форма чи активний варіант займенника.

Щодо основних типів, то прономінальна транспозиція може бути *однорівневою*, коли в результаті перетворень вихідна одиниця залишається на тому самому мовному рівні (лексема → лексема), і *різнорівневою*, коли займенники виконують функції елементів нижчого, морфемного рівня (лексема → морфема).

У межах однорівневої транспозиції виокремлюємо: 1) *внутрішньо-розрядну* транспозицію, коли транспозит залишається у сфері того самого класу; 2) *міжрозрядну* транспозицію, коли займенники одного розряду використовуються у сфері дії займенників інших розрядів; 3) *міжчастиномовну* транспозицію, що передбачає використання займенників у функціях інших частин мови; 4) *позиційну* транспозицію, пов'язану з порушеннями традиційних анафоро-катафоричних послідовностей, елементами яких виступають займенники. На відміну від міжчастиномовної транспозиції займенник тут повністю не переходить до розряду іншої частини мови, не перетворюється в іменник, проте якісно змінюється і функціонально наближується до останнього. Саме тому позиційну транспозицію можна розглядати не як різновид міжчастиномовної, а як перехідну форму, дотичну до останньої, котра зберігає свій самостійний статус.

Внутрішньорозрядна, в свою чергу, може бути *ізофункціональною* та *внутрішньою*.

Ізофункціональна транспозиція тлумачиться як заміна одних графічних чи орфоепічних (також і тих, що передаються на письмі у вигляді графону) варіантів будь-якої прономінальної форми іншими, неконвенційними варіантами: *myself* → *mesel, meseln*; *this* → *thease, thick here, thease yeremy, thissum*; *that* → *thack, thacky, thuck* та ін. Наприклад,

у Шотландії замість літературних форм *yourself* та *itself* використовуються етимологічно споріднені форми *the sell o'ye* та *the sell o't*:

“...I ken nae friend he has in the world that's been sae like a father to him as the sell o'ye, neibor Deans...” [15:87].

Ця транспозиція містить потужне стилістичне навантаження в художньому тексті. У художніх та фольклорних текстах вона використовується для передачі колорита мовлення персонажа, тим самим акцентуючи увагу читача на національній, територіальній, соціальній належності героя та низькому освітньому рівні.

Внутрішню транспозицію дефінують як неконвенційне використання одних граматичних форм замість інших у межах того ж самого розряду займенників: *my* → *mine*; *she* → *he*; *his* → *their*.

Цікавою, на наш погляд, є *антропогендерна* транспозиція, яка передбачає заміну займенників *it*, *its*, *itself* займенниками, що позначають живі істоти з чіткою гендерною спрямованістю (*it* → *he*, *she*; *it* → *her*, *him*; *its* → *herself*, *himself* та ін.). Ця контамінована форма внутрішньої транспозиції досить поширена в художніх і фольклорних текстах. Її різновиди охоплюють різні понятійні сфери, в тому числі такі, як “природні явища”, “абстрактні поняття”, “просторово-географічні об'єкти”, “світ речей”, “флора і фауна”: 1) “It is pleasant to sit in the green wood, and to watch the Sun in his chariot of gold, and the Moon in her chariot of pearl” [17:42]; 2) “...and Death leaped upon his red horse and galloped away and his galloping was faster than the wind” [17:100]; 3) “But my Italy is in the death house, too, / Mussolini is her Judge Thayer, / Her murderer...!” [10:273]; 4) “Is everything all right, Hawkins?” The chauffeur touched his cap. “Yes, m'lady. She's been thoroughly overhauled” [8:118]; 5) “He was a very big Mako shark ... and everything about him was beautiful except his jaws” [13:98].

Антропогендерна пронімінальна транспозиція відіграє велику роль у створенні художніх образів. В англійській мові, з її обмеженим арсеналом актуалізаторів категорії гендера, значення пронімінальних одиниць у цьому плані особливо велике: саме на них часто покладається функція одночасної актуалізації категорії персональності та гендерної ідентифікації образу в метафорі.

Міжрозрядну транспозицію тлумачать як заміну форм одних розрядів займенників формами інших розрядів. Найбільш активними в цьому відношенні є особові займенники, що витісняють присвійні форми (*my* → *me*), а також остенсивні займенники. Наприклад, в оповіданні Д. Лоуренса “Біла панчоха” подружжя Вістонів використовує у своїй розмові субстандартні конструкції, в тому числі і з транспозитивним *them*: “I shan't backfire them

stockings,” she sang, repeating his words... [14:77]. Використання *them* в остенсивній функції є універсальною особливістю англійської субстандартною мови в різних її виявах (соціолектах та територіальних діалектах). Схожі заміни також трапляються у мовленні персонажів-іноземців.

Активними транспозитами є не лише особові, але й рефлексивні займенники. Останні досить часто витісняють особові займенники в периферійних сферах повсякденного вжитку (*he*→*himself*; *I*→*myself* та ін.). Досить активно вони виявляють себе в англо-ірландському варіанті англійської мови, що пояснюється впливом кельтських мов, де рефлексиви дуже поширені й часто використовуються в тих випадках, коли стандартна англійська мова вимагає застосування особових форм.

Слабкими формами, що легко витісняються іншими, є залежні присвійні займенники (*my*, *our* та ін.). Їх витісняють і абсолютні форми (*my*→*mine*), і займенники інших розрядів (особові, рефлексивні).

Міжчастиномовна транспозиція передбачає проникнення займенників до сфери дії інших частин мови: іменників, дієслів, прикметників, артиклів, часток. Таке проникнення може відбуватися у різні способи, зокрема:

1) за рахунок використання графічних засобів (капіталізація початкової букви), унаслідок чого займенник переходить до розряду власних імен. Цей прийом переважно характеризує поетичні тексти, наприклад, вірш американської поетеси Е. Дікінсон: “*I’m Nobody*”, де займенник *nobody* набуває значного філософського змісту, в тому числі і завдяки субстантивізації ($n \rightarrow N$): *I am Nobody! Who are you? [9:190]*;

2) за рахунок появи ознак тих когнітивно-граматичних категорій, які зазначеним займенникам не властиві, наприклад, флексій множини іменників у заперечних, означальних та неозначених займенників (синтетичний спосіб): “*My dear mother would never have dreamed of calling upon any of the Harts family who, outside their wealth, were nobodies*” [7:166];

3) за рахунок появи ідентифікатора субстантивних слів – артикля в означальних, неозначених та питальних займенників та прикметників (*most everybody*) (аналітичний спосіб): а) *Most everybody would ‘a’ been satisfied with the pile, and took it on trust*” [16:370]; б) “*The what? The who, woman?*” said Deans, with a sternness far beyond his usual gravity... [15:87].

Використання займенників у функції дієслів нерозривно пов’язане з актуалізацією їх перформативного потенціалу (*to thou*, наприклад, означає “тикати”, *to you* – “викати” та ін.).

Випадки ад’єктивізації фіксуються досить рідко і в основному застосовуються з

метою створення комічного ефекту в казках (наприклад, казка А. Мілна “Вінні-Пух”), щоб продемонструвати специфічну дитячу словотворчість і словотворчість кумедних звірів, рослин, наділених людськими рисами, які близькі та зрозумілі дітям, а також у драматичних творах комедійного жанру: *Miss Hardcastle: However, if he be so young, so handsome, and so everything as you mention, I believe he'do still* [11: 240].

Позиційна транспозиція відбувається внаслідок порушення нормативного антецедентно-анафоричного співвідношення іменника і його субститута – займенника, що завдяки «імплікації передування» (термін В. Кухаренко), викликає в читачів почуття причетності до всього, що спостерігається навколо. Так, у романі Е. Хемінгуея “По кому подзвін” головний персонаж спочатку номінується як *He*, а його ідентифікація (читає дізнається, що його звали *Jordan*) відбувається тільки після того, як читач ознайомився зі змістом декількох сторінок тексту: “*He lay flat on the brown, pine-needed floor of the forest <...> The young man, whose name was Robert Jordan, was extremely hungry and he was worried*” [12:33].

Різнорівнева транспозиція – це транспозиція, при якій займенники виконують функції елементів нижчого, морфемного рівня: *Mars his armour* (Його, Марса, зброя) [3: 95]. Як видно з прикладу, присвійний займенник *his* вторгся до сфери дії флексії *s (es)* іменників, виконуючи ту ж саму функцію, що і закінчення. Сьогодні різнорівневу транспозицію можна знайти лише в окремих діалектах північної Англії, але навіть і там вона реєструється рідко, хоч подібна транспозиція була наявна в Англії елізаветинського періоду: *Arthur his men* (Люди / воїни Артура) [ibid.: 112].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арнольд И.В.* Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
2. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка. – изд. 2-е, стереотип. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 416 с.
3. *Schlauch M.* The English Language in Modern Times. –Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959. – 316 p.
4. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. Изд. 3-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2005. – 576 с.
5. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.– Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.

6. *Blake W.* The Tiger // The Pocket Book of Verse. – New York: Pocket Books, 1968. – P. 85.
7. *Christie A.* Death on the Nile. – М.: Менеджер, 2004. – 288 с.
8. *Christie A.* Why didn't they Ask Evans? – М.: Менеджер, 2004. – 287 с.
9. *Dickinson E.* I'm Nobody! Who Are You? // The Mentor Book of Major American Poets. – New York: New American Library, 1962. – P. 190.
10. *Gold M.* Lynchers in Frock Coats// Guterman N. and oth. Reader in Modern American Literature (1917-1941). – М.: VŠ, 1974. –P. 271-275.
11. *Goldsmith O.* She Stoops to Conquer // Eighteenth Century Comedy. – L.: Oxford University Press, 1969. – P. 232-313.
12. *Hemingway E.* For Whom the Bell Tolls. – М.: Progress Publishers, 1981. – 560 p.
13. *Hemingway E.* The Old Man and the Sea. – М.: Progress Publishers, 1967. – 133 p.
14. *Lawrence D.* Full Score. Twenty Tales by D.H. Lawrence. – London.: The Reprint Society, 1943. – 606 p.
15. *Scott W.* The Heart of Midlothian. – L.: Adam & Charles Black, 1897. – 576p.
16. *Twain M.* The Adventures of Huckleberry Finn // Twain M. The Adventures of Tom Sawyer and the Adventures of Huckleberry Finn. – М.: Foreign Languages, 1948. – P. 207-491.
17. *Wilde O.* Fairy Tales. – М.: Progress Publishers, 1979. – 212 p.

Надійшла до редакції 19.03.08

© 2008 В.В. Левицкий,
О.С. Лех
(г. Черновцы)

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОЛЕ РАЗМЕРА В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И МЕТОДЫ ЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ

ЛЕВИЦЬКИЙ В.В., ЛЕХ О.С. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ РОЗМІРУ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті пропонується розрізняти три типи полів – лексичне, семантичне і концептуальне. Показано, що кожне з цих полів може бути виділене та вивчене за допомогою компонентного, дистрибутивного і квантитативного методів. Концептуальне поле [розмір] виокремлюється і вербалізується на основі сполучуваності прикметників розміру з підкласами іменників, зафіксованих у сучасній німецькій художній прозі.

ЛЕВИЦКИЙ В.В., ЛЕХ О.С. КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОЛЕ РАЗМЕРА В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И МЕТОДЫ ЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье предлагается различать три типа полей – лексическое, семантическое и концептуальное. Показано, что каждое из этих полей может быть выделено и изучено с помощью компонентного, дистрибутивного и квантитативного методов. Концептуальное поле [размер] вычленяется и вербализуется на основе сочетаемости прилагательных размера с подклассами существительных, зафиксированных в современной немецкой художественной прозе.

LEVYTSKY V.V., LEKH O.S. CONCEPTUAL FIELD OF SIZE IN GERMAN AND METHODS OF ITS STADY

The article suggests discrimination of three types of fields: lexical, semantic and conceptual. It has been proved that each of these fields may be studied with the help of componential, distributional, and quantatitive methods. The conceptual field [size] is singled out and verbalized on the basis of combinability of the adjectives of size with the subclasses of nouns fixed in Modern German fiction.

Ключевые слова: концепт, лексическое поле, семантическое поле, концептуальное поле, концептуальный участок

1. Понятие концепта. Хотя “концепт” является центральным понятием той разновидности когнитивной лингвистики, которая представлена в работах некоторых европейских и российских ученых [прежде всего, Е.С. Кубряковой], а также учеников и последователей московских лингвистов в Украине, трудно найти в работах этого направления сколь-нибудь четкое и более или менее однозначное определение этого понятия. Концепт, как можно понять из предлагаемых определений [см., например, Селиванова 17, с. 77, 111] – это, по определению С.А. Аскольдова, на работу которого чаще всего ссылаются в связи с введением понятия *концепт*, некоторое “общее понятие” в сознании человека, “любая дискретная содержательная единица коллективного сознания, отражающая предмет реального или идеального мира, хранимого в национальной памяти носителей языка в виде познанного субъекта” [5, с. 29]. Концепты выполняют функции “рубрикации опыта, различения и отождествления объектов, сохранения и передачи знаний” [9, с. 90].

Неоднозначно решається також питання про співвідношення поняття, значення і значення.

С однієї сторони, поняття співставляється, як це зроблено в роботі Д.С. Лихачева, з основним значенням слова і відрізняється від нього тим, що говорячий по-своєму – в залежності від рівня освіти, досвіду, професії, соціального статусу і т.п. – інтерпретує і реалізує це основне значення слова [см. Лихачев 13, с. 213, 214].

С іншої сторони, поняття співставляється з повним набором значень багатозначного слова, включає в себе і денотативне, і коннотативне значення і відображає уявлення носіїв мови, пов'язані з індивідуальним досвідом і певною культурою [10, с. 128, 16, с. 75].

Виділяється в очі очевидне співвідношення інтерпретації поняття “концепт” в наведених вище висловлюваннях з трактуванням значення слова, висловленим К.О. Ерדманом приблизно сто років тому.

Відомо, що К.О. Ердман розрізняв в значенні слова три основні компоненти: понятійне ядро (Begriff), побічний зміст (Nebensinn) і емоційне значення (Gefühlswert). Під Nebensinn К.О. Ердман розуміє всі побічні і супроводжуючі уявлення, які слово звичайно і несприятливо викликає в нашій свідомості. Під емоційним значенням або настроєвим змістом (Stimmungsgehalt) розуміються всі “реактивні почуття і настрої, які виробляє слово” [20, с. 107]. В побічний зміст включаються всі індивідуальні уявлення, які пов'язані у людини з певним чи іншим поняттям (пор. з вище наведеними трактуваннями поняття). Порівняно з понятійним змістом побічний зміст і емоційне значення слова, зазначає К.О. Ердман, є дуже нестійкими, невизначеними і піддаються тимчасовим, просторовим і індивідуальним коливанням (пор. з наведеним висловлюванням Д.С. Лихачева). Побічний зміст і емоційне значення слова, зазначає К.О. Ердман, містять суб'єктивні “додавки” до уявлення або поняття. Перехід від об'єктивного до суб'єктивного здійснюється поступово, і провести чіткі межі між понятійним змістом, з однієї сторони, і побічним змістом і емоційним значенням, з іншої, не завжди вдається [20, с. 125]. Ці думки К.О. Ердмана безсумнівно перекликаються з деякими визначеннями поняття в сучасній лінгвістиці: 1) поняття – це нежорстко структуровані одиниці без чітких меж і внутрішньої структури [14, с. 23]; поняття – на відміну від понять – не тільки

мыслятся, но и переживаются, они являются предметом эмоций, симпатий и антипатий ..., концепты – это ступок культуры в сознании человека, то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека ..., тот “пучок” представлений, понятий, знаний, ассоциаций, которые сопровождают слово [18, с. 40,85].

Аналогичным образом Л.О. Чернейко и В.А. Долинский полагают, что концепт включает в свое содержание не только наивное понятие, но и множество коннотативных элементов имени, что проявляются в его сочетаемости [19, с. 22]. Никто не ставит под сомнение оригинальность, самостоятельность и плодотворность идей современной концептологии, но было бы нелепо говорить о полной независимости этих идей от предшествующего лингвистического опыта. Приведенные выше сопоставления идей К.О. Эрдмана и некоторых положений современной концептологии призваны ответить на несколько важных вопросов:

1) Понимали ли лингвисты предшествующих поколений различия между понятийным содержанием слова и совокупностью представлений, ассоциаций, индивидуальных эмоциональных оценок, связанных в сознании носителя языка со значением слова?

2) Поскольку на этот вопрос следует дать явно утвердительный ответ, возникает второй вопрос: каким образом в лингвистике прошлого моделировались указанные различия и моделировались ли они вообще?

Как видно из изложенного, такая модель существовала, и она имела достаточную разрешающую силу для того, чтобы обеспечить “антропоцентрический подход” к явлениям языка.

Эта модель была в значительной степени усовершенствована благодаря введению в научный оборот понятий “денотативное”, “сигнификативное” и “коннотативное” значение. Можно было бы завершить эту часть наших рассуждений констатацией того, что современная когнитивная лингвистика представляет собой дальнейшее плодотворное развитие идей о существовании в индивидуальном или коллективном сознании некоторых ментальных сущностей, объединяющих в себе не только информацию о внешнем мире, но и узуальные иokkaзиональные представления, ассоциации и оценки идеальных и материальных предметов, находящихся в этом мире. Есть, однако, существенные различия между состоянием дел в современной концептологии и совсем недавним лингвистическим прошлым. Четкое размежевание (по крайней мере, в теории) денотативного, сигнификативного и коннотативного значений (а внутри последнего – экспрессивных, эмоциональных, оценочных

компонентов) позволило разработать адекватные методы исследования каждого из этих значений. Денотативное и сигнификативное значения изучались с помощью компонентного, квантативно-компонентного, дистрибутивного, дистрибутивно-статистического анализа; коннотативное (а также частично и денотативно-сигнификативное) значение исследовалось с помощью психолингвистических методов. Что касается концептов, то они вообще могут быть невербализованными (т.е. мыслиться и вычленяться исследователем совершенно произвольно) или вербализируются с помощью слов, словосочетаний, синонимов, антонимов, семантических полей, фразеологических единиц, языковых шаблонов и т.п. На практике это означает, что, если даже исследователь использует какие-либо из перечисленных приемов, то обобщение такого “анализа” не может осуществляться иначе, как интуитивно.

Таким образом, ментальные единицы и сущности могут быть представлены в виде двух основных моделей или их разновидностей (что на самом деле происходит в сознании, мы не знаем). Одна модель вычленяет некоторую “логическую” сущность (“понятие”), которое дополняется в коллективном или индивидуальном сознании побочными ассоциациями и экспрессивно-эмоциональными компонентами. Разновидностью этой модели является также трехкомпонентная структура, в которой, однако, два последних компонента (ассоциация + экспрессивно-эмоциональный компонент) объединяются в одно целое, именуемое “коннотативное значение”, а первый компонент (“понятийное ядро”) как бы расщепляется на два – объем понятия (“предметное содержание”, денотат) и содержание понятия (“логическое содержание”, сигнификат).

Вторая модель представляет ментальный мир человека в виде одного целого – “концепта”, в котором и логические, и экспрессивно-эмоциональные компоненты, и узуальные (коллективные), и окказиональные (индивидуальные) ассоциации слиты воедино. Бессмысленно в этом случае искать различия между концептом и понятием, концептом и значением, ибо целое, естественно, не равно составным частям.

Первая модель обладает, с нашей точки зрения, как сказано выше, явным преимуществом, так как моделируемые объекты поддаются исследованию с помощью более или менее объективных методов анализа. Кроме того, эта модель опирается на четкие материальные формы – слово. В этой связи вычленение концептов – в соответствии со второй моделью – на основе отдельного значения слова или на основе всей совокупности значений многозначного слова представляется более

перспективным, нежели абсолютно субъективное конструирование ментальных сущностей, не имеющих четко выраженной вербализации.

Вторая модель оказалась удобной тем, что она освободила исследователя от пут, сковывающих его творческую фантазию, позволила не обременять себя поисками строгих научных доказательств, заменила нелегкий путь “от фактов – к выводам” куда более простой процедурой – иллюстрацией уже готовых выводов избирательно подобранными примерами, призванными создать видимость лингвистического анализа.

Первая модель будет оставаться предпочтительной до тех пор, пока концептология не станет, наконец, на твердую почву научного анализа, подмененного субъективной интерпретацией созданных воображением исследователя конструкторов.

Таким образом, насущной проблемой концептуального анализа является разработка более или менее объективных методов вычленения и описания концептов.

2. Типы полей. В предлагаемом исследовании предпринята попытка продемонстрировать возможности “традиционной” и количественной лингвистики в исследовании концептуального поля размера – на примере прилагательных размера в немецком языке.

Прежде чем говорить о “концептуальном поле”, следует четко обозначить основные исходные понятия, которыми мы будем оперировать в своем исследовании.

Й. Трир, который, как известно, детально разработал и продемонстрировал на практике исследование “семантического поля”, употреблял – не очень точно – два термина – “лексическое поле” и “семантическое поле”. Не вдаваясь в детали трировского учения (см. подробнее [12, с. 18-22]) о семантическом поле, считаем, что целесообразно различать три типа полей.

Лексическое (или лексико-семантическое) поле. Это поле представляет собой группу **слов**, относящихся к одной части речи, объединенных либо несколькими близкими значениями, либо одной архисемой. Так, лексическое поле цвета может включать лексемы *красный, оранжевый, желтый, зеленый, голубой, синий, фиолетовый*. Понятно, что значения перечисленных слов не совпадают, а объединяющим признаком является архисема [цвет]. В лексическом поле [*сильный, крепкий, могучий, мощный, интенсивный*] лексемы объединяются, скорее, не общей архисемой [сила], а набором сходных значений, совпадающих, как правило, с одним из значений слова-доминанты.

Лексико-семантические поля поддаются вычленению и описанию с помощью компонентного анализа и корреляционного анализа на основе сочетаемости слов-

конституентов с отдельными существительными или классами существительных в тексте (см. работы, выполненные в Черновицком университете – А.П. Агапий [1], В.В. Архелюк [3], Н.Д. Капатрук [8], С.А. Кантемир [7], Б.И. Гинка [6] и др.)

В отличие от лексического, *семантическое поле* представляет собой набор сходных или смежных **значений**, объединенных семантикой конституентов лексического поля. Так, семантическое поле размера в современном немецком языке включает такой набор значений, который может быть найден на основе толковых словарей: “протяжный”, “подробный”, “авторитетный, влиятельный, руководящий, известный”, “значительный по количеству”, “чрезвычайно большой, массивный, объемный”, “взрослый”, “важный”, “длительный”, “сильный, интенсивный”, “богатый, роскошный, дорогой, ценный”, “существенный по степени”, “благородный”, “отдаленный от поверхности”, “сложный”, “высокий”, “густой, непроходимый”, “безграничный, необъятный”, “неприятный, плохой”, “крепкий, видный”, “незначительный по размеру”, “худой”, “скромный, сдержанный, простой”, “минимальный”, “близкий”, “молодой”, “непродолжительный”, “неощутимый, нежный, слабый”, “незначительный по протяженности”, “скудный”, “малочисленный, ограниченный”, “тесный, прилегающий”, “грациозный, изысканный”, “нерассудительный”, “неблагоприятный”, “быстрый”, “жидкий, водяной”, “крошечный”, “низкий”, “подлый”.

Это семантическое поле размера может быть также исследовано с помощью корреляционного анализа на основе частоты встречаемости каждого из конституентов поля в тексте в семантическом составе вербализатора-слова (*groß, klein, breit, weit* и т.д.). Реальность предлагаемой процедуры подтверждена на практике (компонентно-квантитативный эксперимент выполнен О.С. Лех).

Наконец, в соответствии с идеями когнитивной лингвистики, кроме двух названных полей, целесообразно различать еще и *концептуальное поле*. Под концептуальным полем будем понимать некоторое системно-структурное образование, объединенное общим концептом или группой общих концептов и состоящее из нескольких микроструктур, которые можно обозначить термином “концептуальный участок”. Целесообразность моделирования ментальных сущностей в виде некоторых объединений подтверждается предлагавшимися в лингвистике идеями о так называемых концептосферах, под которыми понимают упорядоченную совокупность категоризованных, обработанных, стандартизованных концептов [14, с. 28].

В этом, безусловно, удачном определении остается, тем не менее, неясным, что

понимать под “обработанными” и “стандартизованными” концептами. Кто, как, с помощью каких операций может “обработать” и “стандартизировать” концепты?

Здесь все, как нам кажется, следует переставить местами. Сначала необходимо научиться “стандартизировать” концепты, а затем можно говорить об их воплощении в концептосферах.

3. Концептуальное поле и методы его изучения. Попытаемся решить проблему, исходя из опыта, накопленного в Черновицком университете, и из опыта, накопленного самой когнитивной лингвистикой. Так, в некоторых работах по концептологии высказываются мысли, что концепт заменяет целый класс предметов и вербализуется с помощью синонимических рядов [11, с. 98,89]. В других работах концепт соотносится с лексико-семантической группой слов [2, с. 11].

Следовательно, вербализация концепта в принципе возможна посредством соотношения с каким-либо денотативным или сигнификативным классом. Исходя из этого допущения, будем полагать, что концепт размера как некоторое сложное ментальное образование реализуется посредством обозначения соответствующим прилагательным определенных предметов и явлений внешнего мира и вербализуется в соответствии с этим через набор существительных, которые обозначают эти предметы и явления.

Таким образом, набор существительных, которые обозначают предметы и явления, могущие иметь размер, будем считать средствами вербализации концепта [размер]. Исходя из этой теоретической и методологической посылки, нетрудно разработать статистическую процедуру, с помощью которой можно вычленишь и исследовать концептуальное поле размера.

В тексте достаточно большого объема (прозаические произведения немецких авторов) фиксировались все сочетания прилагательных размера (*groß, hoch, klein, kurz, lang, winzig, breit, dick, dünn, eng, gering, mächtig, riesig, schmal, weit, bescheiden, geräumig, gewaltig, erwachsen, knapp, niedrig, schwach, ungeheuer, zierlich, ausgedehnt, bedeutend, enorm, gigantisch, stattlich, stark, umfangreich*) с существительными. Выделенные подклассы существительных, в сочетании с которыми употребляются прилагательные размера, покрывают определенные концептуальные участки в концептуальном поле размера. Определив связи между выделенными подклассами существительных, мы реконструируем тем самым структуру концептуального поля. Для статистической обработки полученных данных наиболее пригодным является корреляционный анализ.

Такой анализ может быть осуществлен на основе сочетаемости исследуемых прилагательных с подклассами существительных. Результаты этого анализа позволяют вычленить концептуальное поле размера, исследовать его структуру, выявить центр и периферию, измерить силу связи между отдельными участками. Исходные данные для корреляционного анализа содержатся в таблице 1. В столбцах этой таблицы представлены частоты сочетаемости каждого из исследованных прилагательных с каждым из выделенных нами подклассов существительных. Если осуществить корреляционный анализ, т.е. попарно сравнить частоты, представленные в столбцах табл. 1, то мы получим не что иное, как структуру **лексического поля**, о котором говорилось выше. Если же развернуть таблицу таким образом, что строки (подклассы существительных) станут столбцами, и вновь осуществить корреляционный анализ, то мы получим искомое концептуальное поле. К 22 подклассам в табл.1 добавлен еще один «инвариантный» подкласс, представляющий собой суммарные величины всех наблюдаемых частот в таблице 1. С этим инвариантным подклассом могут быть, как будет показано ниже, проведены определенные операции, дающие дополнительные результаты и выводы о структуре исследуемого поля.

Таблица 1. Синтагматические связи исследуемых прилагательных

Прилагательные Подклассы существительных	ausgedehnt	bedeutend	bescheiden	breit	dick	dünn	eng	enorm	erwachsen	geräumig	gering	gewaltig	gigantisch	groß	hoch	klein	knapp	kurz	lang	mächtig	niedrig	riesig	schmal	schwach	stark	stattlich	umfangreich	ungeheuer	weit	winzig	zierlich	
1. Внешность человека			2	46	35	40	2		1		1	2		101	8	152		42	78	9		8	55	1	1	1		1		28	6	
2. Человек по возрасту				5	11	11	21		22					174	26	304		2	27	20	1	6	6	8	3	12		1	9	13	2	
3. Человек по профессии			14		5									107	23	104			8	12		4		4						1		
4. Имена собственные				8		1			1					21		74			1					3		1						
5. Флора				6	20	10			1					39	20	27		7		13	1	17							1		18	1
6. Фауна					12									64	4	37			5		4	9	1					2		16	1	
7. Природа и ее состояние				18	12	9	10				1	4		154	11	134		1	17	7	10	18	20	1				7	17	9		
8. Одежда и обувь				4	9	18	4							15	8	4	4	26	48	1			22						23	1		
9. Сооружения и их элементы	1	10	1	22	12	13	18			20				230	53	199		5	25	30	28	38	21						4	36		
10. Предметы, вещи				38	60	32	6			3		1	2	254	42	265		10	21	17	5	42		5	4		3		12	54	6	
11. Вещества, названия металлов					1	13		1				2	1	2		1				1		3								7		
12. Еда					1	4					1			8		5			4						1					4		
13. Расстояние				2		10								20	1	3			25				20					4	14	8		
14. Время, периоды	2													28	24	13	6	81	182									1				
15. Жизнь, ее периоды				3	1						4			6	1	7		1	18			2						2	8			
16. Чувство, эмоции				1	2	2	6	3			9	6	1	312	33	59		8	4			4		11				10		2		
17. Действия, поступки, процессы	2		8	10		6	4				27	12	2	283	22	164	15	61	138	8		3		25				12		10	1	
18. Абстракции		1	6	1			1				29	12	2	228	56	57	9	10	10	4	3	8	2					15		10		
19. Масштаб, вес, площадь					4	7		5		1	1			68	36	62	7	2	18		1	7	1	7				3		1	3	
20. Богатство, ценность					1			2			5			20	11	4	4					4	3									
21. Звук, запах						1					4	2		14	29	20		4	5	4				1								
22. Единицы языка и речи		1	1	4	8	3		2			3	4		46	1	30		16	14			2		2					4	12		
23. Другие понятия						1					2			13	3	43		4	1			2	6						6	11		
Всего	5	12	32	158	194	181	72	13	25	23	87	46	8	2207	412	1768	45	280	649	126	53	177	157	68	9	14	3	59	97	241	19	

Результаты осуществленного анализа (величины коэффициентов корреляции) представлены в таблице 2. Статистическую значимость имеют коэффициенты с величиной 0,41 и выше ($P = 0,05$; $df = 23-2 = 21$).

Теперь определим расстояние, на котором находится каждый концептуальный участок по отношению к некоторому гипотетическому центру. Для этого отнимем от 1 величину коэффициента, показывающего связь данного участка с инвариантной величиной. Так, например, расстояние участка № 9 “сооружения и их элементы” равно $1-0,97=0,03$, участка № 14 “время, периоды” – $1-0,27=0,73$. Чем больше величина коэффициента корреляции, тем ближе к инварианту расположен концептуальный участок. Будем полагать, что все участки, находящиеся от инварианта на расстоянии от 0 до 0,35, составляют центр (ядро) концептуального поля, а остальные – периферию. Таким образом, к ядру относятся участки “внешность человека”, “имена собственные”, “флора”, “фауна”, “природа, географические и астрономические объекты, элементы ландшафта”, “сооружения и их элементы”, “неживые предметы, вещи, механизмы”, “еда”, “чувства, эмоции”, “действия, поступки”, “абстракции”, “богатство, ценность”, “единицы речи”.

Ядро концептуального поля составляют наиболее частотные подклассы. Однако следует отметить, что между частотностью подкласса и его принадлежностью к ядру нет прямой и обязательной зависимости. Так, в ядро поля не входят подклассы “одежда, обувь” с частотой 167 и “время, периоды” ($F = 335$). И, наоборот, низкочастотные подклассы “звук, запах” ($F = 83$), “богатство, ценность” ($F = 51$) и “еда” ($F = 27$) входят в ядро поля. Таким образом, из 15 семантических подклассов, входящих в ядро концептуального поля, 8 участков относятся к высокочастотным, а 7 – к средне- и низкочастотным. Периферию поля формируют такие подклассы: “человек по профессии, роду занятий, национальности”, “одежда, обувь”, “вещества”, “расстояние, путь”, “отрезки времени и периоды”, “жизнь и ее периоды”.

Проанализировав табл. 2, можем отметить, что концептуальные участки поля связаны между собой большим количеством сильных связей. Для большей наглядности изобразим графически только наиболее тесные связи между участками. Примем пороговую величину для графического представления связей 0,8 и выше. Связи между участками, превышающие величину 0,79, представлены на рисунке 1. Прежде всего, следует отметить те участки, между которыми выявлено наибольшее количество тесных связей. К ним относятся участки № 3 и № 6 (по 12 связей), № № 7, 9, 10, 19 (по 11 связей), № 7 и № 22 (по 10 связей), № 18 (9 связей), № 2 и № 16 (по 8 связей). Десять

из одиннадцати указанных выше участков относятся к ядру поля (исключение составляет участок № 3 – человек по профессии, роду занятий, национальности). Кроме того, эти участки характеризуются наибольшей частотой. Следовательно, можно сделать вывод, что участки с наибольшим количеством сильных связей и с высокой частотой встречаемости, как правило, относятся к ядру поля. Но нужно отметить, что в ядро могут входить, как сказано выше, также и низкочастотные участки, и те, которые отмечены небольшим количеством сильных связей. Так, в ядро входят участки № 12 – “еда” (частота встречаемости 27, количество зафиксированных сильных связей 3) и № 20 – “богатство, ценность” (частота встречаемости 51, количество зафиксированных сильных связей 3).

При определении ядра поля можно, конечно, учитывать все три критерия – близость к инварианту, частоту встречаемости и число сильных связей. В этом случае состав ядра будет, разумеется, более узким.

Рассмотрим рисунок 1 более детально. Очевидно, что в концептуальном поле размера наблюдается тенденция к формированию отдельных микроструктур различной конфигурации. Выделим конфигурации в форме треугольника. К таковым относятся, прежде всего, микроструктуры, образованные из участков 2 + 3 + 4, 2 + 4 + 7, 5 + 6 + 9, 9 + 10 + 19, 18 + 19 + 20, 3 + 6 + 16, 3 + 7 + 16, 2 + 6 + 19 и другие.

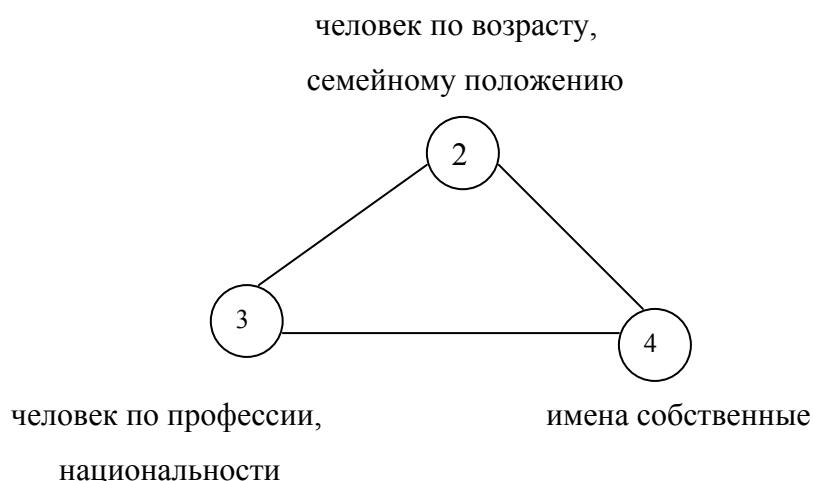

Схема 1.

человек по возрасту,
семейному положению

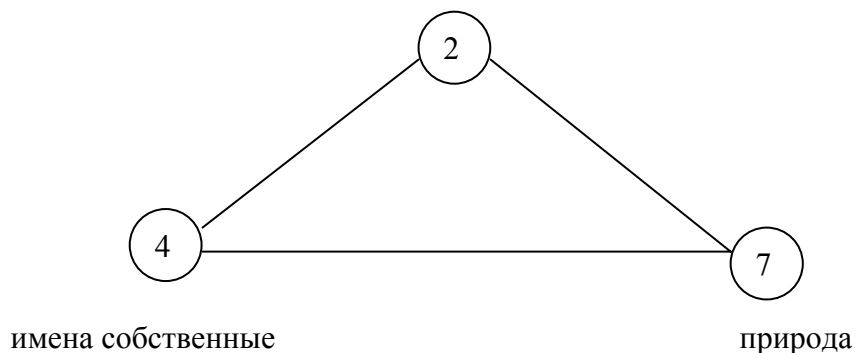

Схема 2.

флора

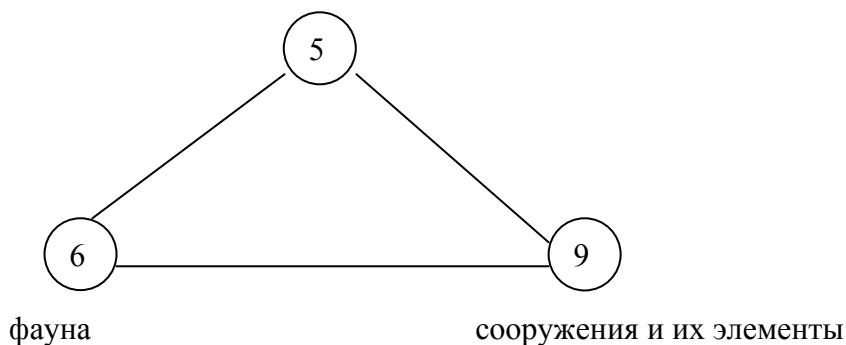

Схема 3.

Возможно, каждая из треугольных фигур представляет собой некий микроинвариант, поскольку очевидна связь между ее элементами. Так, участки “человек по возрасту, семейному положению”, “человек по профессии, национальности, роду занятий”, “имена собственные”, сооружения, их элементы”, “неживые предметы, вещи, механизмы”, масштаб, вес” представляют собой единые концептуальные комплексы, элементы которых связаны отношениями дополнительной дистрибуции.

Таблица 2. Величины коэффициентов корреляции между подклассами существительных

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
1. Внешность человека	x	0,84	0,79	0,81	0,62	0,73	0,82	0,39	0,8	0,85	0,12	0,77	0,51	0,39	0,61	0,53	0,79	0,52	0,77	0,35	0,49	0,82	0,85
2. Человек по возрасту		x	0,94	0,96	0,68	0,81	0,92	0,07	0,91	0,94	0,01	0,7	0,21	0,08	0,39	0,6	0,77	0,62	0,88	0,49	0,62	0,79	0,89
3. Человек по профессии			x	0,83	0,78	0,91	0,97	0,081	0,97	0,96	-0,1	0,747	0,27	0,09	0,38	0,81	0,87	0,83	0,95	0,71	0,68	0,87	0,96
4. Имена собственные				x	0,54	0,65	0,81	-0,02	0,79	0,85	0,01	0,55	0,07	0,01	0,34	0,39	0,61	0,41	0,75	0,29	0,54	0,65	0,76
5. Флора					x	0,85	0,76	0,06	0,83	0,85	0,28	0,69	0,16	0,01	0,18	0,71	0,64	0,73	0,78	0,71	0,62	0,72	0,79
6. Фауна						x	0,94	0,1	0,94	0,94	0,11	0,84	0,38	0,08	0,35	0,9	0,87	0,9	0,87	0,76	0,5	0,92	0,94
7. Природа							x	0,12	0,98	0,97	0,03	0,78	0,39	0,08	0,39	0,83	0,88	0,83	0,91	0,68	0,55	0,89	0,97
8. Одежда, обувь								x	0,08	0,09	0,08	0,39	0,65	0,86	0,68	0,14	0,45	0,13	0,21	0,05	0,15	0,37	0,28
9. Сооружения									x	0,97	0,06	0,78	0,33	0,08	0,37	0,83	0,86	0,84	0,94	0,73	0,65	0,88	0,97
10. Предметы, вещи										x	0,12	0,8	0,31	0,05	0,37	0,77	0,83	0,77	0,91	0,65	0,6	0,89	0,96
11. Вещества											x	0,45	0,17	0,14	0,1	0,03	0,03	0,01	0,02	-0,1	-0,1	0,09	0,04
12. Еда												x	0,59	0,32	0,55	0,73	0,84	0,72	0,75	0,55	0,4	0,86	0,85
13. Расстояние													x	0,52	0,58	0,41	0,54	0,37	0,35	0,23	0,09	0,45	0,45
14. Время														x	0,83	0,09	0,47	0,1	0,22	0,04	0,21	0,34	0,27
15. Жизнь, периоды															x	0,27	0,66	0,3	0,47	0,21	0,31	0,5	0,52
16. Чувства, эмоции																x	0,86	0,99	0,79	0,88	0,47	0,84	0,86
17. Действия, поступки																	x	0,86	0,87	0,7	0,54	0,94	0,95
18. Абстракции																		x	0,84	0,92	0,57	0,83	0,86
19. Масштаб, вес																			x	0,8	0,81	0,83	0,95
20. Багатство, ценность																				x	0,67	0,65	0,73
21. Звук, запах																					x	0,48	0,64
22. Единицы речи																						x	0,95
23. Всего																							x

Примечание: номер столбца означает порядковый номер подкласса существительных списка: 1 – внешность человека, 2 – человек за возрастом, семейным положением и т.д.

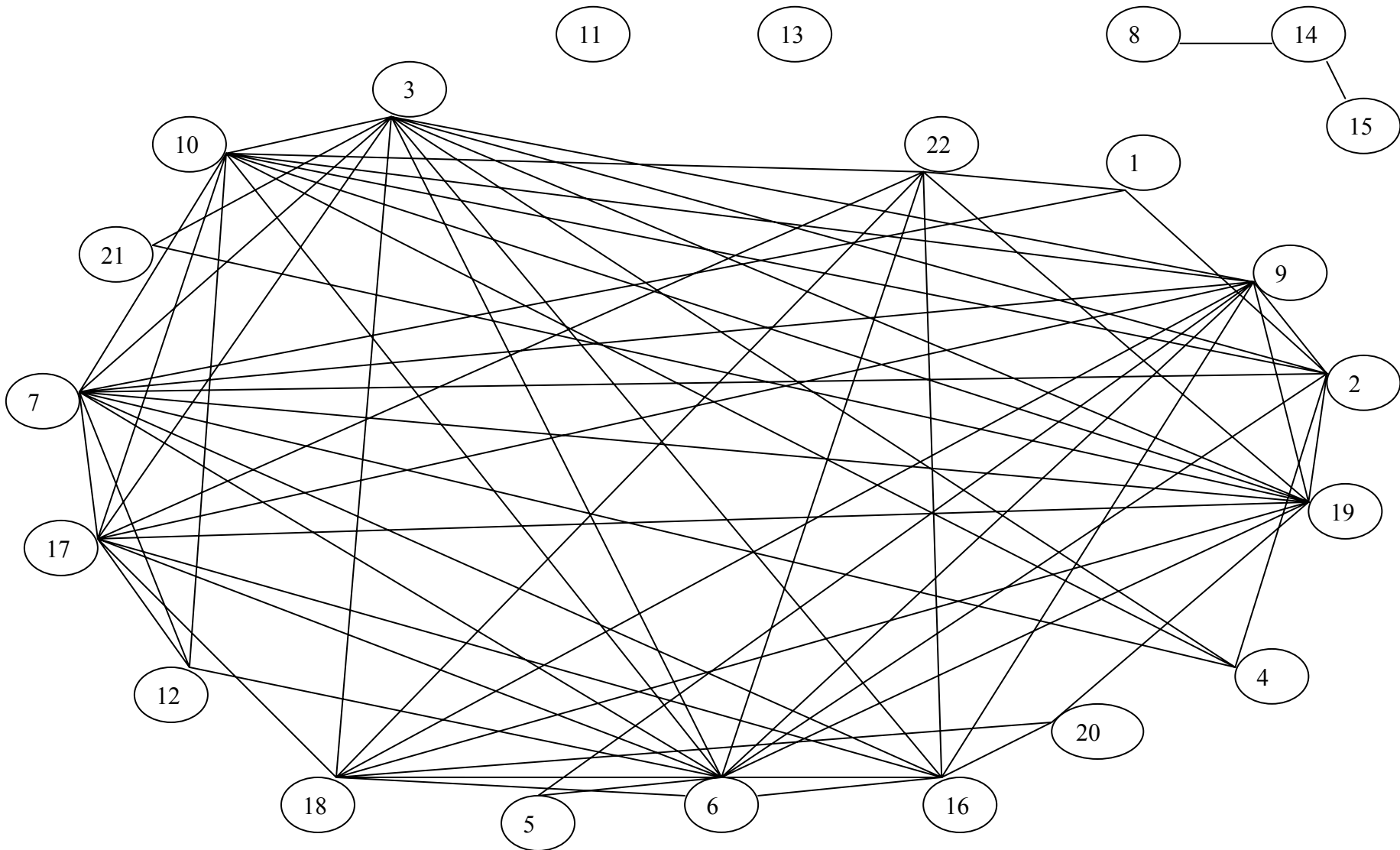

Рис. 1. Связи в концептуальном поле “размер”

Примечание: Цифры на рисунке соответствуют названиям подклассов существительных в таблице 1

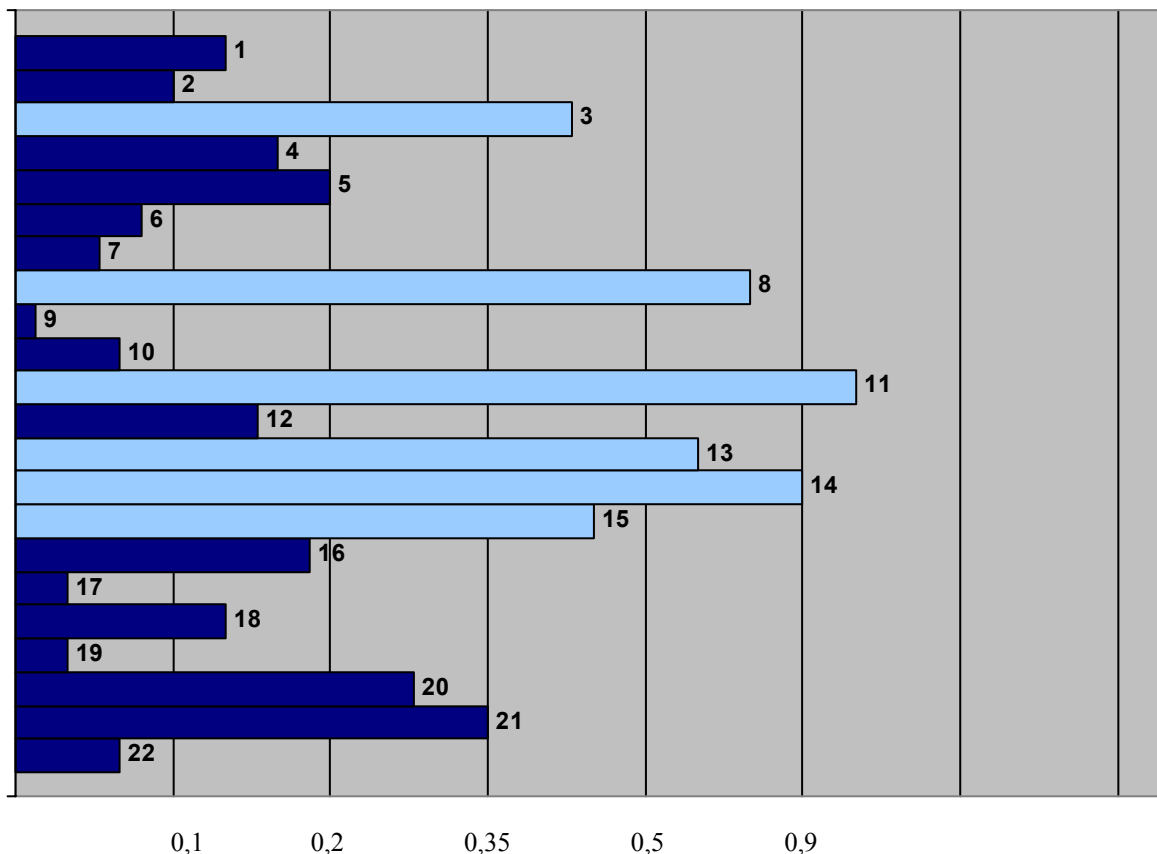
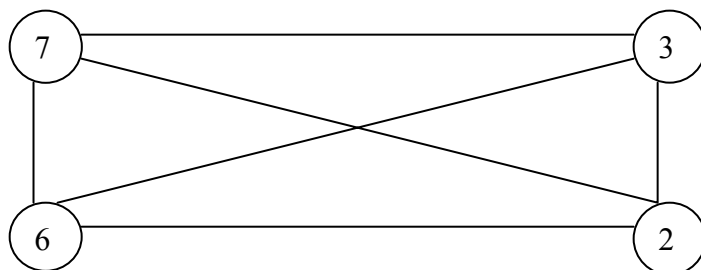

Рис. 2. Расстояние от инварианта вариантных составных (“участков”) поля
 Примечание: Цифры на схеме соответствуют подклассам существительных в
 таблице 1.

Кроме структур треугольной конфигурации мы наблюдаем также структуры, которые образуют четырехугольник. Среди таких четырехугольных структур выявлены различные подтипы.

природа

человек по профессии,
национальности

фауна

человек по возрасту,
семейному положению

Схема 4.

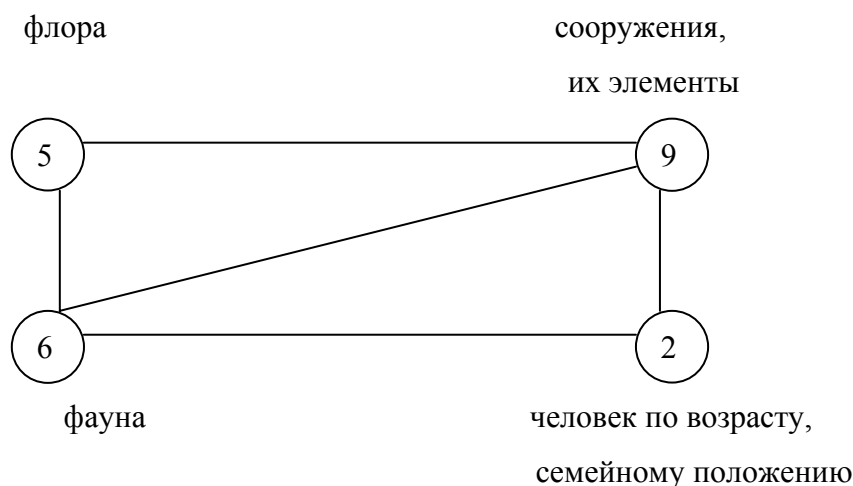

Схема 5.

Интересной структурой является микроструктура: одежда, время, жизнь и ее периоды. Эти концептуальные участки входят в периферийный состав поля, они отличаются небольшим количеством сильных связей между компонентами (“одежда, обувь” – одна связь, “время” – две связи, “жизнь, ее периоды” – одна связь. Эти участки связаны между собой и не выявляют связей с другими участками поля. Величины корреляции между участками высокие: пара “одежда, обувь” и “время” – 0,86, пара “время” и “жизнь, ее периоды” – 0,83.

Если нам известны семы, на основе которых объединяются те или иные участки, мы можем установить общие инвариантные значения для каждой из найденных структур. Так, инвариантным значением для триады “флора – фауна – сооружения” является [высокий], для “сооружения – неживые предметы, вещи, механизмы – масштаб, вес” – [значительный], для “человек по возрасту и семейному положению – люди по профессии, национальности, роду занятий – имена собственные” – [авторитетный, влиятельный, известный], для “чувства, эмоции – действия, поступки” – [существенный по степени, интенсивный].

Подводя итоги вышесказанному, можно сделать следующие выводы.

1. Опыт изучения различных лексических и семантических микроструктур позволяет различать три типа полей – лексическое, семантическое и концептуальное. Каждое из этих системно-структурных образований может быть выделено и изучено с помощью компонентного, дистрибутивного и квантитативного анализа лексикографических источников и текста.

2. Структура концептуального поля размера в современном немецком языке может быть изучена с помощью корреляционного анализа. Ядро поля составляют участки

“внешность человека”, “имена собственные”, “флора”, “фауна”, “сооружения и их элементы”, “неживые предметы, вещи, механизмы”, “чувства, эмоции”, “богатство, ценность” и др. К периферии относятся “человек по профессии, роду занятий, национальности”, “одежда, обувь”, “вещества”, “расстояние, путь, отрезки времени и периоды”, “жизнь и ее периоды”, “звук, запах”.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Аганий А.П.* Вивчення лексичної сполучуваності за допомогою статистичних методів // Науковий вісник Чернівецького університету, серія “Германська філологія”, Вип. 2. – Чернівці. – 1996. – С.44-48.
2. *Агаркова Н.Э.* Исследование концепта MONEY в языковой картине мира // Когнитивный анализ слова. – Иркутск: ИГЛУ, 2000 – Вып. 2. – С. 11-17.
3. *Архелюк В.В.* Про особливості лексико-семантичної групи прикметників розміру в творах англійських і американських письменників // Науковий вісник Чернівецького університету, серія “Германська філологія”. – Вип. 27. – Чернівці. – 1998. – С.43-57.
4. *Аскольдов С.А.* Концепт и слово // Русская словесность: Антология / Под ред. В.Н. Перознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267-280.
5. *Бабушкин А.П.* Типы концептов в лексико-фразеологической системе языка. – Воронеж: ВГУ. 1996. – 104 с.
6. *Гинка Б.И.* Лексико-семантическая группа существительных со значением “труд, работа” в современном немецком языке. – АЛК. – Одесса, 1983.
7. *Кантемир С.О.* Синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників кольору в німецькій мові. – АДК. – Одеса, 2003.
8. *Капатрук Н.Д.* Прилагательные со значением “сильный” и “слабый” в современном немецком языке. – АДК. – Минск, 1982.
9. *Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрат Ю.Т., Лузина Л.Т.* Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: МГУ. 1996. – 245 с.
10. *Кравченко А.В.* Знак, значение, знание. – Иркутск, 2001. – 261 с.
11. *Красавский Н.А.* Концепт “zogn” в пословично-поговорном фонде немецкого языка // Теоретическая и прикладная лингвистика: Межвузовский сб. научн. трудов. – Вып. 2. Язык и социальная среда. – Воронеж: Воронеж. гос. техн. ун-т, 2000. – С. 78-89.
12. *Левицкий В.В.* Семасиология. – Винница: НОВА КНИГА. – 2006. – 512 с.
13. *Лихачев Д.С.* Концептосфера русского языка // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Academia, 1997. – С.280-287.

14. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях. – Воронеж: ВГУ, 2000. – 30 с.

15. *Скаб М.В.* Концепт “душа” у творах Г.Сковороди // Семантика мови і тексту: Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 282-285.

16. *Рябцева Н.К.* “Вопрос”: прототипическое значение концепта // Логический анализ языка: Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 73-78.

17. *Селиванова Е.А.* Когнитивная ономазиология. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.

18. *Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры. – М.: Академ. Проект, 2001. – 990 с.

19. *Чернейко Л.О., Долинский В.А.* Имя СУДЬБА как объект концептуального и ассоциативного анализа // Вестник Московского университета. – Сер. 9. – Филология. – 1996. – № 6. – С. 20-41.

Erdmann K.O. 1910. Die Bedeutung des Wortes. – Leipzig, 1910.

Надійшла до редакції 14.01.08

© 2008 С.С. Сапрыкин
(г. Донецк)

СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПОСЕССИВНЫХ ГЛАГОЛОВ СРЕДНЕАНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

САПРИКІН С.С. СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОСЕССИВНИХ ДІЄСЛІВ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті аналізується семантика дієслів зі значеннями “мати”, “продовжувати мати” та “починати мати” в середньоанглійській мові на матеріалі словникових статей і текстової вибірки. За допомогою компонентного аналізу та складання формул тлумачення виявляються спільні і відмінні компоненти значення цих дієслів та проводиться їх семантична класифікація.

САПРЫКИН С.С. СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПОСЕССИВНЫХ ГЛАГОЛОВ СРЕДНЕАНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье анализируется семантика глаголов со значениями “иметь”, “продолжать иметь” и “начинать иметь” в среднеанглийском языке на материале словарных статей и текстовой выборки. С помощью компонентного анализа и составления формул толкования выявляются общие и отличные компоненты значения данных глаголов и осуществляется их семантическая классификация.

SAPRYKIN S.S. SEMANTIC CLASSIFICATION OF MIDDLE ENGLISH POSSESSIVE VERBS

The article deals with Middle English verbs with the general meaning of ‘to have’, ‘to continue to have’, ‘to begin to have’. The verb meaning, derived both from the dictionary entries and from 1 500 sample sentences taken from various ME texts, is subjected to componential analysis. The total number of verbs analyzed is 125. According to the degree of generality of meaning the verbs may be divided into 4 groups, the most general meaning being that of the verb haven ‘to have’, and the most specific – verbs like regraten ‘buy up goods in advance of the market’. The most frequently occurring semantic attributes are combined into generic possessive meanings (e.g. ‘to appropriate’) and these meanings are classified. An interpretation formula (e.g. ‘X begins to have Y because X₁ causes X to begin to have Y’ for ‘receive’) is composed for each meaning. The verbs meaning ‘to continue to have’ may be further subdivided into the groups with the general meaning of ‘to keep’, ‘to reserve sth for future use’ and ‘to accumulate’. The verbs denoting ‘to begin to have’ are divided into the groups with the general meaning of ‘to begin to have through one’s own actions’, ‘to begin to have through the actions of a 3rd person’ and ‘to begin to have through an exchange (i.e. through mutual action of subject and 3rd person)’. The former two have further subdivisions, making the total number of generic possessive meanings for all the verbs under analysis 16.

Ключевые слова: среднеанглийский, посессивный глагол, обладание, компонентный анализ, семантика.

Используемые обозначения:

- ПГ – посессивный глагол
- ФТ – формула толкования
- Є – существовать
- Х – посессивный субъект
- У – посессивный объект

1. Вводные замечания. Посессивность, или обладание, – одно из основных понятий не только языкознания, но и философии. Еще Аристотель относил его к одной из главных категорий бытия [1, с. 3]. В современных исследованиях посессивность определяется как универсальная лексико-семантическая категория [8, с. 177; 14, с. 39], означающая, что субъект имеет право пользования или распоряжения объектом, или же последний является частью его персональной сферы [2, с. 38]. Эта категория может выражаться на трех языковых уровнях – морфологическом, синтаксическом и лексическом, в том числе и посессивными глаголами (ПГ), которые являются объектом данного исследования. Посессивность уже давно привлекает к себе внимание многих ученых, таких как

Э. Бенвенист [3], А. Мейе [17], Дж. Лайонз [16] и др.), так и В.Д. Калиущенко [6], О.Н.Селиверстова [9, 10]. ПГ современного английского рассматривала Г.А.Чанышева [11]. Однако публикации по этой теме в основном посвящены глаголу “иметь”, как универсальному выразителю значения обладания, и его ближайшим эквивалентам, в то время как прочие ПГ в конкретных языках остаются во многом не исследованными, особенно в диахроническом аспекте. Целью данной статьи является семантическая классификация глаголов с общими значениями “иметь”, “начинать иметь” и “продолжать иметь” в английском языке в среднеанглийский период, напр. *haven* ‘иметь’, *geten* ‘получать’. Как известно, обладание может быть внешним, относящимся к отчуждаемой собственности, и внутренним, при котором посессивный объект является неотчуждаемым, так как субъект, утратив это обладание, перестает быть тождественным самому себе [5, с. 195]. Кроме того, обладание можно подразделять на временное, которое приближается к локативным конструкциям [13, с. 98], передавая в первую очередь физическую смежность субъекта и объекта, и невременное. В данной работе рассматриваются значения глаголов, передающие внешнее невременное обладание (хотя многие из анализируемых глаголов могут выражать и внутреннее, и временное обладание).

Материалом для статьи послужила сплошная выборка глаголов с упомянутыми значениями из словарей среднеанглийского языка [17, 18]. В дополнение к словарным статьям рассматривалась текстовая выборка в размере около 1 500 предложений из текстов различного жанра [16] (религиозная, художественная литература, документы, исторические хроники), содержащих анализируемые ПГ. В работе рассмотрено 125 глаголов, из них 79 однозначных, 46 многозначных (всего 223 ЛСВ).

Возможно, критерии выборки требуют некоего пояснения. Вообще, к ПГ относятся также глаголы с другими значениями, напр. “X каузирует X1 начать иметь Y” (см. классификацию отыменных ПГ в работе В.Д. Калиущенко [6]). Глаголы для данного исследования отобраны на основании семантической и генетической близости (см., например, А. Мейе [17]). Очевидно, что глаголы *have* ‘иметь’ и *take* ‘получать’ имеют больше общего между собой, чем, например, с глаголом *disarm* ‘обезоруживать’, который также относится к ПГ.

2. Степень конкретизации значения. ПГ среднеанглийского языка имеют различную наполняемость дополнительной семантической информацией. При несомненной общей тенденции к нечеткости разграничения значений, все же представляется возможным выделить 4 группы ПГ по степени конкретизации значений.

2.1. Глагол *haven*. Основной посессивный глагол, через который могут быть

выражены все остальные, передает самое общее значение обладания и может употребляться в ситуациях как владения, так и приобретения, напр.:

(1): *Riche men hauis ... Inohe of met and drinc.* ‘Богатые имеют... достаточно еды и пищи’ [NHom.(1) Gosp.(Phys-E), p.24].

(2) *Have this horse, myne olde frende.* ‘Бери эту лошадь, мой старый друг’ [Malory Wks.(Win-C), 29/10].

2.2. ПГ общего значения. Существовал также ряд глаголов, передающих общее значение сохранения обладания (*holden, kepen*) или приобретения (*taken, winnen, geten, obteinen, purchasen*). Каждый такой глагол мог выражать различные посессивные значения из числа описанных в п. 3, как, напр. глагол *geten* в следующих двух примерах обозначает “заработать” (3) и “завоевать” (4):

(3) *Iacob gate þat lond and bou3t it with money ygete wiþ grete trauaile.* ‘Якоб купил эту землю за деньги, заработанные тяжким трудом’ [Trev. Barth.(Add 27944),191 a/b].

(4) *Oure capital adversarie ... have by force and violence geten grete parte of oure landss there, and subdued oure subgittz there.* ‘Наши главные соперники... завоевали большую часть наших земель там и подчинили себе наших тамошних подданных’ [Let.in Ellis Orig.Let.ser.3.1, 76].

Следует отметить, что такие глаголы часто употреблялись с конструкциями, уточняющими способ приобретения или сохранения, напр., *wiþ grete trauaile, by force and violence* в примерах (3) и (4) или *falsly* и *be force* в примере (5).

(5) *To conquer, and to opteyn falsly be force..your seid realme of Fraunce.* ‘Чтобы завоевать и нечестным путем захватить ... ваше упомянутое королевство Франция’ [Paston (Gairdner), 2.123].

Также примечательно, что глаголы *holden* и *kepen* могли, кроме сохранения обладания, передавать значение приобретения (6), а глагол *winnen*, напротив, в дополнение к основному значению приобретения мог употребляться в значении накопления (7).

(6) *Seruiē he wolde poure men..Al þe dai for þe loue of god; he ne kipte [Corp-C: kepte] of hem non hure.* ‘Он хотел служить бедным людям... весь день из любви к господу; он не получал от них ничего’ [SLeg.Dunstan (Hrl 2277), 64].

(7) *He ... with-yn shorte tyme wan mucche money.* ‘За короткое время он накопил много денег’ [Found.St.Barth, 54/4].

2.3. ПГ с ограниченным значением.

2.3.1. Специальные ПГ. Основная масса глаголов передавала значения обладания и приобретения лишь в некоторых ситуациях из числа описанных в п. 3. К этой группе

можно отнести как глаголы, имевшие лишь одно посессивное значение, напр. *exrignen* ‘завоевывать’(22), так и глаголы, имевшие несколько значений, напр. *bien* ‘покупать’, ‘добывать’(3, 19).

2.3.2. Узкоспециальные ПГ. Некоторые ПГ помимо признаков, включенных в состав 16 основных значений (т.е. встречавшихся у многих других глаголов), имели в своей семантической структуре и другие признаки. Например, глагол *regraten* обозначал скупку товаров в спекулятивных целях (8). Основным критерием для отнесения глаголов к этой группе, а не к предыдущей, служила именно распространенность семантических признаков, входящих в состав их значений. Подобное деление, возможно, не лишено условности, но позволяет провести границу, например, между глаголами *bien* и *regraten*.

(8) *Ther shalt no man on the market day regrate ne selle ne [cor]ne ne fflesssh ne ffyssh..tyl the hour of pryme.* ‘В день торговли никто на рынке не должен скупать или продавать зерно, мясо или рыбу до заутрени’ [Doc.Maldon].

3. Основные посессивные значения. На основании проведенного анализа было выявлено 16 основных значений, которые могли иметь ПГ среднеанглийского периода (можно представить их как наборы семантических признаков, одинаковые для многих глаголов). Для каждого значения составлена формула толкования и подсчитано число глаголов, которые могли его передавать. Методика подобного анализа подробно описана, например, в работе Г.А. Чанышевой на материале ПГ современного английского и немецкого языков [11]. При этом следует отметить, что критерии выборки в нашем исследовании несколько отличаются от тех, которые применяет Чанышева, поэтому представляется нецелесообразным приводить здесь ее результаты, которые в данной ситуации могут ввести читателя в заблуждение (например, включенный нами в выборку глагол *stelen* сохранился в современном английском в виде *steal*, однако Чанышева его не рассматривает; причины этого нам не совсем понятны, ведь значение «красть» отличается от значений “покупать”, “завоевывать”, “выменивать” и других, описанных в работе Галии Ахметовны, лишь способом приобретения).

Все значения можно разделить на 3 основные группы: обладание, сохранение обладания и приобретение. Последнее подразделяется на приобретение в результате действий субъекта (X) приобретение в результате действий 3-го лица (X1) и приобретение в результате обоюдных действий X и X1 (т.е. обмен).

3.1. “Иметь, обладать”. ФТ – “X имеет Y”. Это значение в среднеанглийском могли передавать 12 глаголов, таких как *haven, holden, ouen, possessen* и др., напр.:

(9) *All patt wass, & iss, & beof, He shop, & ah, & steorepp.* ‘Все, что было, есть и

будет, им сотворено, в его владении и в его управлении' [Orm.(Jun 1)].

Четкого разделения сфер употребления нет, различные глаголы могут встречаться в одних и тех же контекстах, напр.:

(10) *Hauest þu riche-dom inoh?* 'Достаточно ли ты имеешь богатств?' [Lay. Brut (Clg A.9), 3328].

(11) *Her-of þu scalt beon king & þas riche a3en.* 'Теперь ты будешь королем и будешь владеть богатствами' [Lay. Brut (Clg A.9), 5877].

Примечательно, что глаголы этой группы часто сочетаются с выражениями *in honde, on hand* и т.п., означающими "в руке", "в руках", что подтверждает известную теорию о вторичности и производности посессивных значений по отношению к локативным [16, 17]. В среднеанглийском локативный компонент был еще достаточно явно выражен, о чем свидетельствует частое употребление ПГ в прямом значении "схватить" или "держат в руке" (13). Также следует отметить тенденцию к употреблению двух синонимичных глаголов данной ЛСГ в избыточных сочетаниях вроде *haven and holden, habben and owen* и т.п.

(12) *We haueþ & holdeth in honde þat oure olde fadres & oure auncestres desired hilyche to haue...* 'Мы владеем тем, чем наши старые отцы и наши предки так сильно хотели владеть' [Vegetius(1) (Dc 291)].

(13) *Quat has þou [Frif: beris þou] in þi hand?* 'Что держишь ты в руке?' [Cursor (Vsp A.3), 5809].

3.2. "Продолжать иметь".

3.2.1. "Сохранять, удерживать за собой". ФТ – "X продолжает иметь У". Данное значение могли передавать 8 глаголов – *holden, kepen, reteinen* и др., напр.:

(14) *Every of theym, of all the seid sommes soo to be hadde, perceyved, or reteyned.* 'Каждый из них, из всех тех упомянутых сумм, которыми они таким образом обладают, их получают или сохраняют...' [RParl.,5.551a].

3.2.2. "Сохранять на будущее". От значения "сохранять" оно отличается указанием на мотивацию действия. ФТ – "X продолжает иметь У, чтобы использовать его в будущем". Данное значение могут передавать 7 глаголов, таких как *saven, spelen, kepen* и др., напр.:

(15) *Som of þe straw..is y-kepte to fodyr of bestis.* 'Часть соломы сохранена на корм животным' [Trev. Barth.(Add 27944), 225b/b].

3.2.3. "Накапливать". Данное посессивное значение в среднеанглийском представлено 7 глаголами, напр. *glenen, storen, saven*. Общая формула толкования – "X продолжает иметь У, регулярно увеличивая количество У в собственности X".

(16) *Kupe and save, and thou schalle have.* 'Сохраняй и копи, и будет у тебя' [Kupe and save (Hrl 116)].

(17) *I purchast fast from yere to yere; Of poore men I had no pite.* ‘От года к году постоянно копил я; бедных людей совсем не жалел я’ [Lament Duch.Glo.(Cmb Hh.4.12)].

3.3. “Начинать иметь”

3.3.1. “Начинать иметь в результате собственных действий”.

3.3.1.1. “Приобретать в результате приложения усилий”. Общая ФТ – “Х начинает иметь У в результате приложения усилий”. Данное значение могли передавать 42 глагола, среди которых *procuren, biyeten, ifinden* и др., напр.:

(18) *And herbes shal I right ynowe yfynde To heele with youre hurtes.* ‘И сейчас я найду травы, чтобы залечить твои раны’ [Chaucer CT.Sq.(Elsm)].

(19) *A man loveth more tendirly The thyng that he hath bought most dere.* ‘Человеку милее всего то, что дороже всего ему досталось’ [RRose (Htrn 409)].

Примечательно большое количество производных глаголов, причем новые ПГ образовывались от уже существующих почти исключительно путем префиксации, а не путем комбинации с постпозитивными элементами наречного происхождения, который преобладает в современном английском (ср. ср.-англ. *Winnen / biwinnen / miswinnen* – совр. англ. *Win / win back*). Значение мотивирующего глагола при этом, как правило, подвергается незначительным модификациям.

(20) *Ricchesse ri3tfulliche ywonne and resonablelich yspended.* ‘Богатства, честным путем добытые и разумно растрачиваемые’ [PPl.B (LdMisc 581)].

(21) *Bei ete mete ...; Of þat men mys-wonne, bei made hem wel at ese.* ‘Ели они пищу ...; тем, что нечестно добыли, пировали’ [PPl.B (LdMisc 581)].

3.3.1.2 “Завоевывать”. Общая ФТ – “Х начинает иметь У, побеждая в борьбе за обладание У, где У – земля, королевство, территория”. Данное значение могли передавать 29 ПГ, таких как *conqueren, occipien, expugnen* и др.:

(22) *The Saxones..vagaunte as for habitacion..comme to Briteyne..to expugne hit.* ‘Саксы, не имевшие места жительства, пришли в Британию, чтобы завоевать ее’ [Higd.(2) (Hrl 2261)].

(23) *All swich cities þat seemelich were Philip fenkes in fyght...* ‘Все города хорошие завоевывал Филипп’ [Alex.Maced.(Grv 60)].

Это значение может рассматриваться как конкретизация значения “отбирать силой” (3.3.1.4), но вынесено в отдельную группу ввиду широкой распространенности.

3.3.1.3. “Приобретать, присваивая себе право собственности”. ФТ – “Х начинает иметь У путем присвоения”. Данное значение в среднеанглийском передается 7 глаголами, такими как *underfon, appropriaten, seisen* и др., напр.:

(24) *It is vnleful for to takyn onyþing for þe vhs þat owyth to ben comoun to all.* ‘Незаконно присваивать для пользования ничего, что надлежит быть в общественном владении’ [Dives & P.(Htrn 270)].

(25) *My tresorer, Syr Coueytyse, Hath sesyd hem [lands] holy to me.* ‘Мой казначей, сэр Коварис, присвоил себе земли, для меня священные’ [Castle Persev.(Folg V.a.354)].

3.3.1.4. “Отбирать силой”. ФТ – “Х начинает иметь У, каузируя Х1 начать не иметь У путем применения насилия”. Это значение могли иметь 13 глаголов, таких как *taken*, *gripen*, *acrochen* и др., напр.:

(26) *Bryngeth forth the vessels..Whiche that my fader... Out of the temple of Ierusalem birafte.* ‘Принесите сосуды, которые мой отец... силой забрал из храма в Иерусалиме’ [Chaucer CT.Mk.(Manly-Rickert), B.3386].

(27) *Tak fro þi foo, and 3eue þi frende.* ‘Забирай у врага и давай другу’ [As þe see (Dgb 102), 25].

3.3.1.5. “Приобретать путем покупки”. ФТ – “Х начинает иметь У, каузируя У € во владении Х, одновременно начиная не иметь У₁, который он вынужден начать не иметь, чтобы начать иметь У, где У₁ – материальные средства, стоимость которых эквивалентна стоимости У”. Такое значение могли передавать 14 глаголов – *bien*, *fon*, *purchasen* и др.

(28) *I..haue appoynted xx li. of lyvelod to be purchased with the said profutes.* ‘Я... повелел приобрести 20 л. продовольствия на указанную прибыль’ [Lin.Ddoc.].

(29) *Noo..Burgeys of our said Towne schold bye ... any merchaundysze of any other persone not beung Burgeys.* ‘Граждане нашего города также не должны покупать... любые товары у любых других лиц, не являющихся гражданами’ [Lred Bk.Bristol].

3.3.1.6. “Приобретать, выпрашивая/вымогая у другого лица”. ФТ “Х начинает иметь У, так как Х каузирует Х₁ каузировать Х начать иметь У путем угроз/уговоров”. Отмечено 5 ПГ, передающих данное значение, напр. *impetren*, *itaken*, *pilen*, *wringen*.

(30) *Neþer persoun ne prelat shulde wringe out þe godis of his sugetis bi cursis ne worldly ple.* ‘Ни священник, ни прелат не должны вымогать товары у своей паствы путем угрозы отлучения от церкви или мирских просьб’ [Wycl.Opastor.(Ryl Eng 86)].

Примечательно, что широко используемый для передачи этого значения в современном английском глагол *extort* не наблюдается в сохранившихся среднеанглийских текстах, хотя однокоренные ему прилагательные и существительные уже употреблялись, в т.ч. и в сочетаниях типа *don extorcions* ‘заниматься вымогательством’.

(31) *What seye we thanne of hem that pilen [vr. Pelen] and doon extorcions to holy chirche?* ‘Что же мы тогда скажем о тех, кто занимается вымогательством для святой церкви?’ [Chaucer CT.Pars.(Manly-Rickert)].

3.3.1.7. “Красть”. ФТ – “X начинает иметь У, незаконно и незаметно для X₁ каузируя X₁ начать не иметь У”. Это значение передавал 21 глагол, напр. *stelen, ransacken, piken* и др.:

(32) *Childeren þat stelen whyle þey be 3onge schulde be chastysed...* ‘Детей, занимающихся воровством в юном возрасте, следует сечь’ [Dives & P.(Lchf 35),1.43].

3.3.2. “Приобретать в результате действий 3-го лица”

3.3.2.1. “Приобретать, получая от другого лица”. ФТ “X начинает иметь У, так как X₁ каузирует X начать иметь У”. Это значение могут передавать 16 глаголов, среди них *geten, receiven, onfon* и др., напр.:

(33) *Gladly sal we rescyue þi offrand.* ‘С радостью мы примем предложенное’ [Cursor (Göt Theol 107)].

(34) *God..uyveth hem..moche gold..yit semeth hem haven igeten nothyng.* ‘Бог дает им много золота... и все же им кажется, что они ничего не получили’ [Chaucer Bo.(Benson-Robinson)].

3.3.2.2. “Приобретать, занимая на время у другого лица”. ФТ “X начинает иметь У, так как X₁ каузирует X начать иметь У, причем в определенный момент в будущем X начинает не иметь У, каузируя X₁ снова начать иметь У”. Данное значение имели 5 глаголов, таких как *borwen, hiren, chevishen* и др., напр.:

(35) *þe synful shal borow [лат. mutuabitur] and nou3t 3elden.* ‘Грешники возьмут займы, и не отдадут’ [MPPsalter (Add 17376)].

(36) *A god schup he hurede, þat him scholde londe In westene londe.* ‘Хороший корабль он нанял, который должен был понести его в западные земли’ [Horn (Cmb Gg.4.27)].

Следует отметить, что глагол *borwen* мог означать безвозмездную передачу (сродни рус. *одолжить*), в то время как остальные глаголы предполагали заем за деньги.

3.3.2.3 Глаголы со значением “приобретать, перенимая от другого лица”. ФТ – “X соглашается начать иметь У, который X₁ каузирует С во владении X, так как не может продолжать иметь У”. Это значение в среднеанглийском передавали 7 глаголов, таких как *enheriten, welden, fon..*

(37) *Dis wæs rihtlice ... þæt þe cyng Henri cynedomes on feng.* ‘Правильно это было... что король Генри королевства перенял’ [Peterb.Chron.(LdMisc 636)].

(38) *Hys sun Senacheryb on hed resayued þe kyngdom and þe crowne* ‘Сын его Сенахериб получил королевство и корону’ [MOTest.(SeldSup 52)].

Следует отметить, что глаголы данной группы не обязательно обозначали “унаследовать”, т.е. перенять от умершего лица. Такое ограничение отмечено лишь в

семантике глаголов *onfon*, *welden* и *enheriten*, в то время как другие глаголы, например, *afon*, могли обозначать просто «перенять»:

(39) *He com ... & is abbeye aueng in pes.* ‘Он приехал и ... мирно перенял аббатство’ [Glo.Chron.A (Clg A.11)].

3.3.2.4. Глаголы со значением “приобретать, получая за проделанную работу”.

ФТ “X начинает иметь Y, так как X₁ каузирует Y € во владении X после того, как X выполняет определенные действия для X₁”. Это значение передают 10 глаголов, среди них *adlen*, *ernen*, *deserven* и др., напр.:

(40) *He wyll drynke more on a dey Than thou cane arne in twey.* ‘Он за один день пропьет больше, чем ты за два заработать можешь’ [The shype ax (Ashm 61)].

3.3.3. Глаголы со значением “приобретать, выменивая у другого лица”.

ФТ “X начинает иметь Y, каузируя Y € во владении X, одновременно начиная не иметь Y₁, каузируя Y₁ € во владении X₁; X₁ начинает иметь Y₁, каузируя Y₁ € во владении X₁, одновременно начиная не иметь Y, каузируя Y € во владении X”. Данная ЛСГ насчитывает 5 глаголов, например, *barteren*, *chaungen*, *truken*. Как видно из формулы толкования, данные глаголы обязательно имеют два логических субъекта и не менее двух логических объектов, однако они далеко не всегда выражаются в реальном тексте. При употреблении ПГ данной группы в переходной форме (аналогично рус. “меняться”, “обмениваться”) упоминание субъектов обязательно, а объектов – факультативно. В таком случае часто встречается сочетание *choppen and chaungen*, букв. “торговаться и меняться”, что обозначает торговлю вообще. Это может свидетельствовать об относительной неразвитости товарно-денежных отношений в данный период, о преобладании натурального обмена.

(41) *That the bretherne choppe and chaunge not with seculars.* ‘Чтобы братья не торговали и не обменивались с мирянами’ [Rule & T.St.Francis(2) (Fst D.4)].

Если же глаголы употребляются в переходной форме, то обязательно упоминание двух объектов (Y и Y₁).

(42) *ffor þey kepeth no coyne ...But chaunchyth it ffor cheynes.* – ‘Так как они не сохраняют монет... а обменивают их на цепи’ [Mum & S.(1) (Cmb Ll.4.14)].

Также интересно наличие заимствованного из среднеголландского ПГ *roren*, омонимичного исконному *roren* ‘рычать’, который несколько раз упоминается в англо-латинском словаре (с переводом на лат. *cambio* ‘менять, обменивать’), но не отмечен в других сохранившихся текстах.

Информация по основным значениям посессивных глаголов среднеанглийского периода обобщена в таблице. В столбце 4 приводится количество глаголов, которые могли

выражать данное значение.

Таблица. Основные лексико-семантические группы ПГ в среднеанглийском

№	Значение	Пример	К-во
1.	Х ИМЕЕТ У	Haven	12
2.	Х продолжает иметь У		
2.1.	Х сохраняет У	reteinen	8
2.2.	Х накапливает У	glenen	7
2.3.	Х сохраняет У на будущее	saven	7
3	Х начинает иметь У		
3.1.	Х начинает иметь У в рез. собственных действий		
3.1.1	Х начинает иметь У в рез. приложения усилий	procuren	42
3.1.2	Х завоевывает У	conqueren	29
3.1.3	Х начинает иметь У, присваивая себе право собственности	appropriaten	7
3.1.4	Х покупает У	bien	14
3.1.5	Х выпрашивает/ вымогает У у X ₁	impetren	5
3.1.6	Х силой отбирает У у X ₁	gripen	13
3.1.7	Х крадет У у X ₁	stelen	21
3.2	Х нач. иметь У в рез. действий третьего лица (X₁)		
3.2.1	Х получает У от X ₁	receiven	16
3.2.2.	Х получает У от X ₁ за проделанную работу	ernen	10
3.2.3	Х перенимает У от X ₁	enheriten	7
3.2.4.	Х занимает У у X ₁	borwen	5
3.3	Х выменивает У у X₁	chaungen	5
	Всего		223

4. Выводы. ПГ со значениями “иметь”, “продолжать иметь” и “начинать иметь” в среднеанглийском языке по степени конкретизации значения можно разделить на 4 группы (2.1-2.4). Наиболее широкое значение имеет глагол *haven* ‘иметь’ (2.1), наиболее узкое – глаголы типа *regraten* ‘скупать товары в спекулятивных целях’ (2.4). Проведенный анализ позволяет выделить 16 наиболее распространенных посессивных значений, которые могли иметь ПГ данного периода (т.е. 16 лексико-семантических групп). Из них 1 группа включает глаголы, синонимичные *have* в значении “иметь” (12 ЛСВ), 3 конкретизируют значение “продолжать иметь” (3.2) (22 ЛСВ), а 12 – значение “начинать иметь” (3.3) (181 ЛСВ). Последние также можно разделить на группы с общим значением “начинать иметь в результате собственных действий” (3.3.1) (131 ЛСВ), “начинать иметь в результате действий 3-го лица” (3.3.2) (43 ЛСВ) и “выменивать у 3-го лица (т.е. приобретать в результате взаимных действий X и X₁)” (3.3.3) (5 ЛСВ).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.

1. *Аристотель*. Категории. – М.: Наука. – 1939. – 330 с.
2. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Наука, 1955. – 315 с.
3. *Бенвенист Э.* Глаголы “быть” и “иметь” и их функции в языке // Э. Бенвенист. Общая лингвистика. – М.: Наука, 1974. – С. 205-348
4. *Дейчаківська О.В.* Синтактико-семантичні властивості дієслів у функції зв'язки (На матеріалі англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук (10.02.04) / Київський держ. лінгвіст. ун-т. – К., 1997. – 20 с.
5. *Журинская М.А.* К исследованию притяжательных отношений // Аспекты лингвистического анализа. – М.: Просвещение, – 1974. – С. 28-42
6. *Калиущенко В.Д.* Типология отыменных глаголов. – Донецк: Донеччина, 1994. – 422 с.
7. *Ленца А.Л.* Функционально-семантическая характеристика глагола *avoir* в современном французском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1975. – 23 с.
8. *Писаркова К.* Посессивность как грамматическая проблема // Грамматическое описание славянских языков. – М.: Наука, – 1974. – С. 115-136.
9. *Селиверстова О.Н.* Компонентный анализ многозначных слов. – М.: Наука, 1975. – 289 с.
10. *Селиверстова О.Н.* Семантический анализ экзистенциальных и посессивных конструкций в английском языке // Категории бытия и обладания в языке. – М.: Наука, 1977. – С. 228-247.
11. *Чанышева Г.А.* Посессивные глаголы в английском и немецком языках: Дис. ... канд. филол. наук (10.02.17). – Донецк, 2000. – 213 с.
12. *Allen W.* Transitivity and Possession // *Language*. – 1964. – V. 40. – #3 pt 1. – P. 337-343.
13. *Bach E.* “Have” and “Be” in English Syntax // *Language*. – 1967. – V. 43. – #2 p.1. – P. 462-485.
14. *Bendix E.* Componential Analysis of General Vocabulary // *International Journal of American Linguistics*. – 1966. – V. 32. – #2. – P. 202-225.
15. *Green G.M.* Semantics and Syntactic Regularity. – London: Bloomington & London, 1974. – 310 p.
16. *Lyons J.* A Note on Possessive, Existential and Locative Sentences // *Foundations of language*. – 1967 – V. 3. – #4. – P. 390-396.

17. *Meillet A.* Le developpement du verbe "avoir" //Antidoron Festschrift Wackernagel. – Goettingen, 1924. – P. 5-32.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

18. <http://quod.lib.umich.edu/c/cme/> (Middle English Corpus, содержит источники с 21 по 56).

19. <http://quod.lib.umich.edu/m/med/> (Middle English Dictionary)

20. <http://www.gutenberg.org/etext/10625> (A Concise Dictionary of Middle English by A. L. Mayhew and Walter William Skeat)

21. Northern Homily Cycle: Sermons on the Gospels [NHom.(1) Gosp.]

22. Thomas Malory, Works [Malory Wks.]

23. John Trevisa, Bartholomaeus's De Proprietatibus Rerum (ME translation) [*Trev.Barth.]

24. English Letters, part 3 [Let.in Ellis Orig.Let.ser.3.1]

25. Paston Letters [Paston]

26. South English Legendary: St. Dunstan, Archbishop of Canterbury [SLeg.Dunstan]

27. Foundation of St. Bartholomew's Church [Found.St.Barth.]

28. Court Rolls of Maldon, Essex [*Maldon (Essex) Court Rolls ----- [OD col.]]

29. Orm, Ormulum [Orm.]

30. Layamon, The Brut [Lay.Brut]

31. Vegetius, De Re Militari (ME prose version) [Vegetius(1)]

32. Cursor Mundi [Cursor]

33. Rolls of Parliament [RParl.]

34. "Kype and save..." (incipit) [Kype and save]

35. Lament of the Duchess of Gloucester [Lament Duch.Glo.]

36. Geoffrey Chaucer, Canterbury Tales: Squire's Prologue, Tale, Squire-Franklin Link, including the Words of the Host to the Franklin [Chaucer CT.Sq.]

37. Romance of the Rose [RRose]

38. William Langland, Piers Plowman, B Version [PPl.B]

39. Higden's Polychronicon (2) (anonymous fifteenth-century translation) [Higd.(2)]

40. Alexander of Macedonia (Alexander Fragment A) [Alex.Maced.]

41. Dives and Pauper [Dives & P.]

42. Castle of Perseverance [Castle Persev.]

43. Geoffrey Chaucer, Canterbury Tales: Monk's Tale and the Melibee-Monk Link [Chaucer CT.Mk.]

44. Lincoln Diocese Documents [Lin.DDoc.]
45. Little Red Book of Bristol [LRed Bk.Bristol]
46. De Officio Pastorale (Wycliffite translation) [Wycl.OPastor.]
47. Geoffrey Chaucer, Boece [Chaucer Bo.]
48. Midland Prose Psalter [MPPsalter]
49. Horn Child [Horn Child]
50. Peterborough Chronicle (?a1160) [Peterb.Chron.]
51. Metrical Version of the Old Testament [MOTest.]
52. Robert of Gloucester, Chronicle, Version A [Glo.Chron.A]
53. "The shype ax..." (incipit) [The shype ax]
54. Rule and Testament of St. Francis (2) [Rule & T.St.Francis(2)]
55. Mum and the Sothsegger (1) [Mum & S.(1)]
56. Promptorium Parvulorum [PParv.]

Надійшла до редакції 18.03.08

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2008 О.В. Материнська
(м. Донецьк)

ПАРТОНИМИ У ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ

МАТЕРИНСЬКА О.В. ПАРТОНИМИ У ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ

Пропонована стаття присвячена дослідженню партонімії як одного з видів гіперо-гіпонімічних відношень у лексичній системі різних мов. Відношення партонімії є фундаментальним для лексичної системи мови. Партонімія корелює з полісемією лексичних одиниць, партонімічні відношення у лексиці, як і полісемічні, становлять основу внутрішньої ієрархічної організації лексичної системи мови. Дослідження базується на матеріалі вивчення семантичного розвитку найменувань частин тіла, що є партонімами, в індоєвропейських та урало-алтайських мовах. Класифікація партонімів розглядається як актуальне завдання семантичної типології, реалізація якого є важливою для пошуку семантичних універсалій у різноструктурних мовах.

МАТЕРИНСКАЯ Е.В. ПАРТОНИМЫ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ЯЗЫКА

Представленная статья посвящена изучению партонимии как одного из видов гиперо-гипонимических отношений в лексической системе языка. Отношения партонимии являются фундаментальными для лексической системы языка. Партонимия коррелирует с полисемией лексических единиц, партонимические отношения в лексике, также как и полисемические, представляют собой основу внутренней иерархической организации лексической системы языка. Исследование базируется на материале изучения семантического развития наименований частей тела, являющихся партонимами, в индоевропейских и урало-алтайских языках. Классификация партонимов рассматривается как актуальное задание семантической типологии, реализация которого важна для поиска семантических универсалий в разноструктурных языках.

MATERYNSKA O.V. PARTONYMY IN THE LEXICAL SYSTEM OF A LANGUAGE

The present paper deals with the study of paronymy relationships in the lexical system of a language, which are traced as its fundamental and universal hierarchy basis. Paronymy correlates with the polysemy of the lexical units.

This paper is based upon the material of the investigation of semantic development of the human body parts names (BPN) in the Indo-European and Ural-Altai languages. The analyzed lexemes are characterized by a high level of polysemy, high frequency of occurrence, by their great importance for the human being in terms of the world perception and categorization. The semantic regularities of the development of their meaning in the considered languages have been distinguished and thus a model for the complex study of the semantic potential of the basic lexical units has been established.

The classification of paronymy is considered to be important for revealing semantic universals in the languages of different structure. The semantic structure of paronyms is dependent on such characteristics as: form, location and substance, thus the systematic classification of the paronymic lexical units is proposed in the paper. Paronyms can be found in different thematic groups of lexis, the results of their semantic research may be applied to the typological classification of the lexical system of the language in general.

Ключові слова: партоніми, гіперо-гіпонімічні стосунки, полісемія, метафора, метонімія, тематична група, лексема, лексико-семантичний варіант, семантичні закономірності.

1. Партонімія – це вид гіперо-гіпонімічних відношень у лексичній системі мови, тобто ієрархічних родово-видових відношень, що є логічною основою внутрішньої організації тематичних груп лексики. Відношення партонімії, тобто відношення ‘частина – ціле’ є фундаментальними для лексичної системи більшості мов світу [18, с. 1193-1194],

партитивність виступає кандидатом в універсальні елементарні змісти [1, с. 53; 2; 24; 25]. Партонімічні стосунки, демонструючи відношення ієрархії, взаємозалежності між предметом та його частиною, відображають реальні зв'язки предметного світу людини: наприклад, нім. *Ast* 'гілка', *Rand* 'пруг, крайка', *Finger* 'палець'. Е. Ляйзі у своїй роботі 'Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen' визначає поняття партоніма таким чином: під партонімом розуміються іменники, що позначають несамостійну частину індивідуума (цілого) [20, с. 33; 21;22]. Дослідник зазначає, що хоча семантичні особливості партонімів й усвідомлювалися вченими-лінгвістами, проте вони не були системно описані та класифіковані [10; 12; 13].

1.1. Створення системної класифікації партонімів, їх типологізація є актуальним та важливим для сучасної семантичної типології. Це пояснюється тим, що партонімічні відношення, так само як і полісемічні відношення, є універсальними в лексичній системі мови. Дослідження та класифікація семантичних універсалій у різноструктурних мовах неможливо без вивчення цих двох видів відношень у лексичній системі [15]. Партонімія корелює з полісемією й постає основою для багатьох моделей метонімічних переносів, тож правомірним є розгляд партонімічних відношень через полісемічні відношення в мові, наприклад, велика кількість переносів з найменувань частин тіла людини (НЧТ) на предмети навколишньої дійсності відображає зв'язки між частиною та цілим. НЧТ використовуються на позначення деталей предметів, напр., нім. *Finger* 'поршневий палець', рос. *челюсть* 'деталь машини', позначення інших частин тіла людини: англ. *shank* 'гомілка, але також нога' та тварини: англ. *nose* 'хобот, п'ятачок', рос. *нос*, укр. *ніс* 'дзьоб птаха'. Партоніми за своїм вживанням не відрізняються від інших предметних іменників, проте мовці часто не розрізняють партонім (частину цілого) та ціле, так нім. *Berg* 'гора' сприймається як ціле, а не як частина ландшафту, що має підніжжя та підвищення.

1.2. Тематично партоніми представлені у таких тематичних групах лексики:

Ці тематичні групи можна виокремити відповідно до ідеографічних словників лексики [16]. Їх перелік може бути більш деталізованим та розширеним, оскільки партоніми можуть входити до багатьох інших тематичних груп лексики. З наведеного переліку можна зробити висновок, що партоніми є антропоцентрично орієнтованими й відображають членування дійсності мовцями різних мов [11; 14].

Таблиця 1. Тематичний склад партонімічної лексики

№	Тематична група	Приклад
ЖИВА ПРИРОДА, ІСТОТИ		
1.	Частини тіла людини	рука, нога, око, палець, зморшка
2.	Частини тіла тварини	паша, кіготь, лапа, хвіст
ЖИВА ПРИРОДА, НЕІСТОТИ		
3.	Частини рослин	сук, гілка, кора, верхівка
НЕЖИВА ПРИРОДА		
4.	Частини об'єктів природи	берег, виток, середня течія, середина (ріки), дно (морське), край (хмари)
5.	Частини фізичних тіл	атом, півкуля, пруг
АРТЕФАКТИ		
6.	Частини предметів побуту (кухонного знаряддя, меблів, тощо).	ручка, ніжка, носик (чайника)
7.	Деталі машин, обладнання, інструментів	поршень, маховик, коліно, коліщатко
8.	Частини одягу, взуття	спина, крайка, кант, рукав, зборка
9.	Частини споруд	підґрунтя, фундамент, рама
10.	Частини страв	шматок, лопатка, шар (овочів, тощо)
АБСТРАКТНІ ПОНЯТТЯ		
11.	Частини різних понять	початок, кінець

2. Е. Ляйзі, досліджуючи матеріал німецької та англійської мов, виокремлює 5 груп партонімів відповідно до таких їх характеристик, як: форма (розмежування за формою), субстанція (матерія), розташування.

2.1. До першої групи за його класифікацією належать партоніми, що мають відповідати певним умовам щодо форми та субстанції, серед них виділяються дві підгрупи:

а) частини, що чітко відмежовуються від інших, наприклад, більшість частин тіла людини та тварин відрізняються різною локалізацією, випуклістю, кольором: нім. *Lippe*, англ. *lip* 'губа', нім. *Auge*, англ. *eye* 'око', нім. *Nase*, англ. *nose* 'ніс', нім. *Fuß*, англ. *foot* 'стопа ноги', нім. *Horn*, англ. *horn* 'ріг', або ж частини рослин нім. *Ast* 'сук, гілка', нім. *Zweig*, англ. *branch* 'гілка', нім. *Blatt*, англ. *leaf* 'листя'.

б) частини, що нечітко відмежовуються від інших, наприклад, такі частини тіла як: нім. *Wange* 'щока', *Schläfe* 'скроня', *Hüfte* 'стегно', *Lende* 'поперек', *Schulter* 'плече', *Sohle* 'стопа', *Stirn* 'чоло', англ. *forehead* 'чоло', *palm* 'долоня'. Е. Ляйзі вважає, що це можна пояснити тим фактом, що розташування деяких НЧТ „змінювалося” протягом історії розвитку цих лексем. Так, наприклад, гот. *kinnus* 'щока' в сучасній німецькій мові має значення 'підборіддя' (*Kinn*).

2.2. До другої групи за класифікацією Е.Ляйзі належать лексеми на позначення

частин, чия форма та субстанція відповідають лише загальним умовам (округлість, жорсткість, м'якість). Від першої групи вони відрізняються тим, що, якщо до першої групи належать лексеми, які позначають частину лише певного цілого (наприклад, *nis* завжди є частиною *голови*), то у другу групу входять лексеми, які можуть належати до частин різних класів предметів. Для цих лексем на позначення частин вже немає спільної лексеми на позначення цілого, наприклад, нім. *Lappen* 'анат. доля, шматок' (може позначати частину шкіри (*Haut*), м'яса (*Fleisch*), тканини (*Tuch*)) в англійській мові відповідають лексеми *flap* 'тонкий, плаский шматок тканини, паперу, шкіри, що тримається на якійсь поверхні, зафіксований лише з одного боку' та *lappet* 'шматок м'яса'. Для нім. *Falte* 'зморшка (шкіри), зборка (тканини)' у англійській мові не має однієї лексеми на позначення цих понять, натомість вживаються лексеми *fold* 'зборка (тканини)' та *winkle* 'зморшка (шкіри)'. Щодо такої вимоги як жорсткість або ж м'якість субстанції, то можна виокремити випадки, коли частина позначає поняття, для якого:

а) вимогою є м'яка субстанція: наприклад, на позначення кінчика у німецькій мові вживаються лексеми *Zipfel* (англ. *end* 'кінець') 'кінчик м'якої сосиски, нічного ковпака' *Tuft* 'кінчик травинки, пір'я' *Schopf* 'чуб, вихор', в англ. мові кінчик матерії – *corner*.

б) вимогою є тверда субстанція: наприклад, нім. *Zacken* 'верхівка', для верхівки гори *Gipfel*, *Ecke*, *Kante*, *Grat*, *Spitze* 'верхівка'.

в) можливе позначення певної форми без визначеної субстанції (такі випадки є нечисельними): наприклад, нім. *Ecke* 'кут, кінчик', англ. *corner* 'кут, кінчик', або ж німецькі лексеми, що вживаються як технічні терміни *Fläche* 'площина, поверхня', *Ebene* 'рівень', *Wölbung* 'випуклість'.

Форма та матерія – взаємопов'язані поняття. М'яка субстанція рідше може мати тверду форму, аніж тверда субстанція [20, с. 35-37].

2.3. До третьої групи належать партоніми, що позначають певним чином розташовану частину, у цих випадках форма та субстанція можуть не відігравати ніякої ролі. Так, наприклад, німецька лексема *Ende* 'кінець, кінчик' може позначати кінець тупого та гострого, м'якого та твердого предметів, у той час як в англійській мові на позначення м'яких предметів вживається лексема *tip* 'кінець, кінчик (пальця, язика, сигари)'. Для німецького *Rand* 'пруг, крайка, край' також важливим є лише розташування, натомість відповідники цієї лексеми в англійській мові є залежними від форми та матеріалу: *brim* 'кант капелюха, келиха', *rim* 'оправа окулярів, чогось круглого', *edge* 'край берегу', *verge* 'край скелі, лінія ріки', *margin* 'пруг книги, зошита'.

2.4. До четвертої групи, за Е. Ляйзі, належать партоніми без визначеної форми, матерії та розташування, наприклад: нім. *Teil* 'частина', *Hälfte* 'половина', *Viertel*

‘четвертина’, *Ort* ‘місце’, *Stelle* ‘місце (події)’, *Stück* ‘шматок (вживається й на позначення окремої частини й на позначення частини цілого)’, *Portion* ‘частина, порція (вживається на позначення окремої частини)’, англ. *part/portoin* частина ‘(вживається на позначення частини цілого)’, *place* ‘місце’, *piece* ‘шматок (тільки для окремої частини)’ [20, с. 36-37].

2.5. П’ята група складається з лексем, які можна віднести як до партонімів, так і до предметних слів на позначення цілого. Так, наприклад, німецьке *Stück* ‘шматок’ позначає зазвичай окремий предмет, але за своїм походженням є частиною. Англійське *piece* позначає окрему частину цілого, але для відокремленої, відрізаної частини (особливо щодо позначень їжі) вживається лексема *slice*. На позначення частини в англійській мові вживаються також лексеми *fragment* ‘окрема частина чого-небудь’, *splitter* та *splinter* ‘відламаний шматочок (наприклад, тріска, скалка)’.

2.6. Аналізуючи представлену класифікацію, можна зробити висновки, що партоніми відображають з одного боку реальні ієрархічні відношення, наявні в оточуючій людину дійсності, з іншого ж – їх мовне втілення може відрізнитися від реального денотату: частина може сприйматися як ціле, ціле як частина. Способи номінації партонімів у різних мовах часто не збігаються, що є відображенням різного членування дійсності у різних народів, а також є наслідком різної історії розвитку найменувань частин цілого. Узагальнюючи виявлені у класифікації Е. Ляйзі характеристики партонімів, можливим видається таке представлення їх семантичної структури, що уможливило їх подальше системне вивчення:

Таблиця 2. Семантична структура партоніма

Семи	Пояснення	Приклад			
		нім.	англ.	укр.	рос.
		Ende	tip	кінчик	кончик
1. Кваліфікаційна сема	частина	+	+	+	+
2. Сема приналежності	частина цілого	+	+	+	+
3. Дихотомічна сема (сема протиставлення)	Передбачає наявність іншої протилежної частини (початок – кінець)	+	+	+	+
4. Локативна сема:	відмежування від інших частин за розташуванням	+	+	+	+
5. Сема форми:	кругла, випукла частина, тощо	+	+	+	+
6. Сема матеріалу / субстанції	а) тверда частина	+	-	+	+
	б) м’яка частина	+	+	+	+
	с) позначає і тверду і м’яку частину	+	-	+	+
7. Диференційна сема	відмінності за якістю, кольором, структурою	+	+	+	+

Представлена в таблиці організація семантичної структури партонімів є узагальненою. Партоніми, що входять до складу різних тематичних груп лексики, можуть мати дещо відмінну структуру (див. 3.2.).

3. Модель дослідження партонімії, представлена у цій статті, базується на матеріалі дослідження семантичного розвитку тематичної групи найменувань частин тіла (НЧТ) на синхронічному та діяхронічному рівні в стандартній мові, у слензі та в галузі термінології у німецькій, англійській, українській та російській мовах [3; 4; 5]. Для аналізу було відібрано стилістично нейтральні однослівні лексеми (також складні слова – композити). Загальний обсяг вибірки у стандартній мові становить 251 лексему (у німецькій мові 69 одиниць, в англійській – 63 одиниці, в українській мові 60, а в російській 59 НЧТ). Окремо було досліджено НЧТ у слензі та в галузі термінології, див. [8]. Пізніше ця модель була доопрацьована на матеріалі 11 індоєвропейських та урало-алтайських мов, у тематичній групі НЧТ було виділено та описано семантичні універсалії [6; 7]. Матеріал дослідження склали 665 НЧТ, 1867 лексико-семантичних варіанти.

3.1. Створення моделі опису семантики лексичних одиниць, що входять до складу певної тематичної групи лексики, має проводитися за певними параметрами [6; 7; 17; 19]. У представленій моделі такими параметрами були: рівень полісемічності лексичних одиниць, що був встановлений за допомогою індексу полісемічності (співвідношення кількості лексичних одиниць та кількості їх значень), частотність лексичних одиниць, формування переносного значення за певною моделлю метафоричного чи метонімічного переносу, встановлення кореляційних відношень між прямим та переносними значеннями лексеми, її структурною та семантичною організацією, визначення семантичних збігів та розбіжностей у НЧТ в рамках аналізованого мовного набору [4].

3.2. Матеріал дослідження за спільними ознаками, закладеними у прямому значенні, було розподілено на 12 семантичних підгруп та детально описано семантику кожної з цих підгруп [3]. Встановлено залежність розвитку переносних значень НЧТ від семного складу їх прямого значення, кореляцію між структурною та семантичною організацією НЧТ (наприклад, кореневі НЧТ здатні розвивати вищий рівень полісемічності, аніж НЧТ, утворені суфіксальним способом або складанням основ). Семантична структура НЧТ як партоніма за даними дослідження може бути представлена у такому вигляді:

Таблиця 2. Структура прямого значення НЧТ у німецькій, англійській, українській та російській мовах

Семи	Пояснення	Приклад			
		нім.	англ.	укр.	рос.
		Fuß	foot	нога	нога
1. Кваліфікаційна сема	частина	+	+	+	+
2. Сема приналежності	(частина) тіла людини	+	+	+	+
3. Дихотомічна сема 1 (сема протиставлення)	парна частина тіла	+	+	+	+
	непарна частина тіла	-	-	-	-
4. Дихотомічна сема 2:	зовнішня частина тіла (видима)	+	+	+	+
	внутрішня частина тіла (невидима)	-	-	-	-
5. Дихотомічна сема 3:	органи (виконують активні функції)	-	-	-	-
	неоргани (виконують пасивні функції)	+	+	+	+
6. Локативна сема:	а) розташування у верхній частині тіла	-	-	-	-
	б) розташування в нижній частині тіла	+	+	+	+
	в) розташування (умовно) в середній частині тіла	-	-	-	-
7. Функціональна сема:	а) сенсорне сприйняття дійсності	-	-	-	-
	б) опора, рух, виконання певних дій, інструментальна функція	+	+	+	+
	в) функція складової частини іншої (більшої) Нчт	-	-	-	-
8. Диференційна сема	відмінності за формою, якістю, структурою	+	+	+	+

Як видно з таблиці, семний склад прямого значення НЧТ-партоніма відповідає в цілому загальним характеристикам партонімічної лексики, представленим у таблиці 2.

3.3. Отримані дані дозволили сформулювати ряд типологічних узагальнень щодо розвитку полісемії НЧТ, визначити семантичні універсалиї у досліджуваній тематичній групі. За результатами дослідження було створено класифікацію метафоричних та метонімічних переносів у процесі розвитку семантики НЧТ, більшість з них відбувається з частин тіла людини на предмети домашнього вжитку, пов'язані з ними подібністю форми, функцій, локалізації. Перенос за подібністю форми та функції (япон. *ashi* букв. 'нога', 'ніжка меблів', лат *acс* букв. 'око', 'вічко у плетінні'), розташуванням (ісп. *pie* букв. 'нога', 'підніжжя гори', 'осад у напої', 'основа, фундамент', евенк. *олдон* букв. 'бік',

‘лівий олень в упряжці’) та перенос на певні властивості (ісп. *brazo* букв. ‘рука’, ‘хоробрість, мужність, могутність, сила’, нім. *Kopf* букв. ‘голова’, ‘розум, розумність’) є поширеним в усіх мовах набору. Це пояснюється тим, що форма, розмір та місце розташування по відношенню до інших НЧТ є основними параметрами характеристики людського тіла та зовнішності взагалі.

Серед метонімічних переносів найбільш розповсюджені переноси на позначення одягу, інших НЧТ, на позначення людей, на аналогічні частини м’ясної туші. В іспанській та японській мовах спостерігається найбільша кількість переносів з НЧТ як інструмента на результат або ж те, що виробляється, напр.: япон. *nodo* букв. ‘горло’, ‘голос’, *atama* букв. ‘голова’, ‘думки’, *kuchi* букв. ‘рот’, ‘слова, мовлення’, *garganta* букв. ‘горло’, ‘голос’, *lengua* букв. ‘рот’, ‘слова, мовлення’. Таким чином, тематична група частин тіла поповнює інші тематичні групи патронімічної лексики, унаочнює корелятивні відношення партонімії та полісемії в лексичній системі мови [7].

4. Представлені дані дозволяють зробити такі висновки:

4.1. Партонімічні відношення у лексиці, як і полісемічні, становлять основу внутрішньої ієрархічної організації лексичної системи мови. Партонімія та полісемія є універсальними видами гіперо-гіпонімічних відношень у лексиці.

4.2. Системне дослідження партонімів, їх типологізація важливі для пошуку семантичних універсалій, виявлення універсальних моделей розвитку значень слів.

4.3. Партонімія та полісемія знаходяться у корелятивних відношеннях: метонімічна модель розвитку полісемії лексичних одиниць – перенос з частини на ціле та з цілого на частину, виступає джерелом поповнення партонімічної лексики.

4.4. Тематична група найменувань частин тіла, що була моделлю для дослідження партонімії та полісемії у різноструктурних мовах, засвідчила велику кількість метафоричних та метонімічних переносів з найменувань частин тіла на предмети оточуючої дійсності, що пояснюється антропоцентричною спрямованістю людського мислення.

4.5 Семантична структура партонімів базується на таких характеристиках, як співвідношення форми, матерії та розташування, відмінних у різних мовах.

4.6. Класифікація партонімів є актуальною для сучасної семантичної типології з огляду на універсальний характер явища партонімії у лексичній системі різних мов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вежбицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.

2. *Вежбицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
3. *Материнська О.В.* Семантика найменувань частин тіла в англійській, німецькій, українській та російській мовах: Дис. канд. філол. наук: 10.02.17. – Донецьк., 2005. – 202 с.
4. *Материнська О.В.* Зіставно-типологічні властивості полісемії (на прикладі найменувань частин тіла людини) // *Нова філологія: Зб. наук. праць.* – Запоріжжя, 2005. – №1 (21). – С. 190–198.
5. *Материнська О.В.* Семантика найменувань частин тіла у зіставному аспекті // *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: Зб. наук. пр.* – Донецьк: ДонНУ, 2004. – Вип. 9. – 220 с.
6. *Материнська О.В.* Семантичні закономірності та лексичні універсалиї // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал.* – Донецьк, ДонНУ, 2005. – № 2 (5). – С. 89–97.
7. *Материнська О.В.* Типологія найменувань частин тіла в індоєвропейських та урало-алтайських мовах // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал.* – Донецьк, ДонНУ, 2007. – Т. 4. – № 1 (10). – С. 120-137.
8. *Материнська О.В.* Зіставний аналіз семантики найменувань частин тіла у слензі та у стандартній мові (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов) // *Вісник Донецького університету. Серія Б. Гуманітарні науки.* – 2004. – № 2. – С. 52–59.
9. *Огуй О.Д.* Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії: Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. – Чернівці: “Золоті літаври”. – 1998. – 370 с.
10. *Седова Н.А.* Соотношение образов частичного (частей) и целостного человека в языковой картине мира (на материале семантико-функционального макрополя “часть человека” в современном русском языке): Дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01. – Омск, 2000. – 167 с.
11. *Урысон Е.В.* Языковая картина мира vs. обиходные представления (модель восприятия в русском языке) // *Вопросы языкознания.* – 1998. – № 2. – С. 3-21.
12. *Яковлева Т.А.* Сопоставительное исследование субстантивной полисемии (на материале немецкого и испанского языков): Дис. канд. фил. наук: 10.02.20. – М., 2001. – 212 с.

13. *Blanco C.M.* Das bildliche Potenzial der deutschen Körperteilbezeichnungen: eine historische Darstellung seit indogermanischer Zeit // *Muttersprache*. – 1999. – Jg.9. – № 3. – S. 246-260.

14. *Brown C.H.* Lexical Typology from an Anthropological Point of View // *Language Typology and Language Universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien*. – Walter de Gruyter. – Berlin, New-York, 2001. – V. 1. – P. 1178–1190.

15. *Croft W.* Typology and Universals. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 311 p.

16. *Dornseiff F.* Bezeichnungswandel unseres Wortschatzes. – Moritz Schauenburgverlag. – Lahr in Baden, 1938. – 226 S.

17. *Driven R., Pörings R.* Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast. – Mouton de Gruyter. – Berlin, New-York, 2003. – 605 p.

18. *Goddard C.* Universal Units in the Lexicon // *Language Typology and Language Universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien*. – Walter de Gruyter. Berlin, New-York, 2001. – V.1. – P. 1190 – 1203.

19. *Kaliuščenko Vladimir D.* Typologie denominaler Verben. – Tübingen Niemeyer, 2000. – 253 S.

20. *Leisi E.* Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen. – Heidelberg, 1961. – 135 S.

21. *Leisi E, Mair C.* Das heutige Englisch: Wesenzüge und Probleme. – Heidelberg: Winter, 1999. – 236 S.

22. *Leisi E.* Praxis der englischen Semantik, 2.Aufl. – Heidelberg: Winter, 1985. – 287 S.

23. *Ullmann St.* Historical semantics and the structure of the vocabulary // A Andre Martinet “Estructuralismo e historia”, Universidad de la Laguna, Canarias, 1957. – S. 289–303.

24. *Wierzbicka A.* Semantic Primes and Universals. – Oxford, New-York: Oxford University Press, 1996. – 500 p.

25. *Wierzbicka A.* Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. – Oxford, New-York: Oxford University Press, 1992. – 487 p.

Надійшла до редакції 13.02.08

© 2008 С.В. Олейник
(г. Мариуполь)

ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

**ОЛІЙНИК С.В. ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ
МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Стаття присвячена зіставному дослідженню особливостей об'єктивізації концепту МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ фразеологічними засобами. На матеріалі англійської та української мов з'ясовуються універсальні та специфічні особливості семантичного обсягу концепту, його аксіологічної маркованості. Встановлено зв'язок оцінного компонента фразеологічного значення з національно-культурним, емотивним та іншими компонентами конотації. Визначено основні джерела оцінних фразеологічних одиниць, описані особливості фразеологічної номінації, виокремлено основні структурні типи ОФО в мовах, що досліджуються.

**ОЛЕЙНИК С.В. ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА
МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ**

Статья посвящена сопоставительному исследованию особенностей объективации концепта МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ фразеологическими средствами. На материале английского и украинского языков рассматриваются сходства и отличия семантического объема концепта, его аксиологической маркированности. Устанавливается связь оценочного компонента фразеологического значения с национально-культурным, эмотивным и другими компонентами коннотации. Определены основные источники оценочных фразеологических единиц, описаны особенности фразеологической номинации, выделены основные структурные типы ОФЕ в исследуемых языках.

**OLIYNYK S.V. VERBALISATION PECULIARITIES OF THE CONCEPT PERSONAL RELATIONS
BY MEANS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UKRAINIAN**

The research deals with the contrastive description of verbalization peculiarities of the concept PERSONAL RELATIONS by means of phraseological units. Universal and distinctive features of the concept semantics as well as its axiological characteristics are discussed. The emphasis is laid on the connection between the evaluative component of the phraseological meaning and the cultural, emotive and other components of the connotational aspect. The principal sources of the evaluative idioms are described. The peculiarities of the phraseological nomination are singled out. The basic structural types of the evaluative phraseological units are distinguished.

Ключевые слова: оценочная фразеологическая единица, концепт, фрейм, слот, ценностная картина мира

1. Вводные замечания

Фразеологическая номинация является распространенным способом вербализации представлений о различных сторонах жизни языкового сообщества. Фразеологические единицы как знаки культуры объективируют аксиологическую систему концептов, составляющих ценностную картину мира англоязычного социума. Оценочные фразеологические единицы (далее ОФЕ) являются важным способом представления структур знаний об окружающем мире. В результате сплошной выборки были отобраны 2018 английских и 1822 украинских ОФЕ с опорным компонентом именем существительным. Количественная характеристика исследуемого эмпирического материала свидетельствует о том, что данная группа слов представляет в языковой картине мира значительный пласт единиц, вербализующих различные участки концептуальной картины мира.

В контексте задач данного исследования концептуальный анализ проводится с использованием процедур семантического анализа имени концепта для установления семантического объема ОФЕ, вербализующих концепт, его этимологических характеристик, а также интерпретативного лингвокультурологического анализа понятийной, значимостной и образной составляющих оценочных концептов для выявления культурно-маркированных концептуальных характеристик и ценностных доминант языковой личности. В ходе концептуального анализа была определена общая фреймовая структура содержания концепта.

В результате анализа фактического материала были выделены концептосферы *ЧЕЛОВЕК* и *ОКРУЖЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА*. В структуре концептосферы *ЧЕЛОВЕК*, вербализуемой 77,8% ОФЕ в английском языке и 91% ОФЕ в украинском языке, определены 5 групп концептов, характеризующих человека по разным аспектам, в частности, биологическому, социальному, эмоциональному. В отдельные группы выделены концепты восприятия и смежные концепты, в которых пересекаются перечисленные выше признаки. Ядерное положение занимают группы концептов Лицо социальное (42% ОФЕ в английском языке и 35% ОФЕ в украинском языке) и группа смежных концептов (25% ОФЕ в английском языке и 31% в украинском языке), периферийное – группа концептов Лицо эмоциональное (6% и 3% ОФЕ в английском и украинском языках соответственно). Промежуточную позицию занимают группа концептов восприятия (14% в английском и 17% в украинском) и группа биологических концептов (13% и 14% ОФЕ в английском и украинском языках соответственно). В состав концептосферы *ОКРУЖЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА*, репрезентируемой 20,6% ОФЕ в английском и 5,6% ОФЕ в украинском языках, входят концепты, связанные с социальным, естественным (географическим), культурным и рукотворным окружением, причем все выделенные группы внутри этой концептосферы объективируются примерно одинаковым количеством ОФЕ в языках набора. Количественный анализ языкового материала показал, что одним из наиболее значимых во фразеологическом тезаурусе языковой личности и англоязычной и украиноязычной ценностной картине мира является концепт *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ*, относящийся к группе концептов Лицо социальное.

2. Концепт *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* в английском языке

Концепт *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* является наиболее репрезентативным в этой группе концептов Лицо социальное. Он вербализуется 233 ОФЕ, что составляет 34% от общего количества ОФЕ этой группы. Преобладающее большинство ОФЕ данного концепта являются моносемантами (86% от общего количества ОФЕ, вербализующих

данный концепт), например: *a poor stick* ‘разг. ничтожный человек, ничтожество, пустое место’, *a fall guy* ‘козел отпущения, всегда крайний’, *the common herd* ‘презр. толпа, чернь’, *a man of men* ‘очень хороший человек; лучший из людей’, *the darling of all hearts* ‘всеобщий любимец’ и др. Примерами полисемантов данного концепта являются ОФЕ *a dog's breakfast* ‘разг., пренебр. 1) халтура, небрежно сделанная работа; 2) ничтожный человек, презренный человек, ничтожество, пустое место’, *a hot potato* ‘разг. 1) неприятный вопрос, которым приходится заниматься; 2) дело или человек, от которого хочется поскорее избавиться’, *a black beast* ‘редк. 1) ненавистный человек, предмет ненависти и отвращения; 2) проклятие ч.-л. жизни’ и др. Как показывают данные количественных подсчетов, анализируемый концепт вербализуется наибольшим в данной группе концептов количеством оценочных фразеологических номинаций, характеризующихся достаточно емким семантическим планом. Данному концепту присущ разветвленный иерархический характер. Ключевой интегральный признак объема значения концепта *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* выражен в следующей дефиниции: The position which one person holds with another by means of social or other mutual connections; the connection of people by circumstances, feelings, etc. [NSOED]. Синонимами имени концепта и его ключевыми словами являются *relationship, connection, link, correlation, interrelation, interdependence, interrelationship, tie-in, interconnection* [RET]. Значение этого ЛСВ имени концепта может быть дополнено и уточнено таким образом: The social contacts or ways of contact by which a person is brought into and kept in touch with another [NSOED]. Соответственно, синонимический ряд этого значения имени концепта выглядит так: *relationships, connections, links, correlations, interrelations, interdependences, interrelationships, tie-ins, interconnections* [RET]. Как показывает анализ эмпирического материала, еще одно значение имени концепта представляется релевантным при ограничении семантического пространства данного концепта, а именно: Connection between people arising out of the ties of blood or marriage; kinship [NSOED]. Данный аспект значения имени концепта имеет отношение к концепту *СЕМЬЯ* и рассматривается в группе смежных концептов, к которой относится *СЕМЬЯ*. Этимологический анализ имени концепта показывает его отглагольное происхождение от старофранцузского или латинского корня *relatio(n)-*. Значение, которое составляет семантическую основу концепта, по данным [NSOED], было зафиксировано в поздний среднеанглийский период.

Анализ ОФЕ, объективирующих концепт *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ*, свидетельствует о том, что в данном концепте, с одной стороны, содержатся интегральные компоненты, указывающие на признак “социальные отношения, контакты”, а, с другой

стороны, в нем актуализируются конкретные семантические признаки: “одобрение” / “неодобрение” (*a broth of a boy* ‘разг. славный парень, молодец, молодчина’, *the blue-eyed boy* ‘любимец, любимчик’, *a feast to the eye* ‘наслаждение для глаз; приятное зрелище, глаз радуется’, *a four-letter man* ‘жарг. низкопробный тип, отвратительный субъект, подонок’), “война” (*private war* ‘длительная (наследственная) вражда; кровная месть’, *a war of nerves* ‘психологическая война, “война нервов”’, *hot warrior* “ястреб”, сторонник развязывания войны), “дружба” / “вражда” (*hand and glove* ‘в тесной связи, в дружбе; рука об руку, заодно, в сговоре с к.-л.’, *a fair-weather friend* ‘ненадежный друг, друг до первой беды’, *friend at court* ‘влиятельный друг, покровитель’, *one’s second self* “второе я”, правая рука, близкий друг’, *a snake in the grass* ‘змея подколотная, тайный враг’), “важность” / “неважность” (*the man of the moment* ‘самый важный человек в данный момент’, *mother’s milk* ‘хлеб насущный, ч.-л. необходимое как воздух’, *the 64 dollar question* ‘разг. самый важный, решающий, каверзный вопрос’), “отношение к делу” (*one’s bounden duty* ‘чей-либо священный долг’), “любовь” (*the eternal triangle* “извечный треугольник”, *one’s best girl* ‘любимая девушка, возлюбленная’), “преграда, препятствие” (*a hair in one’s soup* ‘источник неприятностей, причина раздражения’, *a kick in the pants (in the teeth)* ‘удар ниже пояса, внезапно возникшее непреодолимое препятствие, обстоятельство’), “помощь, защита” (*one’s right hand* ‘правая рука, ближайший помощник’, *Johnny on the spot* ‘человек, всегда готовый к действию, всегда на месте, палочка-выручалочка’), “свобода” / “рабство” (*the captain of one’s soul* ‘ни от кого не зависеть; свободно распоряжаться собой; быть хозяином своей судьбы’, *chattel slavery* ‘рабский труд, рабство’), “свой” / “чужой” (*a stranger within smb’s gate* ‘пришелец в ч.-л. жилище, чужой, посторонний человек’, *a stranger in blood* ‘не связанный кровными узами, чужой человек’, *not of our number* ‘не с нами, нет среди нас’), другие (общие НЛ, например, *the fair (gentle) sex* ‘шутл. прекрасный пол, женщины’, *a piece of fluff (goods, muslin, stuff)* ‘разг. девчонка, бабенка, “юбка”’), отражающие то, что в английской лингвокогнитивной модели связывается с позитивными / негативными представлениями о межличностных отношениях.

Иерархичность смысловой структуры концепта, о которой говорилось выше, проявляется не только во взаимосвязи и пересечении концептов, но и в том, что некоторые дифференциальные признаки смыслового пространства концепта могут стать ключевыми в отдельных концептах. Например, признаки “враждебность”, “вражда” могут стать основанием для выделения концепта **ВОЙНА**, признак “свободный” – основанием для выделения концепта **СВОБОДА** и т.д. Тем не менее, представляется целесообразным говорить о целостности концепта **МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ**, поскольку его

семантическое пространство не может быть ограничено узкими рамками, что подчеркивается такими компонентами дефиниции, как *other mutual connections, the connection of people by circumstances, feelings etc.*

Следовательно, идеографическое пространство концепта может быть представлено в виде фрейма НЕКТО 1 ОТНОСИТСЯ К НЕКТО 2 / НЕЧТО ТАК, который может иметь вид:

- 1) НЕКТО 1 ОДОБРЯЕТ / НЕ ОДОБРЯЕТ НЕКТО 2 / НЕЧТО
- 2) НЕКТО 1 НАХОДИТСЯ В ЛЮБОВНЫХ / ДРУЖЕСКИХ / ВРАЖДЕБНЫХ ОТНОШЕНИЯХ С НЕКТО 2
- 3) НЕКТО / НЕЧТО (ВАЖНЫЙ (ОЕ) / НЕВАЖНЫЙ (ОЕ)) СУЩЕСТВУЕТ
- 4) НЕКТО 1 / НЕЧТО ЯВЛЯЕТСЯ ПРЕПЯТСТВИЕМ / ПРЕГРАДОЙ ДЛЯ НЕКТО 2 / НЕКТО 1
- 5) НЕКТО 1 ПОМОГАЕТ / ЗАЩИЩАЕТ НЕКТО 2
- 6) НЕКТО / НЕЧТО (СВОБОДНЫЙ (ОЕ) / РАБСКИЙ (ОЕ)) СУЩЕСТВУЕТ
- 7) НЕКТО / НЕЧТО (СВОЙ / ЧУЖОЙ) СУЩЕСТВУЕТ

Наибольшим числом ОФЕ в семантическом содержании этой концептуальной структуры актуализируются негативные / позитивные признаки “одобрение” (35 ОФЕ), “неодобрение” (44 ОФЕ), что соответственно составляет 15% и 19% от общего количества ОФЕ данного концепта (примеры см. выше).

Слот ЛЮБОВНЫЕ, ДРУЖЕСКИЕ, ВРАЖДЕБНЫЕ ОТНОШЕНИЯ представлен соответственно 14, 18 и 9 ОФЕ или 6%, 8% и 4% от общего количества ОФЕ, объективирующих данный концепт (примеры представлены выше). Слот ВРАЖДЕБНЫЕ ОТНОШЕНИЯ можно рассматривать в тесной связи со слотом ВОЙНА, который представлен 39 ОФЕ (17% от общего количества единиц, вербализующих данный концепт), по признаку *warlike hostile attitude, being in conflict* ‘воинственное, враждебное отношение, конфликт’ [RET].

На ближней к ядру периферии концепта находятся слоты ВАЖНЫЙ / НЕВАЖНЫЙ (17 ОФЕ или 7%), ОТНОШЕНИЕ К ДЕЛУ (16 ОФЕ или 6,8%), ПРЕГРАДА, ПРЕПЯТСТВИЕ (11 ОФЕ или 5%). На дальней периферии семантические признаки, представленные в слотах ПОМОГАЕТ / ЗАЩИЩАЕТ, СВОБОДНЫЙ / РАБСКИЙ, СВОЙ / ЧУЖОЙ и другие ОФЕ, в том числе общие наименования лица.

В некоторых случаях семантические признаки, эксплицирующие значение данного концепта настолько тесно взаимосвязаны, что вызывает затруднение определение основного признака. Речь идет о взаимосвязи признаков “дружба”, “любовь” (*the silken*

bond (tie) ‘поэт. узы дружбы и любви’), концептов **МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ** и **СЕМЬЯ**.

Как показал анализ, только 15% ОФЕ данного концепта маркированы пометами различного характера: стилистическими, функционально-стилистическими, терминологическими, этимологическими. Оценочная коннотация в данном концепте взаимодействует со стилистической и эмоциональной: *a piece of flesh* ‘груб. девка, баба’, *a feather-bed campaigner* ‘ирон. тыловой вояка’, *a ring-tail(ed) roarer (snorter)* ‘амер. разг. парень что надо’, *sweetie pie* ‘разг. ласкат. дорогая, любимая; дорогой, любимый; золотко’, *for the birds* ‘амер. разг. никому не нужный, не имеющий никакой ценности, курам на смех’, *the cat’s meow* ‘жарг. что надо, первый сорт, пальчики оближешь, на большой палец’. Функционально-стилистическая помета *разг.* в ОФЕ концепта сочетается с указанием на территориальную принадлежность, некоторые ОФЕ ограничены исторически, в основном это касается признаков “вражда”, “война” (*the squaw campaign* ‘амер. ист. ирон. “война с женщинами” (о карательных экспедициях, направленных в значительной степени против индейского гражданского населения)’).

В плане номинативных особенностей следует подчеркнуть, что преобладающим типом номинации является вторичная косвенная мотивированная компонентно-обусловленная номинация, а также третичная номинация, например, ОФЕ *the dogs of war* ‘ужасы войны, силы войны’ является частью шекспировского выражения *let slip the dogs of war*. Представляют интерес оценочные фразеологические номинации, вербализующие данный концепт по признаку “препятствие, помеха”, например: *a spoke in smb’s wheel* ‘препятствие, помеха, задержка’, *a bone in one’s throat* ‘помеха, нож острый, бельмо на глазу’, *a cloud in one’s sky* ‘облачко, омрачающее ч.-л. счастье’, *a millstone about smb’s neck* ‘тяжелая ответственность, камень на шее у кого-либо’, *a thorn in smb’s flesh* ‘источник постоянного беспокойства, бельмо на глазу’, *a fly in the ointment* ‘ложка дегтя в бочке меда’ и др. Эти номинации иллюстрируют образность, метафоричность мышления языкового сообщества. Фразеологическое значение может возникать в результате метонимического переноса, как, например, возникло значение *leather and prunella* ‘ч-л несущественное, неважное’. Оно возникло в результате неправильного понимания отрывка из “Эссе о человеке” А. Попа: *Worth makes the man, and want of it the fellow; The rest is all but leather and prunella*. Слова *leather or prunella* употребляются метонимически и означают *the cobbler or the parson; prunella* – материя прюнель, из которой шились рясы; из-за неясности метонимии *prunella* – священник фраза получила неправильное толкование “все остальное - вздор”, которое осталось в языке [БАРФС].

Источники происхождения ОФЕ концепта *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* очень разнообразны. Ими являются Библия (*David and Jonathan* ‘библ. Давид и Ионафан, неразлучные друзья’, *the voice of the turtle* “голос горлицы”, зов любви’, *a fly in the ointment* ‘ложка дегтя в бочке меда’), произведения У. Шекспира (*food for powder* ‘пушечное мясо’, *another Richmond in the field* ‘еще один неожиданный соперник’), мифология (*a Pyrric victory* ‘пиррова победа (победа, стоившая громадных жертв, почти равная поражению)’, *a Cadmean victory* ‘редк. пиррова победа’ – по преданию, царь эпирский Пирр после победы над римлянами воскликнул: “Еще одна такая победа, и я останусь без войска!”), исторические факты и события (*the Rough Riders* ‘амер. ист. “дикая конница” – добровольческий кавалерийский полк, созданный Т. Рузвельтом для участия в испано-американской войне 1898 г.), легенды (*Kilkenny cats* ‘смертельные враги’ от выражения *fight like Kilkenny cats* ‘бороться до взаимного уничтожения, бороться не на жизнь, а на смерть’, которое восходит к легенде об ожесточенной борьбе между городами Kilkenny и Irishtown в XVII в., которая привела к разорению), морские традиции Великобритании (*a sheer anchor* ‘якорь спасения, верное прибежище, единственная надежда’), литературные произведения (*the three musketeers* ‘три мушкетера, неразлучная, верная троица, неразлучные друзья’, *Hamlet with Hamlet left out* “Гамлет без принца датского”, т.е. ч-л, лишённое самого важного, основного, самой сути’, *Man Friday* ‘Пятница, верный преданный слуга’ – из романа Д. Дефо “Робинзон Крузо”; по аналогии образована и ОФЕ *a girl Friday* ‘помощница, “правая рука”, надежный работник (особенно о девушке-секретаре)’), сказки (*Sister Anne* ‘верная, преданная подруга’ – персонаж из сказки Ш. Перро “Синяя Борода” Анна поджидала на башне братьев, чтобы спасти сестру, жену Синей Бороды). Источниками ОФЕ данного концепта являются также заимствования, в том числе из других территориальных вариантов английского языка, например ОФЕ *a broth of a boy* ‘разг. славный парень, молодец, молодчина’ первоначально употреблялось в Ирландии. Оценочный компонент в значении фразеологических номинаций данного концепта взаимодействует с культурным компонентом. В этом отношении показательными являются ОФЕ с именами собственными. ОФЕ *Jack at a pinch* ‘уст. человек, к услугам которого прибегают в крайности’ обычно номинирует священника, которого приглашают венчать или отпевать, если отсутствует священник данного прихода. ОФЕ *the \$64 question* ‘разг. самый важный, решающий, каверзный вопрос’ возникло в связи с радиовикториной, во время которой радиослушателю, находящемуся в студии, куда допускается публика по платным билетам, предлагается ответить на семь тематических вопросов. За каждый удачный ответ приз удваивается, т.е.

1 – 2 – 4 – 8 – 16 – 32 – 64 доллара, причем седьмой вопрос является самым сложным [БАРФС].

Субстантивные ФЕ могут характеризоваться подчинительной и сочинительной структурой, причем для компонентов ОФЕ исследуемого корпуса характерны различные виды сочинительной связи, а именно, соединительно-сочинительная, соединительно-противительная, причинно-следственная, соединительно-отрицательная. Наиболее продуктивными структурными моделями, по которым образованы ОФЕ, составившие материал исследования, являются Adj+N, N+N и варианты этой модели N+prep+N, N and N, N's+N, like+N. В модели N+prep+N наиболее частотными являются предлоги of, in, for, on, at, менее частотны предлоги over, to, upon. Менее продуктивны модели Part.I+N, Part.II+N, Adv+prep+N, prep+Adj+N, Num+N.

3. Концепт **МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ** в украинском языке

Концепт **МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ** вербализуется 269 ОФЕ, что составляет 47% от общего количества ОФЕ группы Лицо социальное в украинском языке. Сопоставление удельного веса данного концепта показывает значимость межличностных отношений в англоязычной и украиноязычной картине мира и дает основание предположить универсальный характер, как данного концепта, так и универсальность его ядерного положения в группе концептов Лицо социальное. Как и в английском языке, абсолютное большинство украиноязычных ОФЕ этого концепта являются моносемантами: *оскома на зубах* 'у когось виникає відроза до чого-небудь; неприємно, бридко від чогось', *як хрін у (нід) ніс* 'зневажл. бути неприємним, дуже не подобатися', *дівчачий хвіст (хвостик)* 'фам. хлопець, який полюбляє дівчат та їхнє товариство', *як (мов, ніби і т. ін.) кіт (кішка) з собакою* 'без злагоди, постійно ворогуючи, сварячись і т.ін.'. Особенностью украинских ОФЕ-полисемантов, объективирующих данный концепт, является то, что все они выражают эмоциональное отношение, причем в одном из значений это отношение положительное, а в другом – отрицательное, например: *матері (бісові) його (їх, її) ковінька (корінь)* '1. лайл. уживається для вираження незадоволення, обурення, досади і т.ін. з приводу чого-небудь. 2. уживається для вираження захоплення з якого-небудь приводу', *бий / побий тебе (його, їх і т.ін.) лиха година (морока, грім, хрест)* 'лайл. 1. уживається для вираження великого незадоволення з приводу чого-небудь. 2. уживається для вираження захоплення ким-, чим-небудь, здивування з приводу чогось'. В украинском языке, как и в английском, наблюдается несоответствие между объемом значения имени концепта, в котором акцентируется интегральный признак, и значениями рассматриваемых ОФЕ, в которых, с одной стороны, содержатся интегральные

компоненти, а, с другой стороны, актуализируются конкретные семантические признаки. Интегральный признак выражен в первом значении следующих толкований таким образом:

стосунок, нку, ч. 1. Зв'язки, взаємини, які виникають між людьми в процесі спілкування; зносини, відносини, взаємовідносини. // *рідко*. Відносини, зносини між країнами, товариствами і т.ін. 2. *рідко*. Причетність, відношення до чого-небудь; зв'язок із чимсь [НТСУМ].

стосунок, -нку 1. тільки мн. (стосунки) Зв'язки, взаємини, які виникають між людьми в процесі спілкування. *вступати в стосунки* (родинні, міжособистісні). 2. тільки одн. *рідко*. Причетність, відношення до чого-небудь; зв'язок із чимсь [СУМ].

Как очевидно из толкований, в отличие от английского языка в украинском отсутствует эксплицитное указание на признак “социальные отношения”. Пример в дефиниции СУМ расширяет объем значения, включая признак “сім'я”, а также указание на межличностный характер отношений. Конкретные семантические признаки, актуализирующие в значениях ОФЕ таковы: “одобрение” / “неодобрение” (*з дорогою душею* ‘охоче, з великим задоволенням, з радістю’, *дідько б тебе (його, її) взяв (забрав)* ‘уживається для висловлення невдоволення, обурення, досади чи захоплення, здивування і т.ін. ким, чим-небудь’, *довбня неотесана* ‘зневажл., грубо. уживається для вираження незадоволення чіїми-небудь діями, вчинками’), “война” (*гарматне м'ясо* ‘той, ті, кого посилають на несправедливу, загарбницьку війну, на очевидну загибель’), “важность” / «неважность» (*наріжний камінь* ‘книжн. основа, найсуттєвіша частина чого-небудь’, *масляні (позаторішні) вишкварки* ‘зневажл. що-небудь незначне, не варте уваги; дрібниці’), “преграда, препятствие, помеха” (*як більмо на оці* ‘1. зайвий, непотрібний, неприємний і т.ін. 2. перепона, перешкода, завада’, *як порох в оці* ‘1. те, що (рідше той, хто) заважає комусь, завдає прикрощів і т.ін.; непотрібний, небажаний. 2. уживається для повного заперечення змісу зазначеного слова; зовсім не (любити)’), “помощь” (*як без рук* ‘1. зовсім безпомічний, безпорадний і т.ін.’, *права рука* ‘найнадійніший, найкращий помічник у кого-небудь’), “дружба” / “вражда” (*як брат з сестрою* ‘дуже дружно, у злагоді’, *чуття (відчуття) ліктя* ‘взаємна підтримка, вірність у дружбі, товаришуванні’, *як на ножах* ‘1. у ворожих стосунках’, *на короткій (на дружній) нозі* ‘у приятельських, товариських стосунках’), “сім'я” (*ні роду ні плоду* ‘хто-небудь зовсім самотній, не має родичів’), “свій” / “чужой” (*свій брат* ‘людина однакова за становищем, світоглядом і т.ін., однопумець’, *заказаний овоч* ‘щось привабливе, але недозволене, чуже, недосяжне і т.ін.’). Совпадение в целом семантических признаков, формирующих значение

исследуемого концепта, свидетельствует об универсальном характере концептуальных оснований концепта *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ*.

Как и в английском языке, в украинском языке большинство ОФЕ данного концепта вербализуют признаки “одобрение” и “неодобрение”, причем значительно преобладают ОФЕ отрицательной семантики (примеры см. выше).

Значительное количество ОФЕ концепта *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* маркированы стилистическими, функционально-стилистическими, эмоциональными пометами такими, как лайл., жарт., ірон., жарт., грубо, уроч., несхв., фам., згруб., зневажл., причем преобладающими являются пометы лайл., жарт. Среди номинаций концепта много выражений с пометой лайл., что свидетельствует о разговорном характере употребления данных ОФЕ и о значительной эмоциональной насыщенности данного концепта (*чорт би побрав (узяв, забрав)* ‘лайл. уживається для вираження незадоволення ким-небудь, чим-небудь, побажання позбутися їх’, *чорт (біс) зна (знає) що* ‘грубо. не те, що треба; не таке, як треба; те, що викликає осуд, подив і т.ін.’).

В плане номинативных особенностей следует подчеркнуть, что преобладающим типом номинации, как и в английском языке, является вторичная косвенная мотивированная компонентно-обусловленная номинация, а также третичная номинация. Следует отметить, что для выражения неодобрения в украинском языке частотным является использование анималистического компонента в составе ОФЕ: *як (мов, ніби і т.ін) риба з водою* ‘1. зі сл. жити. дружно, мирно, у злагоді’, *щоб (бодай, хай би і т. ін.) муха вбрикнула* ‘жарт. уживається для вираження удаваного незадоволення кимсь, несхвалення чого-небудь’, *хай йому цур* ‘уживається для вираження незадоволення ким, чим-небудь, несхвалення чогось’, *курям (курці, людям) на сміх* ‘щоб викликати глузування’, *як голубки* ‘у повній злагоді, дуже дружно’, *як кіт (кішка) з собакою* ‘без злагоди, постійно ворогуючи, сварячись і т.ін.’. Частотны в номинациях концепта также слова *душа, син, серце, чорт (бісова (проклята, собача ...)) душа* ‘уживається для вираження крайнього незадоволення кимсь, роздратування, обурення з приводу чого-небудь’, *бісів (дияволів, чортів і т. ін.) син* ‘лайл. уживається для вираження незадоволення, обурення і т.ін. ким-небудь’, *відкрите серце* ‘хто-небудь прямий, щирий, відвертий у стосунках з людьми’, *чорт його батька знає* ‘грубо. 1. уживається для вираження незадоволення ким-небудь, обурення з якогось приводу. 2. уживається для вираження здивування або захоплення з приводу кого-, чого-небудь’).

Среди источников происхождения ОФЕ данного концепта – устная речь, фольклор, Библия, мифология, заимствования, исторические события (*голос (глас) волаючого*

(*вопіючого*) *в пустелі (в пустині)* ‘книжн. даремні думки, поклики, що залишаються без відповіді, без уваги’, *синя панчоха* ‘зневажл. незаміжня жінка, позбавлена жіночності, чарівності і цілком віддана виробничим і под. інтересам, певній діяльності тощо’, *хатня морква* ‘ірон. сварка між подружжям, у сім’ї; лайка’, *бісової віри* ‘уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь’, *твоя хата моїй хаті троюрідний погріб* ‘жарт. дуже далека рідня або зовсім не родич’, *вільний козак* ‘парубок, неодружений чоловік’, *як хрін у ніс* ‘зневажл. бути надзвичайно неприємним, дуже не подобатися’, *як (мов, ніби) сіль в оці* ‘1. бути неприємним, завдавати прикрощів кому-небудь; заважати комусь або дратувати когось’).

Что касается структурных особенностей ОФЕ, вербализующих данный концепт, то следует отметить, что имя существительное является опорным компонентом не только номинаций-словосочетаний, но и номинаций-предложений. Частотны структуры, в которых содержится форма повелительного наклонения (*бодай (нехай, хай і т.ін) морока* ‘лайл. уживається для вираження незадоволення, досади з приводу чого-небудь, несхвалення чогось і т.ін.’, *нехай (хай) повилазять очі* ‘лайл., перев. жарт. уживається для висловлення незадоволення ким-небудь, недоброго побажання комусь’, *бери його (її, їх і т. ін.) лиха година* ‘лайл. 1. уживається для вираження великого незадоволення з приводу чого-небудь’). Отмечены также структуры, которые потребляются для выражения неудовольствия, удивления, досады, имеющие форму вопросительных (*куди очі дивилися* ‘ірон. як могло статися’, *що за вража (лиха) мати* ‘фам. уживаються для вираження здивування, досади, незадоволення’, *що за птиця* ‘2. уживається для вираження зневаги, приниження і т.ін. кого-небудь’) или повествовательных предложений (*лиха година несе / занесла (принесла, приволокла і т.ін.)* ‘зневажл. уживається для вираження незадоволення з приводу прибуття когось небажаного куди-небудь або небажаного пересування когось кудись’). Однако наиболее продуктивны структурные типы як + Імен. + прийм. + Імен. (*як маслом по душі* ‘уживається для передачі відчуття великого задоволення; приємно комусь, а також приємне що-небудь комусь’), Імен. + Дієсл. (*серце привертається (горнеться, пригортається, хилиться, схиляється, прилягає)* ‘хто-небудь відчуває потяг, симпатію, любов до когось’), Імен. + Імен. (*чортів пеньок* ‘лайл. уживається для вираження незадоволення ким-небудь’), прийм. + Імен. + Імен. (*через вулицю бондар* ‘жарт. дуже далекий або зовсім не родич’), Прикм. + Імен. (*зизим оком* ‘виявляючи незадоволення; недобррозичливо, сердито і т.ін.’);

Отмечена кореляция между особенностями семантики и структурными характеристиками. Так, например, ОФЕ с семантическим признаком “важность” /

“неважность” содержит числительные *нуль, один, десять* (*перша скрипка* ‘основна найважливіша роль у чому-небудь’, *номер один* ‘головний, найбільший // найвизначніший’, *нуль без палички* ‘нічого не вартий, не має ніякої ваги, ніякого значення; ніщо’, *десята справа* ‘1. не дуже важливо, зовсім неістотно’).

4. Выводы

4.1. Удельный вес многозначных ФЕ составляет около 14%. Основная причина низкой степени полисемии связана со спецификой образа, лежащего в основе ФЕ. Анализ показал, что семантический объем имени концепта в большинстве случаев уже семантического объема концепта. Тот факт, что имя концепта не является ОФЕ, свидетельствует о том, что фразеологический фонд является частью лексического состава языка, и тесно взаимодействует с другими средствами создания оценочного значения. В результате фреймового анализа выявлено, что для концепта *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* характерен более широкий семантический объем, чем для других концептов.

4.2. В целом во фразеологической системе наблюдается примерно равное количество положительно и отрицательно окрашенных ФЕ, а в обычной лексике 70-80% слов (см. [1]). Анализируемые ОФЕ передают самые разные оттенки от резко отрицательной оценочности, оскорбления до неодобрения. Преобладание отрицательной коннотации связано с определенными нормами поведения человека в обществе: положительные черты – это норма и поэтому нет необходимости их выделять, отрицательные черты – это отклонения от нормы, которые осуждаются обществом. В концепте *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* оценка носит смешанный характер. Семантика концепта находится в отношениях пересечения с другими концептами по ряду признаков, что свидетельствует об иерархическом, сетевом характере ценностной картины мира. Полученные данные отражают специфику национального менталитета представителей англоязычного и украиноязычного сообщества.

4.3. Механизм оценочной фразеологической номинации основывается на закономерной связи дескриптивной и оценочной семантики во фразеологии. Эта связь базируется на сходстве семантических преобразований и опирается на такие характеристики ФЕ, как образность и эмотивность. Источником оценочной номинации может служить целостное значение всего прототипа ФЕ, т.е. сочетания слов. Также источниками узуальной сигнификативной оценки являются оценочная сема в буквальном значении одного из компонентов, которая распространяет оценочное значение на всю ФЕ. Аксиологический характер ФЕ придают: наличие в структуре ФЕ компонента с

параметрической семантикой, слова-символы, коннотативное значение которых является оценочно окрашенным, причем символы могут основываться как на оценке денотата, так и на возможности символа реализовать потенциальную сему оценки. В основе оценочной номинации может также лежать значение переменного сочетания-прототипа, к которому восходит ОФЕ, непереосмысленное значение фразеоматизма, который подвергается переосмыслению, значение исходного ФЕ-прототипа при третичной номинации, значение заимствования, содержание какого-либо обычая, традиции, поверья, легенды, мифа, сказки, контекст литературного произведения, Библии, значение антропонима или топонима. В ряде случаев оценочная фразеологическая номинация мотивируется каким-либо экстралингвистическим фактором, при этом оценка связана только с контекстом своего возникновения. Адекватное восприятие таких ОФЕ непосредственно связано с фоновыми знаниями экстралингвистической ситуации участниками процесса коммуникации. В целом, процесс оценочной номинации является частью процесса фразеологической номинации. Особенностью исследуемых языков является то, что оценочное фразеологическое значение может формироваться под влиянием ряда факторов, а также одним фактором, в частности, эксплицитным оценочным значением какого-либо компонента ФЕ, при этом смысловое ядро ФЕ, являющееся опорным в семантическом и грамматическом смысле, может не совпадать с оценочным мотивирующим ядром.

4.4. Оценка взаимодействует с другими компонентами коннотации в структуре значения. Эмоциональный характер ФЕ формируется в тесной взаимосвязи с образованием их образности в процессе метафорического переноса. Эмоциональность, оценочность, а также образность составляют языковую основу экспрессивности или выразительности. Образность является одним из источников формирования у ФЕ оценочного значения, которое может возникать в результате образного переосмысления действительности. По типу фразеологической номинации выделяются ОФЕ, оценочное значение которых возникло в результате вторичной, третичной, смешанной и одноэлементной номинаций. Анализ языкового материала показывает, что для ОФЕ характерны все указанные типы номинаций. Основными типами номинаций являются вторичная косвенная и смешанный тип номинации, причем косвенный тип является наиболее распространенным для оценочных ФЕ. Отмечена связь между типом номинации и концептом. Так, в объективации концепта *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* отмечено преобладание вторичной косвенной компонентно-обусловленной, а также третичной косвенной номинации.

4.5. Оценка взаимодействует с национально-культурным компонентом в структуре значения изучаемых фразеологических единиц. Анализ материала исследования показал, что ОФЕ, значение которых осложнено культурной коннотацией, составляют значительный пласт фразеологического фонда рассматриваемых языков. Источниками национально-культурной информации являются пословицы, система символов, стереотипов, характерных для данной лингвокультурологической общности, интеллектуальное достояние нации и человечества в целом (история, литература, философия), явно выраженные в компонентах ФЕ. Национальную специфику отражают ОФЕ, в состав которых входят имена ученых, писателей, королей, других известных людей, ОФЕ, связанные с верованиями, традициями, историей народа, связанные с религией, обрядами, поверьями, ОФЕ с анималистическими компонентами, ОФЕ, которые создаются известными деятелями искусства, в частности, шекспиризмы. Необходимо подчеркнуть, что ОФЕ-библейзмы, мифологизмы носят интернациональный характер, а литературное происхождение ОФЕ придает им национально-специфический характер. Характер источников ОФЕ в украинском языке в большей степени носит народный характер и связан с особенностями, присущими устной речи, фольклору.

4.6. Взаимодействие оценки с другими компонентами коннотации в семантике ОФЕ лексикографически маркировано. Пометы эмоционального характера зафиксированы в толкованиях ОФЕ, вербализующих исследуемый концепт в украинском языке. Стилистически сниженными являются ряд ОФЕ, объективирующих концепт *МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ* в обоих языках.

4.7. Хотя глагольная фразеология в статистическом отношении занимает ведущее место, т.е. основная масса единиц фразеологии располагается в семантическом пространстве событийности, имена существительные являются центральным слоем номинативной системы и представляют категориально-семантическую универсалию предметности. В целом, структурно ОФЕ, вербализующие ценностные концепты, соответствуют основным характеристикам и тенденциям, имеющим место во фразеологической системе исследуемых языков. В украинском языке набор структурных типов ОФЕ, вербализующих данный концепт, шире, чем в английском, что связано с особенностями грамматического строя исследуемых языков.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Бессонова О.Л.* Оценка как семантический компонент лексического значения слова: на материале существительных-наименований лица в английском, французском и

українском языках: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. – Донецк, 1995. – 204 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

2. *Англо-український фразеологічний словник* / Уклад. К.Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
3. *Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20 000 фразеологических единиц* / А.В.Кунин. – 5-е изд., исправл. – М.: Живой язык, 1998. – 944 с. [БАРФС]
4. *Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. – Вид. друге, виправл* / Укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: “Аконіт”, 2007. [НТСУМ]
5. *Словник української мови: В 11-ти т.* / Ред. кол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. [СУМ]
6. *Словник фразеологізмів української мови* / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
7. *The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Fifth edition.* – Oxford University Press, 2002. – 3751 p. [NSOED]
8. *Roget's II Electronic Thesaurus* / Microsoft Bookshelf CD-ROM reference library. – Wearnnes, 1993. [RET]

Надійшла до редакції 25.02.08

© 2008 О.М. Сидоров
(м. Донецьк)

ОСНОВНІ ТИПИ ПРЕДИКАТИВНО-АТРИБУТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

СИДОРОВ О.М. ОСНОВНІ ТИПИ ПРЕДИКАТИВНО-АТРИБУТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття містить результати зіставного аналізу основних структурних типів предикативно-атрибутивних конструкцій в двох мовах – англійській та українській. Предикативно-атрибутивні конструкції, в яких предикат виражає якісну ознаку суб'єкту, можуть бути представлені декількома типами, в тому числі посесивними та екзистенціальними реченнями. Визначаються спільні та диференційні риси проаналізованих конструкцій в двох мовах, що стосуються як частотності різних типів цих конструкцій, так і їх якісного складу.

СИДОРОВ О.Н. ОСНОВНЫЕ ТИПЫ ПРЕДИКАТИВНО-АТРИБУТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье описываются результаты сопоставительного анализа основных структурных типов предикативно-атрибутивных конструкций в двух языках – английском и украинском. Предикативно-атрибутивные конструкции, в которых предикат выражает качественный признак субъекта, могут быть представлены разными типами, в том числе посесивными и экзистенциальными предложениями. Определяются общие и дифференциальные черты проанализированных конструкций в двух языках, касающиеся как частотности различных типов, так и их качественного состава.

SYDOROV O.M. THE MAIN TYPES OF PREDICATIVE-ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS IN ENGLISH AND UKRAINIAN

The article contains a comparative description of the predicative-attributive constructions in two Indo-European languages – English and Ukrainian. Predicative-attributive constructions are defined as simple sentences or clauses in which the semantic predicate denotes a qualitative characteristic of the semantic subject, i.e. is attributive in its content. The predicate may refer the subject to a certain class of objects (thus being classifying by nature), indicate one of its parameters, such as age, colour, size, weight, origin, social or marital status etc, or contain an assessment (thus being attributive proper) or reveal its nature through its relation to other objects (thus providing relative characterization).

Encapsulating the attributive characteristics of the subject the predicate may on the surface structure level be perceived in another way and the whole of the predicative-attributive construction may be represented by a number of sentence-patterns in both languages. The most widespread and most common type is a sentence with a compound nominal predicate comprising a link verb and a nominal part, the latter containing the qualitative description of the subject. Sentences of this kind have the following structure: “A is B”, where A stands for the subject and “is B” for the predicate.

One more type present in both languages is the existential sentence of “There is B in A” type in which it is stated that a feature B is present in A, with A being a thing or a person.

Another typical predicative-attributive construction to be found in the two languages – “A has B” – has the same form as possessive sentences. Sentences of this kind represent the relation between the subject and its characteristic as that of possession. This type is normally represented in Ukrainian, as well as other Slavonic languages, by the so-called “existential-possessive construction” which is treated here as simply existential. This fact accounts for the prevalence of the existential predicative-attributive constructions over the possessive ones in Ukrainian and the opposite situation in English.

Predicative-attributive constructions may have the form of two-member sentences with the attributive characteristics expressed by the combination of the predicate and the object or the adverbial modifier. One more type is a sentence with the so-called nominal double predicate consisting of two equally meaningful elements – the notional verb and the nominal element, a noun or an adjective, with the latter carrying the qualitative characteristic of the subject.

One of the features differentiating the two languages is the existence of the subjectless impersonal predicative-attributive constructions in Ukrainian. Though the subject exists on the semantic level, formally it is non-existent. Sentences of this kind are generally spread in Slavonic languages, whereas in English the predicative expression of a qualitative characteristic of a person or thing is impossible without the filled position of the subject.

Ключові слова: предикат, суб'єкт, атрибут, кваліфікаційне речення, посесивне речення, екзистенціальне речення.

1. Визначення предикативно-атрибутивних конструкцій.

У цій статті у фокусі уваги знаходяться конструкції, що містять атрибутивну характеристику суб'єкта, виражену предикативно. Такі конструкції називаються **предикативно-атрибутивними** (далі ПАК). Як такі, що належать до ПАК, позначаються конструкції, в яких предикат вказує на приналежність суб'єкта до певного класу предметів, осіб чи явищ (таксономічний (тобто класифікуючий; від грец. *taxis* 'поділ') предикат – речення (3-4)), виражає певні характеристики суб'єкта, як то колір, розмір, вік, професія і т. ін., чи дає йому певну оцінку (характеризуючий предикат – речення (1-2)), характеризує суб'єкт відносно інших осіб, предметів чи явищ або вказує на його ставлення до цих осіб, предметів чи явищ (реляційний предикат (5-6)) або характеризує суб'єкт, вказуючи на його одиничність (різновид квантифікативного предикату-речення (7)). Ознака, що її виражає предикат, може бути постійною (тобто бути наявною в предметі особі чи явищі весь час їх існування і таким чином бути їм іманентною – речення (1-9)), тимчасовою (коли час існування ознаки менше часу існування її суб'єкта і являє собою лише період існування суб'єкта – речення (22, 27)), існувати в дуже короткий проміжок часу, умовно кажучи, в момент мовлення (речення (10, 15)).

(1) *He was small, slender and darkly handsome [Fitzgerald, c. 26]* 'Це був невисокий, стрункий та вродливий юнак із темним волоссям (букв. Він був невисокий, стрункий та темно вродливий)'.

(2) *Вечір, спасибі йому, був темний, густий, на два кроки нічого не видно [Винниченко, с. 295].*

(3) *And you looked and you wished you were a frigate bird ... [Bradbury, c. 160]* 'І ти дивився та мріяв бути фрегатом ... (букв. Мріяв, щоб ти був птахом-фрегатом)'.

(4) *Качка, як відомо, птах... [Вишня, с. 130].*

(5) *Mrs Schmidt was the janitor's wife [Salinger, 56]* 'Місіс Шмідт була жінкою прибиральника'.

(6) *З'являється в душовій вихователь Борис Савович, і буйноців одразу як не було, бо цього вихователя "мічені" не лише побоюються, але й поважають, він з ними ніби напівтовариш, всякі дивовижні речі розповідає їм про Курили, де він служив моряком [Гончар, с. 86].*

(7) *It [the flying apparatus] is the only one in the world ... [Bradbury, c. 34].* 'Він [літальний апарат] єдиний у світі'.

Як зазначають дослідники, категорія якості є універсальною і представлена у всіх мовах [19, с. 7]. Важливо також те, що можливість виражати атрибут суб'єкта

предикативно мають різні семантико-граматичні моделі [21, с. 6]. Семантико-граматичні моделі речень якісної характеристики в англійській мові вже ставали об'єктом дослідження [10; 11; 16; 19; 20], хоча до кваліфікативних у цих роботах відносять конструкції дещо відмінні в плані семантики від ПАК в даній роботі. Щодо українських ПАК, а також зіставного вивчення ПАК у двох мовах, вони ще не ставали об'єктом уваги науковців, що зумовлює **актуальність** цього дослідження, яке має **метою** дослідити основні моделі речень у двох мовах, що можуть виражати атрибути суб'єктів предикативно.

Матеріалом дослідження є ПАК, отримані методом суцільної вибірки із художніх творів сучасних (20-те сторіччя) англійських, американських та українських письменників, загальною кількістю 4623 одиниці (2489 англійських та 2134 українських ПАК).

2. Типи ПАК в англійській та українській мовах

Аналіз матеріалу виявив, що ПАК можуть бути представлені декількома групами моделей речень.

2.1. ПАК типу “А є В”

2.1.1. Найбільш типова модель ПАК – це речення із складним іменним присудком, що складається із дієслова-зв'язки буттєвого значення та предикативу атрибутивного значення. У загальному вигляді таке речення можна подати, як схему “А є В”, де А – це суб'єкт, а В – це предикатив.

(8) *She was an honest woman, and for this reason the questions were all the cruder* [Greene, с. 313] ‘Вона була чесною жінкою, і тому запитання були все прямішими’.

(9) *Йому самому давно відкрилося, що він боягуз, то тільки поети у своїх віршах наділили його лев'ячим серцем* [Мушкетик, с. 27].

Предикативи в наведених прикладах (іменник (9), прикметник (8б), субстантивне словосполучення (8а)) є типовими й найбільш частотними в ПАК, хоча взагалі вони можуть бути представлені будь-якою частиною мови. Речення (9) ілюструє одну із суттєвих відмінностей українських ПАК цього типу. В теперішньому часі в переважній кількості випадків дієслово-зв'язка *бути* опускається. Воно завжди наявне, коли мова йде про минуле чи майбутнє. В англійській мові опущення дієслова *to be* взагалі можливе лише у випадках граматичного еліпсу.

2.1.2. Окрім дієслова-зв'язки *бути* (в англійській мові *to be*), що є найтипівішим та найпоширенішим, у ПАК зі складним іменним присудком вживаються інші зв'язкові дієслова. Це можуть бути дієслова чуттєвого сприйняття: *to look* ‘виглядати’, *to sound* ‘звучати’, *to smell* ‘пахнути’, *to feel* ‘викликати певне відчуття, враження’ в англійській мові, *виглядати*, *звучати*, *лунаати (певним чином)*, *бриніти (певним чином)*, *пахнути*,

відгонити, одгонити, дихати (чимось) в українській. Цікаво, що в проаналізованому матеріалі в англійській частині переважає дієслово *to look* ‘виглядати’, а в українській – *пахнути*.

(10) *Yellow Henry smelled strongly of rum but he didn't seem unsteady* [Unsworth; c. 201]. ‘Від Жовтого Генрі сильно смерділо ромом (букв. він смердів ромом, тобто він був смердючим), але він, здавалося, твердо стояв на ногах’.

(11) *Пахла діжурка паровозом* [Тютюнник, с. 260] (тобто: Діжурка була за запахом як паровоз).

Інші зв'язкові дієслова вказують на перебування суб'єкта у певній якості (*to remain, to stay, to last; лишатися, зоставатися, тривати, тягнутися*), його вагу (*to weigh, важити*), схожість на інший предмет, особу чи явище (*to seem* ‘здаватися’, *to resemble* ‘бути схожим, нагадувати’, *to imitate* ‘імітувати, бути схожим’; *здаватися, нагадувати, скидатися, удаватися, прикидатися*), вартість (*to cost, коштувати*). Ціла низка дієслів в обох мовах, і особливо в українській, є контекстуальними синонімами дієслова *бути*: *to come, to make, to run, to appear, to turn out, to prove; виявлятися, видаватися, складатися, вдаватися, учинитися, виглядати, випадати* (напр. про день, пору року), *виходити, стояти* (про небо, погоду, час доби), *поставати, утворювати собою, являти собою, становити, ходити*.

2.2. Тип ПАК “А має В”

ПАК можуть на рівні поверхневої структури бути представлені також посесивними реченнями, у яких повідомляється, що предмет чи особа має щось. Такі ПАК можна подати, як схему “А має В”, де В – це додаток до дієслова *мати*. Атрибутивна семантика міститься у комбінації простого дієслівного присудка *мати* та його додатку (на відміну від першого типу ПАК, де носієм атрибутивного значення на рівні поверхневої структури є лише присудок), при цьому атрибутивність предикату впливає із загального значення речення.

(12) *She had a lot of charm* [Salinger, c. 68] ‘У ній було багато шарму (букв. Вона мала багато шарму)’.

(13) *Гук тішив своє самолюбство, а мав його на цілий курінь* [Мушкетик, с. 90-91].

(14) *The man had pink, terrified eyes* [Bradbury, c. 190] ‘У чоловіка були рожеві, повні жаху очі’.

(15) *Артур Пена зосереджено приховував свою нетверезість, від чого мав дуже іронічний вигляд, а його ніж мов навмисне щоразу зіслизав з голівки маринованого гриба і неприємно скреготав по тарілці, на що пані Рома скошувала роздратоване око* [Андрухович, с. 160].

Всі 4 наведені вище речення є посесивними ПАК. У них мова йде про невідчужувану власність [8, с. 45]: риси людської вдачі (шарм (12) чи самолюбство (13)) та зовнішності (колір і вираз очей (14), загальний вигляд людини (15)). Характерною рисою посесивних ПАК є те, що їх можна перефразувати за моделлю “А є В” без суттєвої втрати змісту: *She had a lot of charm* \approx *She was very charming*; *The man had pink, terrified eyes* \approx *The man was pink-eyed, terrified-eyed* (теоретично можливе, але дуже незвичне) \approx *The eyes of the man were pink, terrified* (цілком нормальне речення); *Гук мав самолюбства на цілий курінь* \approx *Гук був дуже самолюбивий/не менш самолюбивий, ніж цілий курінь*; *Артур Пена мав іронічний вигляд* \approx *Артур Пена виглядав іронічно*.

Треба зауважити, що атрибутивний зміст предикатів посесивних ПАК не заперечує їх посесивної природи. Річ у тім, що одне й те ж речення може трактуватися по-різному залежно від того, на чому фокусується увага дослідника. Якщо до уваги береться факт володіння певним предметом, речення трактується як посесивне, якщо розглядається саме природа об'єкта володіння та його відношення до суб'єкта і цей предмет є невід'ємною рисою суб'єкта чи виражає певну характеристику (наприклад, погони як вираження належності до військових), речення вважається атрибутивним. Отже, не всі посесивні речення можуть трактуватися як атрибутивні. У подальшому для більшої наочності посесивні та інші типи ПАК будуть зводитися до типу “А є В” при перекладі або при подальшому поясненні.

2.3. Тип ПАК “В є в А”

Типовою моделлю ПАК є також екзистенціальне речення, в якому повідомляється про існування певного об'єкта в певному просторі. Такі речення можна подати, як схему “В є в А”, де А – це семантичний суб'єкт, що на рівні поверхневої структури представлений обставиною місця, а В – це граматичний суб'єкт – підмет, що означає предмет чи якість, наявні в предметі, особі чи явищі А і певним чином характеризують його. Отже В – це логічний предикат, оскільки він називає те, що повідомляється про суб'єкт А.

(16) *Something to do with the land perhaps – there's an agreeable herbal smell about him* [Greene, с. 264] ‘Можливо, це пов'язано із землею – від нього приємно пахне травами (букв. біля нього є приємний запах трав)’, або ‘він є із запахом трав’.

(17) *Убити двісті-триста гагар, зняти з них шкурки (у гагар дуже міцна шкура й густий-прегустий пух!) – таке вийде оригінальне тепле пальто, що ні в кого в світі такого не буде!* [Вишня, с. 210].

У реченні (16) повідомляється про характеристики людини – її запах. Це речення

можна перефразувати за моделлю “А є В”: *He agreeably smelled of herbs*. При такому перефразуванні стає очевидно, що семантика цього речення атрибутивна, хоча і представлена екзистенціально. Аналогічну перефразу можна провести відносно речення (17), у якому повідомляється про фізичні характеристики птахів – товщину їх шкіри та якість пуху: *Гагари є птицями із міцною шкірою і густим пухом*.

Речення (16) та (17) є також прикладами типових структур ПАК екзистенціального типу. В англійській мові це конструкція *There is (are, was, will be, ...)*, що не перекладається і вживається саме для позначення існування певного об’єкту в певному місці. Атрибутивність цієї конструкції визначається семантикою її компонентів, тобто вона є атрибутивною, лише коли мова йде про існування у людини певної риси характеру (речення (18)), фізичної властивості (17) чи про існування певної характеристики у предметів, явищ чи понять (19). Отже зазвичай екзистенціальна конструкція при певному лексичному наповненні отримує додатковий статус атрибутивної. Інколи елемент *there* та дієслово *to be* можуть опускатися, як у реченнях:

(18) *Something extreme in him, a tendency to excess [Unsworth, c. 170]* ‘Щось надмірне в ньому, схильність до крайнощів (тобто: Він є схильним до крайнощів)’.

(19) *On this moor is no Time, only Forever [Bradbury, c. 39]* ‘На цьому торф’янику Час не існує, лише Вічність (букв. нема Часу, лише Вічність); або: Це болото є таким, на якому нема Часу ...’.

Щодо екзистенціальних ПАК в українській мові, найпоширенішою групою ПАК цього типу є речення, побудовані за схемою *У когось є щось*. Ця конструкція (у + посесивний родовий) розглядається багатьма дослідниками як посесивна [1 с. 24; 10, с. 6, 11; 26, с. 126; 18, с. 165]. В той же час зазначається, що в цій конструкції посесивне значення поєднане із локативним [18, с. 165]. Деякі ж вчені, зокрема Н.Д. Арутюнова, зараховують цю конструкцію до екзистенціальних, інакше буттєвих. Таку думку поділяє автор цієї роботи. Згідно з трактовкою Н.Д. Арутюнової, “в екзистенціальному реченні стверджується існування (або не існування) у світі або певному його фрагменті об’єкта (класу об’єктів), наділеного певними ознаками” [3, с.18]. Фрагмент світу може в окремих випадках зводитися до мікросвіту людини, тобто до фізичного та духовного комплексу, що конститує людську особистість, до сукупності, що складається із набору фізичних та психічних компонентів [3, с. 234]. При такому тлумаченні речення *В лісі є вовки* та *В нього є борода* однаково стверджують існування певного об’єкта в певному фрагменті світу, з тією тільки різницею, що речення, подібні до останнього, вказують не на фізичний світ, а саме на мікросвіт людини і зазвичай трактуються як посесивні. В останньому реченні

твердження про існування певного предмету рівноцінне твердженню про те, що суб'єкт має певну ознаку. Таким чином воно поєднує в собі екзистенціальну, посесивну та атрибутивну семантику. Речення типу *У когось є щось є ПАК*, якщо вони повідомляють про певні ознаки істот: людей, рідше тварин.

(20) *А потім, що ж тут такого, що у його папи більший живіт, ніж у їхніх тат?* [Винниченко, с. 245] (тобто: Живіт у його папи є більше, ніж животи їхніх тат).

(21) *О Хуаніта, звідки в неї така твердість, що вона вистояла і жодного слова не сказала фалангістам, які мучили її, та ще й закликала чоловіка не скорятися, – така завжди тиха, лагідна Хуаніта...* [Владко, с. 159] (тобто: Чому це вона є така тверда).

Обидва речення, наведені вище, повідомляють про характеристики людей: фізичні (20) або моральні (21).

2.4. Інші типи ПАК

2.4.1. Ціла низка речень, в яких предикат виражає атрибут суб'єкта, представлені різними схемами, спільною рисою яких є наявність в їх складі простого дієслівного присудка. Атрибутивна семантика виражається на рівні поверхневої структури або лише самим присудком, або комбінацією присудка з іншими членами речення:

(22) *Sir, - Partridge said, - this is an expanding age, the nation is prospering, our voice is heard in the councils of Europe.* [Unsworth, с. 129] ‘Сер, – сказав Партрідж, – зараз час розквіту, нація процвітає (тобто: є процвітаючою), до нашого голосу прислухаються в Європі’.

(23) *На лататті місцинами густо біліють лілії, вони схожі на зграї білих чаєнят, що сіли на воду* [Тютюнник, с. 303] (тобто: Лілії є білі).

У прикладах (22) та (23) ознака суб'єкта представлена лише присудком: *to prosper* ‘процвітати’, тобто ‘бути успішним, перебувати в гарному стані, бути багатим’ та *біліти*, тобто ‘бути білим’. Треба підкреслити, що в українській мові в ролі простих дієслівних присудків ПАК особливо поширені саме дієслова на позначення кольору: *біліти*, *чорніти*, *червоніти*, *жовтіти*, *зеленіти*, *сірити*, *темніти*, *яріти*.

2.4.2. Існують також речення, в яких атрибутивна семантика розподілена між двома членами речення: єдине поняття представлено розчленовано.

(24) *“It’s a hundred and seventy feet tall,” Harry was saying to a muffled figure beside him as they trudged toward the entrance; “covers six thousand square yards”* [Fitzgerald, с. 20] ‘– Вона сто сімдесят футів заввишки, – говорив Гаррі до закутаної фігури поряд з ним, доки вони пнулися до входу, – покриває площу у шість тисяч квадратних ярдів’ (тобто: Споруда є площею у шість тисяч квадратних ярдів).

(25) *Наволишнє чоловіцтво якось і справді все менше відповідало міфологічним стандартам* [Андрухович, с. 121] (тобто: Чоловіцтво **було** менш благородним, сміливим та сильним, ніж у міфах).

У реченні (24) мова йде про один із параметрів суб'єкта – розмір будівлі за площею. На рівні поверхневої структури цьому предикату відповідає сполучення присудка *covers* ‘покриває’ та додатка *six thousand square yards* ‘шість тисяч квадратних ярдів’.

Речення (25) повідомляє про поведінку та риси вдачі декількох чоловіків, яких охарактеризовано за допомогою присудка *відповідати* та додатка *міфологічним стандартам*. Щоправда у формуванні атрибутивної семантики в цьому прикладі бере певну участь і обставина ступеня *все менше*.

2.4.3. У деяких реченнях саме обставина і присудок є носіями атрибутивного значення.

(26) *His belly hung in heavy folds under his sports-shirt, and his flies were a little open* [Greene, с. 321] ‘Його живіт звисав важкими складками (тобто: був у важких складках) під його футболкою, а його ширінька була трохи розстебнута’.

(27) *Охолонув лобик. А то ж горів, як жарина* [Тютюнник, с. 293] (тобто: Лобик **був** гарячий як жарина).

У наведених реченнях ознака суб'єкта виражається сполученням дієслова-присудка та обставини способу дії. Про живіт (26) повідомляється, що він звисав, та уточнюється як саме – важкими складками. У реченні (27) повідомляється про фізичну характеристику чола дитини – його температуру: він гарячий як жарина. У реченні (27) наявні дві ПАК, перша – *охолонув лобик* – повідомляє про зміну фізичних параметрів суб'єкту і належить до інхоативних ПАК (“А починає бути В”), тоді як в цій роботі розглядаються лише есивні ПАК (“А є В”).

2.4.4. В усіх наведених у цьому розділі реченнях дієслово вживається в активному стані. В той же час можливе вживання дієслів-присудків у пасивному стані, як у таких реченнях.

(28) “How do we know which animals to shoot?” “*They're marked with red paint,*” said Travis [Bradbury, с. 175] ‘– Як ми зрозуміємо, яких звірів можна стріляти? – **Вони (є) помічені червоною фарбою**, – сказав Тревіс’.

(29) *Ex, погано путо зроблено!* [Винниченко, с. 238] (тобто: Путо є погане).

В обох наведених прикладах вжито дієслова в пасиві. У реченні (28) мова йде про риси зовнішності тварин: наявність на них знаків, зроблених червоною фарбою. Атрибутивне значення виражено комбінацією пасивного дієслова-присудка та

прийменникового додатка.

У реченні (29) йдеться про характеристики конструкції пута – воно поганої якості. Ця характеристика на формальному рівні передається через пасивне дієслово *зроблено* та обставину способу дії *погано*.

2.4.5. В обох мовах є речення із так званим предикативним означенням – іменником, прикметником чи субстантивним словосполученням, що має синтаксичний зв'язок одночасно з підметом та з присудком. Воно одночасно виражає ознаку суб'єкта і передає обставинну характеристику дії [5].

(30) *The canal waters lay blue in the sun, and a quiet wind moved in the strange trees [Bradbury, c. 85].* ‘На сонці води каналу були блакитними (букв. лежали блакитними), тихий вітер ледь ворухив листя на дивних деревах’.

У цьому реченні дієслівна частина присудка представлена дієсловом *lay* ‘лежали, стояли нерухомо’, що є цілком повнозначною лексевою і повідомляю про нерухомість, застиглість води в каналі. У той же час прикметник *blue* ‘блакитний’ також повідомляє про ознаку води в каналі – її колір. При цьому повнозначне дієслово *lay* виконує ще й роль зв'язки, не втрачаючи своєї семантики. Таке сполучення розглядається по-різному різними дослідниками. Деякі вчені (М.В. Близниченко, С.Ю. Стрелкова) вважають другий член окремим членом речення – предикативним означенням. Інші вчені (А.І. Смірницький, А.Я. Лебедева) розглядають його як іменну частину складного іменного присудка, в якому дієслово-зв'язка є семантично повнозначним. Н.А. Кобріна та інші [7] вважають, що в таких реченнях вживається іменний подвійний присудок (nominal double predicate). Цієї точки зору дотримується й автор цих рядків. “Подвійність” присудка виражається в тому факті, що його можна розбити на два різні присудки, один з яких буде простим дієслівним, а другий іменним.

2.4.6. У той же час в українській мові є ПАК, які за своєю структурою не мають відповідників в англійській мові. Це безособові речення, що повідомляють про вікові, зовнішні чи професійні властивості суб'єктів.

(31) *Старшому, Алі, було десь під п'ятдесят років, середульшому, Ахметові, — сорок, а наймолодшому, Мустафі, нещодавно минуло тридцять [Антоненко-Давидович, с. 112]* (або: Старший **був** віком п'ятдесят років, і т.д.).

(32) *Нинішній султан уявив себе Юлієм Цезарем, але йому до Цезаря, яко хрущеві до орла [Мушкетик, с. 98]* (Він є далеким, гіршим від Цезаря в ролі правителя держави).

У першому з вище наведених речень мова йде про вік трьох братів. Усі три простих речення в складі складносурядного мають структуру *Комусь є скільки-то років*. Ця

конструкція є типовою для української мови і нетиповою для англійської, в якій для позначення віку вживаються речення, утворені за моделлю “А є В” (*He is fifty* ‘Йому п’ятдесят’).

Речення (32) містить інформацію про здатності людини як керівника могутньої держави. Це передається досить вживаною в українській розмовній мові конструкцією *Комусь до чогось далеко*, що вказує на велику відстань між властивостями конкретного суб’єкта та певним еталоном цих властивостей і може розглядатися як приклад порівняльно-атрибутивної конструкції. Подібне значення передається конструкцією *З когось поганий (добрий, ін.) хтось*.

(33) *Бачу, що рибалки з вас бідові [Вишня, с. 234]* (тобто: Ви є бідові рибалки).

3. Зіставний аналіз частотності типів ПАК у двох мовах

Аналіз мовного матеріалу, що його було проведено в роботі, виявив існування ієрархії частотності різних типів ПАК в англійській та українській мовах.

Як можна побачити з таблиці, досліджені мови демонструють спільні та відмінні риси в плані продуктивності різних типів ПАК.

3.1. Спільні риси

Серед ізоморфних рис ПАК у двох мовах, треба зазначити декілька характеристик.

3.1.1. Наявні паралелі в якісному складі наборів основних типів ПАК. В обох мовах наявні ПАК, утворені за схемою “А є В”, “А має В”, “В є в А” та на базі двоскладового речення, в якому атрибутивне значення матеріально представлено лише дієсловом-присудком чи сполученням дієслівного присудка та додатка, обставини чи предикативного означення (див. таблицю).

3.1.2. Спільною рисою двох мов є висока продуктивність типу ПАК, представленого двоскладовим реченням із складним іменним присудком атрибутивного значення. Як в англійській, так і в українській мовах цей тип є найбільш продуктивним і представлений відповідно 84,8% та 75,3% досліджених конструкцій.

Виявлені спільні риси свідчать про наявність універсальних рис в механізмі мовного вираження предикативної ознаки в двох мовах.

3.2. Риси відмінності

Серед аломорфних характеристик ПАК у мовах, що зіставляються, треба назвати такі:

3.2.1. Наявні відмінності в кількісному співвідношенні ПАК, що відповідають схемам “А має В” та “В є в А”, в двох мовах. В англійській мові посесивні ПАК значно переважають екзистенціальні ПАК. Перші представлені 7,5% всіх речень, тоді як інші – лише 2,2% (див. таблицю). В українській мові ситуація прямо протилежна: посесивні

конструкції в кількісному відношенні значно поступаються екзистенціальним. Українські посесивні ПАК охоплюють лише 2,1% всіх одиниць, що досліджувались у роботі. Українські екзистенціальні ПАК не тільки переважають над українськими посесивними, але й над англійськими посесивними ПАК. Вони представлені 11,2% речень (див. таблицю).

Таблиця. Частотність типів ПАК в українській та англійській мовах

Тип ПАК	Носій атрибутивного значення на формальному рівні	Англ., кількість (%)	Носій атрибутивного значення на формальному рівні	Укр., кількість (%)
A є B		2110 (84,8)		1607 (75,3)
	Складний іменний присудок із дієсловом <i>to be</i>	1913 (76,9)	Складний іменний присудок із дієсловом <i>бути</i>	1463 (68,6)
	Із іншими дієсловами	197 (7,9)	Із іншими дієсловами	144 (6,7)
A має B	Дієслово <i>to have</i> (та його синоніми) + додаток	187 (7,5)	Дієслово <i>мати</i> + додаток	45 (2,1)
B є A		54 (2,2)		239 (11,2)
	Конструкція <i>There is</i>	51 (2)	У + N(Gen) + V(copul) + N(Nom)	60 (2,8)
			N(Dat) + V(copul) + N(Nom)	9 (0,5)
	N/Pron (Nom) + V (copul) + Loc	3 (0,2)	N(Nom) + V(copul) + Loc	80 (3,7)
			N(Nom) + Attr + V(copul) + Loc	90 (4,2)
Інші		138 (5,5)		243 (11,4)
	Простий дієслівний присудок	14 (0,6)	Простий дієслівний присудок	74 (3,5)
	Дієслово + додаток	58 (2,3)	Дієслово + додаток	36 (1,7)
	Дієслово + обставина	16 (0,6)	Дієслово + обставина	40 (1,9)
	Дієслово в пасивному стані	34 (1,4)	Дієслово в пасивному стані	16 (0,7)
	Іменний подвійний присудок	16 (0,6)	Іменний подвійний присудок	44 (2,1)
			Безособові речення	33 (1,5)
Загалом		2489 (100)		2134 (100)

Поясненням цієї кількісної невідповідності може бути таке спостереження, що стосується російської мови, але також може бути застосоване до української. “Посесивні конструкції, пов’язані з екзистенціальним статусом висловлювання в цілому, становлять одну з характерних рис старослов’янського синтаксису. Певною мірою ступені цю рису успадкувала російська мова, але в російській мові панує конструкція *у + Родовий*, де суміщається посесив та локатив” [18, с. 165]. Отже там, де в англійській мові вживається

посесивна конструкція із дієсловом *to have* чи його еквівалентами, в українській мові вживається екзистенціальна конструкція з дієсловом *бути*. Цей факт цілком відповідає висновкам учених, зокрема Дж.Лайонза, які звертали увагу на структурну тотожність посесивних та локативних конструкцій у багатьох мовах, зокрема в слов'янських [15, с. 415, 418].

3.2.2. Звертає на себе увагу й розбіжність між двома мовами в кількісних показниках ПАК інших структурних типів. В англійській мові вони налічують 5,5% всіх ПАК, тоді як в українській їх в 2 рази більше – 11,4%. Це зокрема пояснюється наявністю в українській мові безособових безпідметних речень, в яких предикати вказують на певні характеристики суб'єктів, і відсутністю таких речень в англійській мові. Інша причина розбіжності кількісних даних полягає в більшій різноманітності предикатів простих двоскладових речень української мови, що можуть називати атрибут суб'єкта, самостійно або в комплексі з іншими членами речення (див. пункт 3.4.).

4. Висновки

4.1. Одним із семантичних типів речень в англійській та українській мовах є предикативно-атрибутивні конструкції, в яких предикат виражає певну характеристику чи оцінку суб'єкта, вказує на його належність до певного класу об'єктів чи на його відношення до інших об'єктів. Ознака може бути постійною, тимчасовою чи існувати в момент мовлення (див. пункт 1).

4.2. ПАК можуть бути представлені різними моделями речень на рівні поверхневої структури. Вони можуть відповідати схемам “А є В”, “А має В” та “В є в А” чи бути представлені цілою низкою двоскладових речень, де атрибутивна семантика сфокусована в дієслові-присудку чи в його сполученні з іншими членами речення.

4.3. Мови, що зіставляються, демонструють спільні та відмінні риси відносно якісного складу та кількісних показників частотності типів ПАК (див. таблицю та пункт 3).

4.5. Спільні риси стосуються загального набору типів ПАК у двох мовах та домінування типу “А є В” і свідчать про подібність типів вираження атрибутивного предиката (див. пункт 3.1.).

4.6. Відмінні риси стосуються різних ступенів продуктивності посесивних, екзистенціальних та інших типів ПАК в англійській та українській мовах. В англійській мові посесивні конструкції кількісно переважають над екзистенціальними, тоді як в українській має місце значною є перевага екзистенціальних ПАК над посесивними. Крім того, в українській мові всі двоскладові речення, де атрибутивна семантика сфокусована в дієслові-присудку чи в його сполученні з іншими членами речення, представлені більшою

кількістю прикладів, ніж такі ж ПАК в англійській. Українська мова має у своєму розпорядженні також безособові безпідметні речення, що можуть передавати якісну характеристику суб'єкта (див. таблицю та пункти 2.4., 3.2.).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю.Д.* Избранные труды, том I. Лексическая семантика. – М.: Школа “Языки русской культуры”, Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 1995. – 472 с.
2. *Арват Н.М.* Про компонентний аналіз семантичної структури простого речення // Мовознавство. – 1976. – №4. – С. 38-45.
3. *Арутюнова Н.Д.* Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 384 с.
4. *Арутюнова Н.Д., Ширяев Е.Н.* Русское предложение. Бытийный тип (структура и значение). – М.: Русский язык, 1983. – 198 с.
5. *Близниченко М.В.* Предикативное определение, его выражение и функции в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1954. – 12 с.
6. *Вихованець І.Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К: Наук. думка, 1992. – 224 с.
7. Грамматика английского языка: Морфология. Синтаксис. – СПб, 2006. – 496 с.
8. *Головачева А.В.* Категория посессивности в плане содержания // Категория посессивности в славянских и балканских языках. – М.: Наука, 1989. – С. 44-111
9. *Данильчук І.Г.* Функціонально-семантичне поле посесивності в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Одеса, 1996. – 17 с.
10. *Дорошенко В.А.* Качитативные элементы в предложениях современного английского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1976. – 25 с.
11. *Драздаускас А.А.* Структура и семантика непроцессного квалификативного сказуемого в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1970. – 23 с.
12. *Загнітко А.П.* Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
13. *Золотова А.Г.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 368 с.
14. *Калиуценко В.Д.* Типология отыменных глаголов. – Донецк: Донеччина, 1994. – 422 с.
15. *Лайонз Дж.* Введение в теоретическую лингвистику. – М.: Прогресс, 1978. – 544 с.

16. *Лебедева А.Я.* Типы сказуемого в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1953. – 15 с.
17. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.
18. *Молошная Т.Н.* План выражения категории посессивности. // Категория посессивности в славянских и балканских языках. – М.: Наука, 1989. – С.112-215.
19. *Осташева Л.П.* Именованіе качественной характеристики предмета двусоставными глагольными предложениями (на материале английского и русского языков): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Саратов, 1987. – 18 с.
20. *Паповяну Э.Г.* Предложения качественной характеристики в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1988. – 24 с.
21. Семантические типы предикатов. – М.: Изд-во “Наука”, 1982. – 366 с.
22. *Смирницкий А.И.* Синтаксис английского языка. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1957. – 286 с.
23. *Степанов Ю.С.* Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика). – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 360 с.
24. *Стрелкова С.Ю.* Предикативные определения в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – СПб., 1994. – 16 с.
25. *Ткачук О.М.* Наратологічний словник. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.
26. *Шведова Н.Ю.* Семантическая структура простого предложения // Русская грамматика: научные труды. – Т. II. – М.: Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 2005. – С. 123- 136.
27. *Lyons, J.* Introduction to Theoretical Linguistics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1968. – 519 p.
28. *Nida E.* A Synopsis of English Syntax. – Norman: University of Oklahoma, 1960. – 233 p.
29. *Onions C.T.* Modern English Syntax. – New York: St Martin’s Press Inc., 1971. – 155 p.
30. *Roberts P.* English Sentence. – New York: Harcourt, Brace and World, Inc., 1962. – 294 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

31. *Андрухович Ю.* Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2003. – 320 с.
32. *Антонечко-Давидович Б.Д.* Твори: В 2 т. – Т. 2: Сибірські новели. Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування. – К.: Наукова думка, 1999. – 656 с.
33. *Винниченко В.К.* Твори в двох томах: Том перший. – К.: Дніпро, 2000. – 584 с.

34. *Вишня О.* Вишневі усмішки: Усмішки, фейлетони, нариси. – Одеса: Маяк, 1983. – 271 с.
35. *Владко В.* Твори в двох томах. – Т. II: Сивий капітан. – К.: “Веселка”, 1980. – 527 с.
36. *Гончар О.Т.* Бригантіна. – К.: Рад. Письменник, 1980. – 208 с.
37. *Мушкетик Ю.М.* Яса. – К.: Дніпро, 1990. – 831 с.
38. *Тютюнник Г.* Твори: В 2х кн. – Кн. 1: Повісті. – К.: Молодь, 1985. – 328 с.
39. *Bradbury R.* The Blue Bottle and Other Stories. – М.: Менеджер, 2000. – 224 с.
40. *Burgess A.* A Clockwork Orange. – London Penguin Books Ltd, 1996. – 154 p.
41. *Fitzgerald F.S.* Babylon Revisited and other Stories. – NY: Simon and Schuster, 1996. – 260 p.
42. *Greene G.* Collected Short Stories. – London: Penguin Books, 1986. – 367 p.
43. *Salinger J.D.* The Catcher in the Rye. – Харків: Ранок-НТ, 2002. – 256 с.
44. *Unsworth B.* Sacred Hunger. – London: Penguin Books, 1992. – 630 p.

Надійшла до редакції 19.11.07

© 2008 А.Г. Удинська
(м. Донецьк)

МЕТОНИМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

УДИНСЬКА А.Г. МЕТОНИМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено вивченню й зіставному аналізу метонімів, тобто іменників, переносні значення яких утворені в результаті метонімічного переносу та вживаються на позначення людини в англійській і українській мовах.

У роботі запропоновано семантичну класифікацію метонімів, що містить каузальний, атрибутивний, локальний, темпоральний, синекдохічний і комбінований типи метонімічних переносів, які поділяються на моделі та тематичні групи. У процесі вивчення семантики метонімів певних типів виявлено спільні та диференційні риси в організації системи метонімів англійської й української мов, встановлено парадигматичні й синтагматичні кількісні характеристики метонімів на позначення людини. Дослідження функціонування метонімів у текстах дозволяє встановити кореляцію між семантикою метонімів (їх приналежністю до певних моделей і груп) і їх синтаксичними функціями.

УДИНСКАЯ А.Г. МЕТОНИМЫ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена изучению и сопоставительному анализу метонимов, т.е. существительных, переносные значения которых образуются в результате метонимического переноса и употребляются для обозначения человека, в английском и украинском языках. В работе описана классификация метонимов, которая включает каузальный, атрибутивный, локальный, темпоральный, синекдохический и комбинированный типы метонимических переносов, подразделяющиеся на модели и тематические группы. В процессе изучения семантики метонимов определенных типов выявлены общие и дифференциальные черты в организации системы метонимов английского и украинского языков, установлены парадигматические и синтагматические количественные характеристики метонимов для обозначения человека. Исследование функционирования метонимов в текстах позволяет установить корреляцию между семантикой метонимов (их принадлежностью к определенным моделям и группам) и их синтаксическими функциями.

UDYNSKA A.G. METONYMS DENOTING A HUMAN BEING IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article focuses on the contrastive analysis of metonyms, i.e. nouns whose meaning results from the metonymic transference based on the logical association of contiguity, and that are used to denote a human being in Modern English and Ukrainian languages.

The semantic classification of metonymic transfers denoting a human being suggested in the research comprises causal, attributive, local, temporal, synecdochical and some mixed types which, in their turn, have been stratified into different semantic models and thematic groups.

The systemic analysis of the units in question has made it possible to establish a certain interdependence of their semantics and their productivity and frequency of occurrence in the languages of comparison. Common and distinctive features in the semantics of the units under consideration have been distinguished, paradigmatic and syntagmatic quantitative characteristics of certain types have been highlighted. Among usual metonyms, the causal type is the most frequent in English and the attributive type prevails in Ukrainian. The frequency of occurrence of metonyms in the context of belles-lettres writing of the languages of comparison can be treated as approximately the same.

The study of metonymic transfers denoting a human being in the context of belles-lettres writing has shown that there is a certain correlation between the semantics of the units under analysis and their syntactic functions in the sentence: local metonyms, attributive metonyms "organization → people" and synecdoche "part → whole" most frequently perform the functions of the subject or an object in the sentence, attributive metonyms "distinguishing feature → a human being" and synecdoche "whole → part" are normally used as predicatives, causal and temporal metonyms perform all the above mentioned syntactic functions in the sentence.

Metonyms of different types in the English and Ukrainian languages can serve as a means of "language economy" and perform the nominative function but the use of several stylistic devices in the same context and occasional metonyms make the statement stylistically coloured.

Ключові слова: метонім, метонімічний перенос, каузальний, атрибутивний, локальний, темпоральний, синекдохічний, комбінований типи метонімічних переносів, узуальні й оказіональні метоніми.

1. Пропоновану статтю присвячено дослідженню метонімів на позначення людини в англійській і українській мовах, тобто іменників, переносні значення яких утворені в результаті метонімічного переносу, напр.: англ. *government* ‘політичне управління та контроль за справами в державі, громаді тощо’ → *government* ‘керівна група осіб у державі, суспільстві тощо’; укр. *преса* ‘друковані видання’ → *преса* розм. ‘журналісти’. У роботі також проаналізовано їх функціонування в художніх текстах, напр.: (1) *Some think that the governments should oversee the formation of a global internet police force* [38, p. 376-377] ‘Дехто вважає, що урядам слід подумати про створення глобальної Інтернет-поліції’; (2) *І оце в значній мірі теж зміст того ринку, який зараз, в узвичаєному комуністичному стилі пропатує дурна наша преса, думав Максим* [35, с. 535].

Услід за Г. Паулем [24], Ст. Ульманом [26], П. Шифко [25], О.К. Біріхом [5], М.Я. Біч [6], М.В. Бондаренко [7] та іншими, які розподіляють метонімічні переноси на каузальні, атрибутивні, локальні, темпоральні та кількісні (або синекдоху), у роботі метонімія розуміється як перенесення найменування, логічну основу якого складає входження об’єму одного поняття в об’єм іншого на підставі психологічних асоціацій, що відображають каузальні, атрибутивні, просторові, темпоральні та кількісні зв’язки, які об’єктивно існують, між предметами.

1.1. Мета дослідження полягає у виявленні спільних і диференційних рис у семантичній організації системи метонімів на позначення людини в англійській і українській мовах.

Матеріалом дослідження є 2346 метонімів: в англійській – 1372 метоніми, в українській – 974. Досліджувані іменники було дібрано шляхом суцільної вибірки з 7 лексикографічних джерел (в англійській – 1159 метонімів, в українській – 713) і 18 творів художньої літератури ХХ-ХХІ ст. англійською й українською мовами (в англійській – 213 метоніми, в українській – 261) загальним обсягом близько 2,5 тисяч сторінок у кожній мові. Кількість прикладів реалізації метонімічних значень у текстах становить 1155 контекстів в англійській мові та 1184 в українській.

1.2. Проблема багатозначності та переносного значення слів була предметом багатьох досліджень [2; 4; 1; 9; 14; 18; 19; 21; 22; 26]. В українській і зарубіжній лінгвістиці метонімія вивчається на матеріалі різних мов як один із проявів системної організації лексики та спосіб формування нових значень, як стилістичний прийом і засіб мовної економії. Здатність мови до використання тих самих лексичних засобів на позначення

різних об'єктів, дуалізм лінгвістичного знака завжди викликали інтерес дослідників [11], бо саме здатність природної людської мови до двократного (подвійного) позначення об'єктів навколишньої дійсності є її унікальною властивістю [1, с. 38].

1.3. Вторинна номінація може мати як мовний (узуальний), так і мовленнєвий (оказіональний) характер. На відміну від традиційного тлумачення оказіональних значень, запропонованого Г. Паулем, у роботі до оказіональних включаються всі переноси, що здійснюються за загальномовними моделями з різним лексичним наповненням, і індивідуально-авторські, зумовлені контекстом або ситуацією, тобто метоніми, які не реєструються тлумачними словниками, напр.: (3) *There was nothing I wanted there, except to get away from that silence sitting in a chair* [40, р. 207] ‘Мені нічого там не було потрібно – просто хотілося хоч на хвилинку втекти від мовчання, що сиділо в кріслі’ (*silence* ‘тиша; мовчання, безмовність’ → *silence* оказіональне значення ‘людина, що мовчить’); (4) *Одного разу він спитав у старої, як вимовляти по-українському якесь слово. Вирішив вивчити ще одну слов'янську мову. Все-таки фах. Колишній славіст. Філологія у військовій формі* [35, с.470] (*філологія* ‘сукупність наук, що вивчають мову й літературу’ → *філологія* оказіональне значення ‘філолог’).

1.4. Поняття метонімії не є однорідним, бо вживається не тільки як назва тропу, а й як позначення одного з шляхів історичного розвитку значення слова. Сам термін “метонімія” часто використовується в метонімічному значенні, створюючи перенос за моделлю “процес → результат”, наприклад: метонімія – “один з основних тропів у поетичній і звичайній мові, в основі якого лежить перенесення назви з одного поняття на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку”, а також “ слово або вираз, ужиті таким чином”.

Існує багато визначень метонімії, але більшість із них збігається в тому, що це явище ґрунтується на реальному зв'язку об'єкта номінації з тим об'єктом, назва якого переноситься на об'єкт найменування. Ст. Ульман уводить у поняття метонімії термін “суміжність” (*contiguity, Kontiguität*) [26, с. 214], який широко вживається багатьма дослідниками (І.В. Арнольд, М.О. Кронгауз, Г. Пауль, Е.Г. Рябцева, Є. Курилович, Р. Якобсон).

1.5. У дослідженнях з лексикології, стилістики, теорії літератури, в яких розглядається явище метонімії, уже робилися спроби класифікації метонімічних переносів. Однією з перших була класифікація Г. Пауля, який визначив метонімію як “перенесення назви на основі просторових, часових або каузальних зв'язків” [24, с. 97]. Г. Пауль докладно перелічує різні види метонімічних перенайменувань, проте не називає,

які з цих видів відносяться до зазначених зв'язків. М.М. Покровський виокремлює просторову та часову метонімію [15]. Класифікація, яку розробив Ст. Ульман, містить темпоральний і атрибутивний типи метонімічного переносу; причинно-наслідкові відношення не виокремлюються дослідником у каузальний тип, він обмежується переліком деяких окремих моделей цього типу, наприклад, “автор → винахід”, “дія → результат” [26]. Типологія метонімічних переносів, запропонована в роботі Г.М. Поспелова, має у своїй основі протиставлення якісної (власне метонімія) та кількісної (традиційно – синекдоха) метонімії. В першу групу включаються метонімії місця, часу, “матеріал → вироб”, у другу – “частина → ціле” й “один → багато” [16]. Свої класифікації видів метонімії представили також Ю.Д. Апресян [2], Є.Л. Гінзбург [10], С.С. Маслова-Лашанська [13], М.В. Бондаренко [7], О.К. Біріх [5], Г.М. Чиршева [20] та ін.

У роботі підставою для віднесення метонімів до тієї чи іншої групи є аналіз статей тлумачних словників. Іменники, що в своєму переносному значенні вживаються на позначення людини або групи людей, розподіляються на типи, моделі і тематичні групи за наявності у їх вихідних значеннях спільних семантичних ознак. Так, до переносів каузального типу віднесено метоніми, вихідні значення яких мають у словниковому тлумаченні семи “дія”, “стан”, “процес”, “подія”, “об’єкт дії” та “інструмент, за допомогою якого здійснюється дія”; переноси атрибутивного типу мають у словниковому тлумаченні семантичні знаки “якість”, “властивість”, “ознака”; до локальної метонімії відносяться іменники, семантична структура яких містить семи “територія”, “місце”, “приміщення”; темпоральна метонімія представлена іменниками, що мають вихідні значення “час”, “період”; синекдоха (кількісна метонімія) зумовлюється взаємодією понять частини та цілого.

1.6. У результаті більшості метонімічних переносів на позначення людини в англійській і українській мовах відбувається зміна категоріальних сем “абстрактність” і “неістота”, іменники, що у своєму вихідному значенні називають дію, якість, властивість, час тощо, набувають морфологічних характеристик, притаманних іменникам, які позначають істот. Спільними для англійської і української мов є такі ознаки: набуття показника множини, вживання з присвійними й означальними займенниками, вживання з кількісними і якісними числівниками, здатність виконувати в реченні синтаксичні функції підмета, додатка та частини присудка, що у поєднанні з дієсловами, які звичайно уживаються з антропонімами, забезпечує однозначну інтерпретацію переносного значення іменника. На відміну від української мови, в англійській реалізація переносного значення іменника може також забезпечуватись його вживанням із неозначеним артиклем і здатністю оформлюватись показником посесива -’s, що звичайно є ознакою істот.

2. Систему каузального зв'язку складають дія (стан, процес, подія), суб'єкт дії, об'єкт дії, результат дії та інструмент, за допомогою якого виконується дія. Взаємодія між цими елементами знаходить своє відображення в 4 моделях метонімічного переносу на позначення людини в англійській і українській мовах: 1) “дія → суб'єкт дії”, 2) “дія → об'єкт дії”, 3) “об'єкт дії → суб'єкт дії”, 4) “інструмент дії → суб'єкт дії”, які, у свою чергу, поділяються на тематичні групи. У роботі проаналізовано в англійській мові – 564 метоніми каузального типу (489 узуально закріплених і 75 okazіональних метонімів), в українській – 375 метонімів (276 узуальних і 99 okazіональних). В англійській і українській мовах цей тип переносу представлений найбільшою загальною кількістю метонімів на позначення людини, бо причинно-наслідковий зв'язок виступає змістовним боком більшості відносин між предметами та явищами.

2.1. Модель “дія → суб'єкт дії” представлена в англійській і українській мовах найбільшою кількістю як узуально закріплених (в англ. – 297, в укр. – 182), так і okazіональних метонімів (в англ. – 65, в укр. – 73) каузального типу, які поділяються на 4 тематичні групи: 1) “дія → людина, що виконує цю дію”, напр.: англ. *homicide* ‘вбивство; вбивця’, укр. *погоня* ‘переслідування; переслідувачі’; 2) “(професійна) діяльність людини → людина, що займається цією діяльністю”, напр.: англ. *hunt* ‘полювання; мисливці’, укр. *опіка* ‘нагляд; опікуни’; 3) “стан → людина, що знаходиться в цьому стані”, напр.: англ. *unemployment* ‘безробіття; безробітні’, укр. *бідарство* ‘бідність; бідняки’; 4) “стан → людина як джерело, причина цього стану”, напр.: англ. *disappointment* ‘розчарування; причина розчарування’, укр. *радість* ‘почуття; людина, що викликає радісні почуття’.

2.2. Модель “дія → об'єкт дії” представлена в англійській мові 105 метонімами, напр.: *reliance* ‘довіра; той, на кого покладаються’, в українській – 51 метонімом, напр.: *призов* ‘набір на військову службу; люди, одночасно призвані на військову службу’.

2.3. Модель “об'єкт дії → суб'єкт дії” (в англ. – 69, в укр. – 41 метонім) поділяється на 2 тематичні групи: 1) “музичний або драматичний твір → виконавці”, напр.: англ. *opera* ‘драматична вистава; трупа акторів’, укр. *балет* ‘театральна вистава; колектив артистів’; 2) “предмет, що піддається дії → суб'єкт дії”, напр.: англ. *frog* ‘жаба; француз’, укр. *наркотик* ‘речовина; наркоман’.

2.4. Модель “інструмент дії → суб'єкт дії” репрезентована в досліджуваних мовах однаковою загальною кількістю метонімів (в англ. і в укр. – 28 метонімів), які поділяються на 4 тематичні групи: 1) “зброя → людина, що використовує зброю”, напр.: англ. *gun* ‘рушниця; мисливець, стрілець’, укр. *шабля* ‘холодна зброя; один боєць-кавалерист’; 2) “знаряддя праці → працівник”, напр.: англ. *oar* ‘весло; весляр’, укр. *пізак* ‘інструмент для

різання; різник’; 3) “музичний інструмент → музикант”, напр.: англ. *flute* ‘флейта; флейтист’, укр. *скрипка* ‘музичний інструмент; скрипаль’; 4) “спортивне знаряддя → спортсмен”, напр.: укр. *ракетка* ‘знаряддя для гри в теніс; тенісист’; у досліджуваному корпусі англійської мови позначення людини за найменуваннями спортивних знарядь не виявлено.

2.5. В англійській і українській мовах метонімічні переноси каузального типу позначають групу осіб неозначеної кількості, напр.: (5) *I'll go off and get help. Make arrangements to have the body got up...* [37, р.7]. ‘Я піду по допомогу, – сказав він. – Тіло потрібно підняти нагору’ (*help* ‘поміч’ → *help* ‘помічник, помічники’); (6) *Весілля веселилося як до заходу сонця, так і після заходу сонця* [32, с. 48] (*весілля* ‘обряд одруження’ → *весілля* ‘люди, присутні на святкуванні з нагоди одруження’), а також уживаються на позначення однієї людини, напр.: (7) *He always was a terrible flirt*” [43, р. 35] ‘Він завжди був любителем позалицятися’ (*flirt* ‘флірт, залицяння’ → *flirt* ‘людина, що фліртує’ (див. також приклад (3)); (8) *Зірньо моя! Циганочко! Ясонько! Оченя моє каре, щастячко моє!* [31, с. 55] (*щастя* ‘стан цілковитого задоволення життям’ → *щастя* ‘про того, хто дає радість кому-небудь’) (див. також приклад (4)). На позначення колективу означеної кількості вживаються іменники, що мають вихідне значення “музичний твір” і вживаються на позначення колективу музикантів або співаків певної кількості, напр.: *trio* ‘твір для трьох голосів або інструментів; ансамбль, що складається з трьох виконавців’, *секстет* ‘музичний твір для семи голосів або інструментів; ансамбль із семи виконавців’.

2.6. Аналіз матеріалу свідчить про те, що кількість узуально закріплених метонімічних позначень людини каузального типу й їх текстова частотність переважають в англійській мові порівняно з українською; в свою чергу, оказіональні метоніми на позначення людини частіше зустрічаються в українській мові (див. таблицю), що залежить від індивідуального стилю авторів творів, які аналізуються.

3. Атрибутивний тип метонімічного переносу зумовлений асоціацією понять ознаки і об'єкту, що володіє ознакою. Позначення людини метонімами атрибутивного типу відбувається за 3 моделями: 1) “ознака → людина”, 2) “організація → люди” та 3) “цифра, число → люди”. В англійській мові виявлено 462 атрибутивних метоніма на позначення людини (416 узуально закріплених і 46 оказіональних), в українській – 345 (288 узуальних і 57 оказіональних). Метоніми атрибутивного типу є найбільш частотними в досліджуваному текстовому матеріалі (в англ. – 37% від усіх прикладів метонімічного позначення людини, в укр. – 34,7% відповідно).

3.1. Модель “ознака → людина” представлена в англійській і українській мовах найбільшою кількістю узуально закріплених метонімів атрибутивного типу (в англ. – 304

одиниці, в укр. – 231) і поділяється на 6 тематичних груп: 1) “звання (ступінь, титул, чин) → людина, що має це звання”, напр.: *bishop* ‘титул священика високого рангу; священик, що має цей титул’; укр. *майор* ‘офіцерське звання в армії; особа, яка має це звання’; 2) “відмітна риса людини → людина, що характеризується за цією рисою”, напр.: *talent* ‘видатні здібності; талановита людина’, укр. *бездарність* ‘відсутність таланту; нездара’; 3) “предмет одягу → людина, що носить цей одяг”, напр.: англ. *domino* ‘маскарадний костюм; людина, одягнена в доміно’, укр. напр.: *снідниця* ‘жіночий одяг; одяг жінки’; 4) “колір → людина, що асоціюється з цим кольором”, напр.: англ. *red* ‘червоний колір; комуністи’, укр. *коричневий* ‘колір; фашист, неофашист’; 5) “знак зодіаку → людина, що народилася у відповідний період”, напр.: англ. *Virgo* ‘сузір’я зодіаку між Левом і Терезами’ → *Virgo* ‘людина, що народилася під цим знаком’; укр. *Овен* ‘одне з дванадцяти сузір’їв зодіаку’ → *Овен* ‘про людину, що народилася в період, коли Сонце перебуває в сузір’ї Овена’; 6) “амплуа, роль → актор, що має таке амплуа або виконує цю роль”, напр.: англ. *heavy* ‘трагічний театральний персонаж або роль; актор, який грає цей тип ролей’, укр. *трагесті* ‘одне з театральних амплуа, чоловіча або хлоп’яча роль, яку виконує переодягнена жінка; актриса, що виконує таку роль’.

3.2. Модель “організація → люди” представлена в англійській мові 107 метонімами, напр.: англ. *police* ‘поліція; поліцейські’, в українській – 87 метонімами, напр.: укр. *уряд* ‘найвищий орган державної влади; члени такого уряду’.

3.3. Модель “цифра, число → люди” (в англ. – 45 метонімів, в укр. – 22) поділяється на 2 тематичні групи: 1) “число, кількість → група, що налічує це число людей”, напр.: *nine* ‘назва числа, цифри 9; група з дев’яти осіб’; укр. *трійка* ‘назва цифри і числа 3; керівна група з трьох осіб’; 2) група “число → людина, що має стільки років”, напр.: укр. *sixteen* ‘назва цифри і числа 16; дівчина шістнадцяти років’, укр. *сімнадцятка* ‘сімнадцятирічна дівчина’.

3.4. Метонімічні переноси атрибутивного типу за моделлю “ознака → людина” вживаються як на позначення однієї людини (приклади (9), (10)), так і на позначення групи осіб неозначеної кількості (приклади (11), (12)), напр.: (9) *India is also great beauty* [38, p. 368] ‘Індія (ім’я дівчини) також видатна красуня’ (*beauty* ‘якість людини, яка викликає естетичне задоволення’ → *beauty* ‘красива людина, особливо жінка’); (10) *Я думаю, що ви – визначний талант* [30, с. 90] (*талант* ‘видатні природні здібності людини’ → *талант* ‘людина з видатними природними здібностями’); (11) *...it was astounding the ingenuity and almost uncanny cleverness of the modern technical mind* [41, p. 153] ‘...його приголомшила майже надприродна винахідливості сучасного технічного

розуму' (*mind* 'розумові або психічні здібності' → *mind* 'людина або група людей як втілення розумових здібностей'); (12) *Та щойно морози скували великі ріки, як посунула звідусюди звіролюта сила...* [33, с. 197] (*сила* 'фізична енергія людини' → *сили* 'озброєні сили, вояки'). Метоніми, утворені внаслідок переносів за моделлю "організація → люди", звичайно позначають групу неозначеної кількості за винятком деяких оказіональних позначень однієї людини, напр.: (13) *General Thé's only a bandit with a few thousand men: he's not a national democracy* [40, р. 194] 'А генерал Тхе – просто бандит, в якого є кілька тисяч найманців: він не має нічого спільного з національною демократією (букв. 'він не національна демократія') (*democracy* 'форма управління, за якої верховна влада належить народові...' → *democracy* 'прості люди, особл. із урахуванням їхньої політичної ваги' → *democracy* оказіональне значення 'захисник демократії'); (14) *Сусіди жахались – за совєта заміж!* [35, с. 4] (*совіти* 'зневажлива назва більшовицького режиму' → *совет* оказіональне значення 'представник радянської влади').

3.5. Кількість узуальних метонімів атрибутивного типу майже в 1,5 рази переважає в англійській мові порівняно з українською (див. таблицю), що пояснюється формальністю віднесення деяких українських метонімів до оказіональних. Так, в українській мові тлумачні словники не фіксують переносного значення іменника *трибунал*, на відміну від іменника *суд*, хоча, очевидно, що переносне вживання цих іменників відбувається за однією схемою, напр.: (15) *Суд стояв, а коли зайшли, старший лавник проголосив вирок* [36, с. 26] (*суд* 'державний орган, який розглядає цивільні, кримінальні та деякі адміністративні справи' → *суд* 'судді'); (16) *...справу його розглядав військовий трибунал* [31, с. 53] (*трибунал* 'суд, що розглядає військові та інші злочини, віднесені законом до його компетенції' → *трибунал* оказіональне значення 'судді трибуналу'). Відмінності в кількості метонімів у тематичній групі "число, кількість → група, що налічує це число людей" пояснюються морфологічними відмінностями в досліджуваних мовах: в англійській мові всі кількісні числівники повністю збігаються за формою з іменниками зі значеннями "назва числа, цифри" і мають у своєму тлумаченні позначення групи, що складається з відповідної кількості людей, в українській мові різниця між іменниками і числівниками є більш чіткою, тому позначення людей може відбуватися тільки деякими іменниками на *-ка*, а саме тими, що означають назви цифр і чисел від 2 до 8.

4. До локальної метонімії відносяться іменники, семантична структура яких містить семи "територія", "місце", "приміщення". Позначення людини в рамках локальної метонімії відбувається за однією моделлю "місце → людина" (в англ. – 136 метонімів, в укр. – 95).

4.1. Модель "місце → людина" поділяється на 4 тематичні групи: 1) "територія →

люди, що живуть, знаходяться або працюють на цій території”, напр.: англ. *country* ‘країна; населення країни’, укр. *село* ‘населений пункт; жителі села’; 2) “приміщення → люди, що живуть, знаходяться або працюють у цьому приміщенні”, напр.: англ. *vicarage* ‘будинок священика; мешканці цього будинку’, укр. *зал* ‘велике приміщення; люди, що є в залі’; 3) “транспортний засіб → людина, що працює або знаходиться в цьому транспортному засобі”, напр.: англ. *ship* ‘корабель; команда та пасажери корабля’, укр. *випишувач* ‘бойовий літак; льотчик, що літає на такому літаку’; 4) “предмет меблів → людина”, напр.: англ. *chair* ‘місце, яке займає головуючий; людина, яка займає місце головуючого’, укр. *стіл* ‘вид меблів; група людей, що їсть за одним столом’.

4.2. Усі узуальні метоніми тематичної групи “територія → люди, що живуть, знаходяться або працюють на цій території” в англійській і українській мовах номінують групи осіб неозначеної кількості, серед okazіональних уживань цієї групи зустрічаються поодинокі приклади позначення однієї людини топонімами, напр.: (17) *I don't know why Pyle stomachs you. Maybe it's because he's Boston. I'm Pittsburg and proud of it* [40, p. 223] ‘Не розумію, як Пайл терпить вас. Мабуть, тому, що він бостонець (букв. ‘він – Бостон’). А я з Пітсбурга (букв. ‘я – Пітсбург’) і пишаюся цим’; (18) *...я ніколи не забуду той вечір, відколи належу тобі незупинно, ти, Маріє, моя Україно, я складаю тобі такі вірші тисячами...* [35, с. 98]. У тематичній групі “приміщення → люди, що живуть, знаходяться або працюють у цьому приміщенні” зустрічаються поодинокі випадки узуально закріплених позначень однієї людини, напр.: англ. *smithy* ‘кузня; коваль’, укр. *салган* діал. ‘бойня разом із салотопнею; різник, салотоп’. Okazіональне позначення однієї людини за назвою приміщення зустрілося тільки в досліджуваному корпусі англійської мови, напр.: (19) *...she'd say: "There's my dining-room floor not up yet, 'e'll be late for his lecture again"* [43, p. 143] ‘...вона казала: “Бач, мій верхній (букв. ‘поверх’) ще не прокинувся, він знову спізниться на лекції” (*floor* ‘поверх’ → *floor* okazіональне значення ‘людина, що живе на якомусь поверсі’)’. Інші переноси, утворені за моделлю “місце → люди”, вживаються як на позначення групи людей, так і на позначення окремих індивідів.

4.3. Кількість узуальних метонімів локального типу майже вдвічі переважає в англійській мові (див. таблицю), оскільки тлумачні словники української мови не реєструють переносні значення у деяких іменників, що є назвами населених пунктів і приміщень, хоча вони частково вживаються для позначення людей у досліджуваному текстовому матеріалі. Так, метоніми місто, аймак, хотон, мазанка, готель віднесено до okazіональних, напр.: (20) *Готель “Синьогора” чекав своїх пізніх гостей* [30, с. 100] (готель ‘будинок із мебльованими кімнатами для короткочасного проживання приїжджих’

→ уживається на позначення працівників готелю). Велика кількість okazіональних метонімів локального типу в обох мовах також пояснюється лексикографічною традицією: тлумачні словники не подають переносного значення топонімів, які частотно вживаються на позначення людей, напр.: (21) *When he did...reveal to a London journalist...that he would soon be coming home, England sighed with pleasure and pride* [38, p. 285] ‘Коли він розповів журналісту з Лондона, що скоро повертається додому, Англія зітхнула із полегшенням та гордістю’; (22) *...все Мостище знало, що в цей час Воєвода молиться святому Миколаю* [33, с. 40].

5. До темпоральної метонімії включено іменники з вихідними значеннями “час, період”, які утворюють метонімічний перенос за моделлю “час → людина” (в англ. – 9 метонімів, в укр. – 10), напр.: англ. *age* ‘тривалість життя; покоління’, укр. *курс* ‘закінчений цикл навчання, його час; студенти одного року навчання’. Темпоральний тип метонімічного переносу є найменш численним в англійській і українській мовах (див. таблицю). У мовах, що зіставляються, узуально закріплені метонімічні значення темпорального типу вживаються на позначення групи осіб неозначеної кількості. Okazіональні метоніми, утворені за зазначеною моделлю, можуть уживатись як на позначення групи осіб, так і окремих індивідів, напр.: (23) *...she placed in her hands, if not the future of English literature, at least the life and welfare of its most distinguished living representative* [42, p. 215] ‘...вона передала їй до рук якщо не майбутнє всієї англійської літератури, то принаймні життя й добробут її найвидатнішого живого представника’ (*future* ‘час, що невдовзі настане’ → *future* okazіональне значення ‘людина’) (див. також приклад (31)).

6. В англійській і українській мовах метоніми на позначення людини здатні виконувати в реченні різні синтаксичні функції: підмета (див. прикл. (21), (22)), безприменникового і применникового додатка (див. приклади (14), (23)), частини присудка (див. приклади (10), (17)) і виступати в ролі звертання, напр.: (24) *Go it, you two minds!” he said* [41, p. 71] ‘Годі вам, мудрагелі’ (*mind* ‘розумові або психічні здібності’ → *mind* ‘людина або група людей як втілення розумових здібностей’) (див. також приклади (8), (18)). Проте метоніми, утворені за різними типами та моделями, виявляють характерні ознаки щодо їхнього функціонування в реченні: метонімічні переноси локального типу й атрибутивні метоніми, утворені за моделлю “організація → люди”, найчастіше виконують у реченні синтаксичні функції підмета або додатка; для атрибутивних метонімів “відмінна риса людини → людина” типовою є предикативна синтаксична функція. Каузальні та темпоральні метоніми виконують у реченні всі зазначені синтаксичні функції однаковою мірою.

7. Синекдохічні позначення людини ґрунтуються на взаємозв'язку понять частини і цілого, де результатом переносу виступає людина або група осіб неозначеної кількості.

7.1. Модель синекдохи “частина → ціле” (в англ. – 146 метонімів, в укр. – 102) поділяється на 4 тематичні групи метонімів на позначення людини: 1) “частина тіла, орган → людина”, напр.: *roughneck* (букв. ‘груба шия’) ‘грубіян’, укр. *язик* ‘орган мовлення; полонений, від якого можна дістати потрібні відомості’; 2) “голос → людина, що має такий голос”, напр.: англ. *soprano* ‘тип голосу; співак, що має такий голос’, укр. *тенор* ‘високий чоловічий голос; співак із таким голосом’; 3) “однина → множина (група людей)”, напр.: *enemy* ‘ворог; озброєні вороги’, укр. *середняк* ‘селянин-одноосібник; середняки, середняцтво’; 4) “представник групи людей → група людей”, напр.: *cohort* ‘товариш; група людей’, укр. *шантрапа* ‘нікчемна людина; нікчемні люди’.

7.2. Модель “ціле → частина” (в англ. – 8 метонімів, в укр. – 13) представлена метонімами “група людей → представник групи людей”, напр.: англ. *minority* ‘національна меншість; представник цієї групи’, укр. *рідня* ‘чийсь родичі; родич або родичка кому-небудь’.

7.3. Метоніми групи “частина тіла → людина” і “голос → людина, що має такий голос” вживаються на позначення однієї людини або групи осіб, напр.: (25) *Altos, you can keep the fire going this week, and trebles the next* [39, p. 38] ‘Альти – ви пильнуватимете за вогнем цього тижня, дисканти – наступного’; (26) *Я швидко звикла...навіть до одержі, такої незвичайної для нашого українського ока* [35, с. 479].

7.4. Більшість переносів “частина тіла → людина” можна віднести до конструктивно зумовлених значень [8], що не є обов’язковим для інших типів метонімічного переносу. Для цієї тематичної групи однією з найбільш розповсюджених конструкцій в обох мовах є сполучення іменника з означенням, найчастіше з прикметником, напр.: (27) *To foreign eyes that phrase must reek of English* [38, p. 165] ‘Іноземцю (букв. ‘іноземним очам’) здалося б, що ця фраза просто смердить англійською’ (див. також приклад (26)). Найменування частин тіла можуть також уживатись у сполученні з числівниками, присвійними, вказівними або означальними займенниками у функції означення, за допомогою яких значення іменника сприймається як переносне; напр.: (28) *There was a big man...and two or three other faces that I had only observed in bars* [40, p. 221] ‘За столом сидів якийсь огрядний чоловік...і ще дві чи три інші людини (букв. ‘інші обличчя’), яких я до цього зустрічав у барах’; (29) *Він забув про все: і про свою гідність, і про сотні очей, що слідували за кожним його словом і порухом...* [34, с. 144]; (30) –А хто? – аж видихнуло кілька ротів [36, с. 26].

7.5. У реченні синекдоха “частина → ціле” на позначення людини виконує звичайно синтаксичні функції підмета або додатка (див. приклади (25) – (28)); для синекдохи “ціле → частина” типовою є предикативна синтаксична функція, напр.: (29) ...*on both sides of the family, we are the army* [43, с. 35] ‘наші батьки з обох боків військові (букв. ‘ми – армія’); (30) *На роботі обер-майстер для Степана начальство* [31, с. 100] (*начальство* збірн. ‘начальники’ → *начальство* ‘начальник’).

7.6. Узуально закріплені синекдохічні значення в 1,6 рази переважають в англійській мові порівняно з українською, головним чином через значну перевагу найменувань частин тіла, що в англійській мові вживаються на позначення людини. Оказіональні синекдохічні переноси та кількість прикладів переважають в українській мові (див. таблицю).

8. У роботі виокремлюється залишкова група комбінованих метонімів, віднесеність яких до того чи іншого типу дозволяє множинну інтерпретацію (в англ. – 47 метонімів, в укр. – 34).

Комбіновані переноси поєднують у собі семні ознаки різних типів метонімічного переносу. Аналіз практичного матеріалу дозволив виділити 8 типів комбінованих метонімічних переносів: 1) каузально-атрибутивний, напр.: англ. *mission* ‘місіонерська діяльність → місіонерська організація → група місіонерів’; укр. *управління* ‘дія за значенням управляти → адміністративна установа → працівники такої установи’; 2) атрибутивно-каузальний, напр.: англ. *snobbery* ‘характер сноба → поведінка сноба → сноби’; укр. *священство* ‘сан священника → служба священника → священослужителі’; 3) атрибутивно-локальний, напр.: англ. *college* ‘вищий навчальний заклад → будівля коледжу → адміністрація і студенти коледжу’; укр. *телеграф* ‘установа зв’язку → будинок, у якому вона міститься → *телеграф* працівники такої установи’; 4) локально-атрибутивний, напр.: англ. *Scotland Yard* ‘вулиця в Лондоні, де розташовувалася лондонська поліція... → лондонська поліція → поліцейські’; укр. *Банкова* ‘вулиця в центрі Києва, де розташовується президент і його апарат → ‘президентська влада в Україні → президент і його апарат’; 5) каузально-темпоральний, напр.: англ. *manhood* ‘стан перебування чоловіком → час перебування чоловіком → чоловіки’; укр. *зміна* ‘заміна кого-небудь кимось іншим → частина доби, протягом якої одна група людей виконує певну роботу і змінюється іншою, коли минає цей час → група людей, які виконують одночасно певну роботу і змінюються іншими через відповідний проміжок часу’; 6) темпорально-каузальний, напр.: *дитинство* ‘дитячий вік, дитячі роки’ → стан дитини до повноліття → діти’; 7) темпорально-атрибутивний, напр.: англ. *antiquity* ‘стародавні часи → стародавність → люди, нації або культури стародавніх часів’; укр. *правління* ‘час, період, протягом якого певна особа здійснює верховну владу → апарат, який здійснює

керівництво державою → члени виборного керівного органу’; 8) локальний і синекдоха, напр.: англ. *Moscow* ‘столиця Росії → мешканці Москви → уряд Росії’; укр. *Україна* ‘країна в Східній Європі → громадяни України → спортивна команда, що представляє Україну’.

Аналіз матеріалу ілюструє загальну кількісну перевагу метонімічного позначення людини в англійській мові порівняно з українською (див. таблицю).

Таблиця. Кількісна характеристика типів метонімічних переносів на позначення людини в англійській і українській мовах

Метоніми	Узуальні		Оказіональні		Текстова частотність (узуальні й оказіональні)	
	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.
Тип переносу	кількість (%)	кількість (%)	кількість (%)	кількість (%)	кількість (%)	кількість (%)
Каузальний	489 (42,2%)	276 (38,7%)	75 (35,2%)	99 (37,9%)	249 (21,6%)	224 (18,9%)
Атрибутивний	416 (35,9%)	288 (40,4%)	46 (21,6%)	57 (21,9%)	428 (37%)	411 (34,7%)
Локальний	90 (7,8%)	54 (7,6%)	46 (21,6%)	41 (15,7%)	218 (18,9%)	210 (17,7%)
Темпоральний	6 (0,5%)	5 (0,7%)	3 (1,4%)	5 (1,9%)	4 (0,3%)	8 (0,7%)
Синекдоха	125 (10,8%)	75 (10,5%)	29 (13,6%)	40 (15,3%)	218 (18,9%)	306 (25,9%)
Комбінований	33 (2,8%)	15 (2,1%)	14 (6,6%)	19 (7,3%)	38 (3,3%)	25 (2,1%)
РАЗОМ	1159 (100%)	713 (100%)	213 (100%)	261 (100%)	1155 (100%)	1184 (100%)

9. Метонімія може виконувати виключно номінативну функцію або виступати в ролі засобу “економії фізіологічних затрат”, проте деякі узуально закріплені і багато оказіональних метонімічних позначень людини набувають стилістичного забарвлення завдяки відхиленню від узуально закріпленого значення, уживанню метоніма в оцінній функції звертання або в предикативній синтаксичній функції й одночасній актуалізації прямого та переносного значення іменника. Найбільшої виразності висловлення набуває у випадках поєднання декількох метонімічних значень в одному реченні, напр.: (31) *She had attached herself to youth and hope and seriousness and now they had failed her more than age and despair* [40, p. 34] ‘Вона зв’язала свою долю з молодістю, з надією на майбутнє, з поважністю, а вони підвели її ще більше, ніж старість і спустошеність’, а також у

сполучуваності з іншими стилістичними прийомами – метафорою, порівнянням і уособленням, напр.: (32) *...voices have a colour too, yellow voices sing and black voices gargle, while ours just speak...* [40, p. 123] ‘...голоси теж мають колір: жовті голоси співають, у чорних (голосів) гортанний звук, наші ж просто говорять...’; (33) *Але ця дівчина з очима, як терносливи,...не має нічого... я піймався на дві терносливи, вона років на десять молодша* [30, с. 72, 75].

10. Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

10.1. Зіставне дослідження метонімічних переносів на позначення людини виявило спільні та диференційні риси в організації системи метонімів англійської й української мов. Головною загальною ознакою, зумовленою спільністю біологічних і психофізіологічних рис носіїв різних мов, виступає єдиний механізм номінації людини шляхом переносу на неї характеристик суміжних елементів ситуації (“дія → суб’єкт дії”, “інструмент → суб’єкт дії”, “ознака → людина” тощо). На основі словникових дефініцій і аналізу текстового матеріалу було проведено семантичну класифікацію метонімів, яка включає: 1) 6 основних типів (каузальний, атрибутивний, локальний, темпоральний, синекдоху, комбінований); 2) 11 моделей і 27 тематичних груп, які за складом збігаються в англійській і українській мовах. Приблизно однаковою частотою характеризується вживаність метонімів на позначення людини в художніх текстах англійською й українською мовами.

10.2. Міжмовна диференціація спостерігається при кількісному аналізі метонімічних переносів, результати якого чітко демонструють не тільки подібності, а й суттєві відмінності в тих перевагах, які віддає кожна мова тим чи іншим типам переносу (див. таблицю 1), у виборі певних моделей і груп метонімів. До найважливіших розбіжностей належать: 1) загальна кількість метонімів, зафіксованих словниками, яка значно переважає в англійській мові порівняно з українською; 2) різний ступінь продуктивності двох основних типів метонімів – каузальних і атрибутивних – в обох мовах. Так, серед узуальних метонімів в англійській мові чітко домінує каузальний тип, в українській – атрибутивний тощо.

10.3. Значно відрізняється продуктивність узуальних і okazіональних метонімів певних типів. Так, в українській мові серед узуальних метонімів на позначення людини домінує атрибутивний тип, проте відсоток okazіональних метонімів цього типу майже вдвічі менший, ніж узуальних. Okazіональні метоніми локального типу в англійській мові втричі, а в українській вдвічі перевершують відсоткову кількість узуальних метонімів (див. таблицю).

10.4. Парадигматичні і синтагматичні кількісні характеристики певних типів

метонімів в обох мовах виявляють паралелізм, внаслідок чого можна сформулювати таке узагальнення: ступінь продуктивності метонімічних переносів (парадигматична характеристика) корелює з їх текстовою частотністю (синтагматична характеристика).

10.5. Існують 3 квантитативні типи метонімів на позначення людини: 1) на позначення однієї людини; 2) групи людей неозначеної кількості; 3) групи людей означеної кількості. Метоніми, утворені за різними моделями, демонструють схильність до того чи іншого квантитативного типу (див. 2.5., 3.4. та інші).

10.6. Метоніми на позначення людини в англійській і українській мовах виконують у реченні синтаксичні функції підмета, додатка, частини присудка та звертання. Спостерігається кореляція між семантикою метонімів (їх приналежністю до певних типів, моделей, груп) та їх синтаксичними функціями (див. 6, 7.5).

10.7. Метоніми різних типів в англійській і українській мовах можуть бути засобом “мовної економії” і виконувати виключно номінативну функцію, проте поєднання в одному контексті декількох стилістичних прийомів, а також оказіональні позначення людини надають висловленню стилістичного забарвлення (див. 9).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Азнаурова Э.С.* Стилистический аспект номинации словом как единицей речи // Языковая номинация. Виды наименований: Сб. науч. трудов. – М.: Наука, 1977. – С. 86-128.
2. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика: Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
3. *Арнольд И.В.* Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
4. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1990. – I-XV. – С. 348-353.
5. *Бирих А.К.* Метонимия в современном русском языке: (Семантические и грамматические аспекты). – München: Sagner, 1995. – 191 с.
6. *Бич М.Я.* Метонимическое использование имён собственных в современном русском, испанском и английском языках (на материале газетных текстов): Автореф. дис ... кандидата фил. наук: 10.02.19 / СПб. гос. ун-т.– СПб., 1995. – 18 с.
7. *Бондаренко М.В.* Типы метонимического переноса и проблемы их системного описания (на мат. англ. яз.): Автореф. дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / ЛГУ – Л., 1980. – 17 с.
8. *Виноградов В.В.* Основные типы лексических значений слова // Виноградов В.В.

Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 162-189.

9. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.

10. Гинзбург Е.Л. Конструкции полисемии в русском языке: Таксономия и метонимия. – М.: Наука, 1985. – 223 с.

11. Карцевский С.О. Об ассиметричном дуализме лингвистического знака // Введение в языкознание: Хрестоматия: Учеб. пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2001. – С. 76-81.

12. Кронгауз М.А. Семантика: Учеб. пособие для вузов. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т., 2001. – 399 с.

13. Маслова-Лашанская С.С. Лексикология шведского языка. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 288 с.

14. Падучева Е.В. Метафора и её родственники // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб. науч. Трудов. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 187-203.

15. Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 382 с.

16. Поспелов Г.Н. Художественная речь. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 238 с.

17. Рябцева С.Г. Лингвистическая природа и стилистические функции метонимических тропов (на материале английского языка): Автореф. дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / ЛГПИ. – Л., 1973. – 15 с.

18. Тараненко О.О. Полісемичний паралелізм і явище семантичної аналогії. – К.: Наук. думка, 1980. – 115 с.

19. Телия В.Н. Вторичная номинация и её виды // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 129-221.

20. Чиршева Г.Н. Сопоставительный анализ метонимических переносов в языке художественной прозы и публицистики (на мат. совр. англ. яз.): Дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 // ЛГУ – Л., 1987. – 192 с.

21. Шмелев Д.Н. Очерки по семасиологии русского языка. – М.: Просвещение, 1964. – 244 с.

22. Jakobson R. The Metaphoric and Metonymic Poles // Jakobson R. and Halle M.: Fundamentals of Language. – Gravenhage: Mouton Co'S, 1956. – P. 76-82.

23. Kuryłowicz J. Metaphor and Metonymy in Linguistics. – Nadb'z: Zagad. Rodz. Lit. – 1967. – 9 / 2. – P. 5-10.

24. Paul H. Prinzipien der Sprachgeschichte. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1975. – 428 S.

25. *Schifko P.* Die Metonymie als universales sprachliches Strukturprinzip // Grazer Linguistische Studien. – Bd. 10. – Graz, 1979. – P. 240-264.

26. *Ullman S.* Semantics. An Introduction to the Science of Meaning. Oxford, 1964. – 127 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

27. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.

28. *Random House Webster’s College Dictionary.* Glencode edition, 1990. – 1568 p.

29. *The New Shorter Oxford English Dictionary.* – Oxford University Press, 1993 – 3801 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

30. *Андрухович Ю.І.* Рекреації. // Андрухович Ю.І. Рекреації. Романи. – К.: Видавництво “Час”, 1996. – С. 33-113

31. *Гончар О.* Новели. // Гончар О. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1968. – С. 23-138

32. *Гуцало Є.Ф.* Улюмджі // Гуцало Є.Ю. Улюмджі: Роман; Милосердя по-американськи; Повість; Родео на акулі: Оповідання. – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 5-251

33. *Загребельний П.* Первоміст. // Загребельний П. Первоміст. Смерть у Києві. Історичні романи. – К.: Дніпро, 1978. – С. 5-298

34. *Малик В.К.* Князь Кий // Малик В.К. Князь Кий: Романи. – К.: Дніпро, 1989. – С. 3-230

35. *Покальчук Ю.В.* Час прекрасний: Повісті та оповідання. – Харків: Фоліо, 2002. – 655 с.

36. *Шевчук В.* Срібне молоко. Роман. – Львів: Кальварія; Київ: Книжник, 2002. – 192с.

37. *Christie A.* Why didn’t they Ask Evans? – М.: Высш. школа, 1991. – 175 с.

38. *Fry S.* The Stars’ Tennis Balls. – London: Arrow Books, 2004. – 436 p.

39. *Golding W.* Lord of the Flies. – New-York: Carpicorn Books, 1959. – 192 p.

40. *Green G.* The Quiet American. – Moscow: The higher school publishing house, 1968. – 267p.

41. *Lawrence D.H.* Lady Chatterley’s Lover. – New-York: Grove Press, 1964. – 384 p.

42. *Maugham W.S.* Cakes and Ale or the Skeleton in the Cupboard. – М.: Менеджер, 1997. – 256 p.

43. *Maugham W. S.* Theatre. – М.: Высш. школа, 1985. – 223 p.

Надійшла до редакції 06.03.08

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

В.В. ЛЕВИЦЬКИЙ **КВАНТИТАТИВНІ МЕТОДИ У ЛІНГВІСТИЦІ** (російською мовою). – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 264 с.

Однією з центральних проблем лінгвістики було і залишається питання використання квалітативних і квантитативних методів дослідження в мовознавчих студіях. Сьогодні, мабуть, ніхто не заперечує, що мову і мовлення можна і слід поруч з якісними показниками аналізувати за допомогою кількісних методів. Саме вони надають отриманим якісним результатам об'єктивності й достовірності. Окрім того, квантитативні методи дозволяють побачити додаткові можливості лінгвістичного дослідження, які, як правило, залишаються поза увагою дослідника при використанні лише стандартних методів, і зробити математично підтвержені висновки.

У цьому напрямі вже тридцять років працює статистична лінгвістична школа в Чернівецькому національному університеті, очолювана професором Віктором Васильовичем Левицьким. Під його керівництвом проведені численні дослідження з поєднанням кількісного і якісного методів на матеріалі переважно германських мов. І тому появу книги „Квантитативні методи у лінгвістиці” можна розглядати як певний підсумок роботи автора в цій царині мовознавчої науки. Як зазначає автор, праця має на меті допомогти тим, хто займається кількісним аналізом лінгвістичних даних, а також є певною спробою переконати скептиків у ефективності використання статистичних методів при аналізі мови і мовлення.

Книга “Квантитативні методи в лінгвістиці” написана в жанрі підручника. Поруч з логічним викладом статистичних методів В.В. Левицький вдається до емоційно маркованих відступів і коментарів щодо сучасних лінгвістичних досліджень. Це надає книзі певної привабливості й робить її не надто “академічною”.

Зазначена праця складається з передмови, семи розділів, висновків і списку літератури. У книзі наводяться як додаток статистичні таблиці, що стануть у пригоді при проведенні практичних лінгвостатистичних студій. Для полегшення пошуку термінів і авторів у книзі подані предметний та іменний реєстри.

У першому розділі “Мова і статистика” автор стисло і критично розглядає питання термінологічного визначення квантитативної лінгвістики (підрозділ 1.1), що розуміється як сукупність методів і прийомів, за допомогою яких можна здійснювати кількісний аналіз властивостей мови і мовлення. Не оминув В.В. Левицький і так званої проблеми

„фізиків” і „ліриків” у мовознавстві (1.2), де закликає до рівноправного використання в лінгвістичних студіях якісних і кількісних методів. Певну увагу також приділено розвитку лінгвостатистики як окремої науки (1.3). Особливо слід відзначити спробу автора чітко і лаконічно окреслити сфери використання квантитативних методів у мовознавстві (1.4), що дає досить повне уявлення про цю царину мовознавчої науки.

У другому розділі „Організація і проведення лінгвостатистичних експериментів” В.В. Левицький детально розглядає питання лінгвостатистичного експерименту в мовознавстві (2.1) і пов’язаних з ним таких проблем, як генеральна сукупність і вибірка (2.2), види текстів (2.3), вимоги до вибірки (2.4), види шкал (2.5), паралельний тест (2.6), групування одиниць аналізу (2.7), співвідношення якісного і кількісного аналізу (2.8). Окремо автор зупиняється на розгляді тексту як бази і джерела якісного аналізу мови (2.9), а також на словнику як джерелі квантитативного і типологічного дослідження мови (2.10). Корисним для молодих дослідників видається детальний опис основних етапів проведення лінгвостатистичного експерименту (2.11). Не оминає автор і особливостей проведення психолінгвістичних експериментів (2.12), які набули останнім часом особливої популярності.

Третій розділ “Статистичні сукупності і їх властивості” присвячено викладу таких основних понять лінгвостатистики, як статистична сукупність (3.1), групування даних при кількісній варіації (3.2), графічне зображення розподілу варіант (3.3), групування даних за порядковою ознакою (3.4), характеристики статистичних сукупностей (3.5), варіанта і стандартне відхилення (3.6), коефіцієнт асиметрії (3.7), коефіцієнт варіації (3.8). Для полегшення сприйняття автор вдало поєднує графічні способи подання матеріалу і численні приклади з досвіду використання статистичних прийомів. Це стосується також й інших розділів.

У четвертому розділі “Ймовірність і види розподілу ймовірностей” розглянуті поняття “ймовірність події” (4.1), види розподілу ймовірностей (4.2), ймовірність і нормовані відхилення (4.3), значущі ймовірності, рівні значущості (4.4), стандартна похибка (4.5), відносна похибка вимірювання (4.6), визначення об’єму вибірки (4.7), достовірність різниці між середніми арифметичними, критерії Стьюдента (4.8), порівняння відсоткових співвідношень (4.9), елементарні поняття комбінаторики (4.10).

Розділ п’ятий „Зіставлення варіаційних рядів” присвячено висвітленню кореляційного аналізу (5.2), критерію хі-квадрат (5.3) і спряженості ознак (5.4). Детально розглянуто особливості використання критерію хі-квадрат і коефіцієнтів спряженості (5.5) і висвітлено використання критерію хі-квадрат при порівнянні емпіричних сукупностей з

неоднаковою кількістю варіант (5.6). Проаналізовано застосування в лінгвістичних студіях критерію Фішера (5.7), наведено співвідношення критерію хі-квадрат і нормованого відхилення t (5.8), а також порівняно емпіричні і теоретичні розподіли (5.9). Поруч із викладом теоретичних даних, автор вказує на переваги використання того чи іншого статистичного прийому. Це надає роботі більш практичного спрямування.

У шостому розділі “Непараметричні методи” автор приділив увагу розгляду таких питань, як критерій знаків (6.1), критерій Вілкоксона (6.2), тест на медіану (6.3), серійний критерій (6.4), критерій Колмогорова-Смирнова (6.5), коефіцієнт узгодження Кандела W (6.6), коефіцієнти подібності і близькості (6.7). Досить цінним для дослідників видається підрозділ 6.8, де автор наводить рекомендації щодо використання в дослідженнях параметричних і непараметричних методів.

Сьомий розділ книги В.В. Левицький присвятив розгляду практичних досліджень лінгвостатистичних студій і вибору статистичних методів із врахуванням предмета і об’єкта дослідження. Тут проаналізовано основні сфери використання різних статистичних прийомів, що використовуються в зарубіжних і вітчизняних роботах. Автор коротко зупинився також на основних лінгвостатистичних законах і закономірностях, а саме на законі Дж. Ципфа, законі Менцерата і законі Піотровського.

Цією працею Віктору Васильовичу Левицькому, на нашу думку, вдалося досягти намічені цілі. Ознайомлення з книгою сприятиме зміні відношення колег-лінгвістів до “математизації” мовознавства і буде, без сумніву, корисним для молодих дослідників при опануванні основ статистичного аналізу.

С.В. Кійко, Ю.Є. Кійко

V.V. LEVICKIJ
KVANTITATIVNYE METODY V LINGVISTIKE.
– Vinnica: Nova Kniga, 2007. – 264 S.

Vor kurzem veröffentlichte der bekannte Czernowitzer Germanist und allgemeine Sprachwissenschaftler Viktor V. Levickij (im Folgenden Verf.) ein neues und umfangreiches Lehrbuch zur quantitativen Linguistik unter dem Titel „Kvantitativnye metody v lingvistike“ (vgl. Levickij 2007). Diese Monographie ist de-facto eine umfangreich umgearbeitete und veränderte Neu-Auflage von Levickij (2004). Das Buch, welches nach den Worten des Autors in erster Linie als Lehrbuch aufgebaut ist, umfasst 259 Seiten und ist auf sieben einzelne Kapitel („razdely“) aufgeteilt. Abgesehen von der ansprechenden äußerlichen Layoutierung verfügt der Band über einen ausführlichen Stichwort- und Autorenindex (S. 254-259), eine umfangreiche Bibliographie (dies ist für Lehrbücher als nicht selbstverständlich anzusehen) und statistische Prüftabellen.

Das erste Kapitel „Jazyk i statistika/Sprache und Statistik“ stellt eine Einleitung in das Problem der Anwendung quantitativer Methoden in der Sprachwissenschaft dar. Nach Klärung und Präzisierung von unterschiedlichen Bezeichnungen dieser Methoden (wie mathematische Linguistik, linguistische Statistik, „Statistika reči“ „Statistika teksta“, quantitative Linguistik) verankert Verf. sein Lehrbuch im „mittleren“ Bereich der quantitativen Linguistik. Darüber hinaus werden dem Leser Überlegungen zum bekannten Streit zwischen „Physikern“ und „Lyrikern“ geboten, die durch wichtige wissenschaftsgeschichtliche Eckdaten der allgemeinen und russischen (sowjetischen) quantitativen Linguistik und durch eine Aufzählung von bislang mit statistischen und quantitativen Methoden untersuchten sprachwissenschaftlichen Bereichen abgerundet werden.

Im zweiten Kapitel „Organizacija i provedenie lingvostatističeskich eksperimentov/Organisation und Durchführung von linguostatistischen Experimenten“ werden die wichtigsten, gleichzeitig aber auch komplexesten Begriffe einer jeden statistischen Untersuchung von sprachlichen Daten besprochen und diskutiert: die statistische Grundgesamtheit und das Problem der Stichprobe. Bereits an dieser Stelle wird klar, dass man es nicht „nur“ mit einem einfachen methodologischen Lehrbuch zu tun hat, sondern vielmehr mit einer hervorragend durchdachten Einführung in die statistische/quantitative sprachwissenschaftliche Analyse. Dies zeigt sich an der Diskussion von in der (quantitativen) Linguistik durchaus umstrittenen Begriffen wie „Grundgesamtheit“ und „Stichprobe“. Der Verf. (die Ausführungen zur Repräsentativität, Heterogenität, Homogenität, Arten der Skalen usw. müssen an dieser Stelle nicht extra erwähnt werden) plädiert für eine linguistisch sinnvolle Trennung zwischen der statistischen **Analyse der Text-Ebene** (S. 55ff) und der **quantitativen Untersuchung des Wörterbuchs** (S.59ff). Auch wenn diese Unterscheidung auf den ersten Blick als bekannt und, möglicherweise als zu einfach erscheinen mag, so ist darin die

Überwindung der einseitigen, und in letzter Instanz problematischen Untersuchung von linguistisch nicht weiter fundierten „Stichproben“ zu sehen. Diese stichprobenbasierten Untersuchungen haben – bezogen auf die sowjetische Sprachwissenschaft – ihren Anfang in den Arbeiten von R.M. Frumkina gefunden (vgl. Frumkina 1964), führten aber in letzter Instanz zu einer epistemologischen Sackgasse, da eine stichprobenbasierte Untersuchung kaum noch eine linguistische Interpretation zuließ. Details dazu finden sich in der wissenschaftshistorischen Aufarbeitung dieser Diskussion von „Grundgesamtheit“ vs. „Stichprobe“ in Kelih (2007: 178ff). Zu erwähnen ist auch, dass in bislang vorliegenden russischen bzw. ukrainischen Standard-Lehrbüchern zur Anwendung quantitativer Methoden, wie Golovin (1971), Nosenko (1981), Perebyjnis (2002), der Unterschied von quantitativer Text- und Sprach-Untersuchung zu wenig beachtet worden ist. Dieses Manko ist vom Verf. in gebührender Weise erkannt worden.

Methodologisch und epistemologisch besonders hervorhebenswert sind die vom Verf. vorgeschlagenen Etappen eines linguostatistischen Experiments. Diese beinhalten folgende Schritte (S. 61ff.): Formulierung von linguistischen Hypothesen, linguistische Reflexion der zu untersuchenden Einheiten, Datenerhebung, statistische Datenauswertung, Interpretation der Daten in Hinblick auf die eingangs formulierte Hypothese und die Veröffentlichung der Untersuchung. Dass es sich hierbei in etwa nicht nur um eine didaktische Aufforderung handelt, sondern um eine sorgfältig durchdachte, wissenschaftstheoretisch fundierte Abfolge von Untersuchungsschritten muss an dieser Stelle wohl nicht extra betont werden.

Die eigentliche Vorstellung erprobter und wichtiger statistischer Methoden in der Sprach- und Literaturwissenschaft ist auf die Kapitel 3, 4, 5 und 6 beschränkt. Geboten wird dem Leser ein ausführlicher und umfangreicher Einblick in unterschiedliche Methoden der statistischen Analyse von Sprache/Text. Dieser reicht – vor allem in Kapitel 3 und 4 – von den ersten Schritten der Aufarbeitung von linguistischen Daten (Häufigkeits- und Rangverteilungen), der graphischen Darstellung (Balken-, Linien- und Kreisdiagramme) und der Vorstellung von deskriptiven Kenngrößen der statistischen Analyse (Mittelwerte, Standardabweichung, Varianz, Variationskoeffizient usw.) bis hin zu einfachen Wahrscheinlichkeitsverteilungen (Poisson- und Binomialverteilung). Besonderes Augenmerk wird der Normalverteilung (S.104ff.) und damit verbundenen Kenngrößen (Konfidenzintervalle, Standardfehler usw.) geschenkt. Abgerundet wird dieser deskriptive Block durch das Vorstellen von einfachen, aber effektiven Methoden zum Testen auf *signifikante Unterschiede* von Mittelwerten (t-test nach Student usw.) und Prozentzahlen. Damit wird dem an quantitativen Fragestellungen interessierten Forscher und Studierenden ein grundlegendes Verfahren zur Verfügung gestellt, welches, bei korrekter Anwendung, bereits statistisch fundierte Aussagen zulässt.

Das 5. Kapitel beinhaltet eine Reihe von methodologischen Verfahren der quantitativen

Sprach- und Textanalyse. Es geht um unterschiedliche Arten von Korrelationsverfahren, insbesondere die Rangkorrelation und die partielle Korrelation sowie um Testverfahren, die Auskunft über die Signifikanz von gefundenen Wechselbeziehungen geben. Besonderes Augenmerk wird vom Verf. auf unterschiedliche Verfahren, die mit der χ^2 -Methode in Zusammenhang stehen, gerichtet. Damit können empirische mit empirischen und theoretische mit empirischen Häufigkeiten verglichen werden. Als besonders wertvoll ist in diesem Zusammenhang hervorzuheben, dass Verf. die einzelnen Verfahren nicht nur als abstraktes Formelwerk präsentiert, sondern die einzelnen Verfahren anhand von konkreten Beispielen aus linguistischen Arbeiten illustriert. Damit wird die Bedeutung der einzelnen Verfahren für den Leser nachvollziehbar gestaltet. Als gelungen ist es auch anzusehen, dass der Verf. die mit der Anwendung dieser Methoden verbundenen Probleme (Stichprobengröße, notwendige Normalverteilung usw.) nicht unerwähnt lässt.

Die zum Teil fehlende Normalverteilung von linguistischen Daten – dies wird von Köhler (2005: 10ff.) als eines der größeren Probleme der Anwendung quantitativer Methoden in der Linguistik genannt – ist als Grund anzusehen, warum Verf. das gesamte 6. Kapitel sogenannten nicht-parametrischen Methoden der statistischen Analyse widmet. Diese Verfahren umfassen den Vorzeichentest, Wilcoxon-Test, verschiedene Testverfahren für den Median, den Kolmogorov-Smirnov-Test, den Konkordanz-Koeffizient W nach Kendall u.a. Mit anderen Worten: geboten wird ein umfangreicher und reich illustrierter Überblick über nicht-parametrische Verfahren, die in der Linguistik vor allem aufgrund der fehlenden Normalverteilung und zum Teil sehr geringen Stichprobenumfänge ein notwendiges und sinnvolles Verfahren sind. Abgerundet wird das 6. Kapitel durch weiterführende Anleitungen für das richtige Anwenden dieser Verfahren.

Das letzte, 7. Kapitel des Lehrbuches beinhaltet einen umfassenden Überblick über aktuelle Arbeiten aus dem Bereich der quantitativen Linguistik. Hier stehen aber weniger inhaltliche Fragestellungen im Mittelpunkt, als vielmehr die Frage nach den dabei angewandten Methoden. Dies ist insofern wertvoll, da dem Leser die Produktivität und die breiten Einsatzmöglichkeiten der diskutierten Verfahren vor Augen geführt werden. Als ebenso aktuell und umfangreich erweist sich die abschließende Besprechung von linguostatistischen Gesetzen und Gesetzmäßigkeiten („lingvostatističeskie zakony i zakonomernosti). Mit dem Zipf'schen, Menzerath-Altmann'schen und dem Piotrovskij-Gesetz werden die aussagekräftigsten Gesetzmäßigkeiten der quantitativen Linguistik angesprochen. Gleichzeitig wird aber an dieser Stelle deutlich, dass Verf. an dieser Stelle sehr gekonnt die Erfahrungen und Resultate der russischen bzw. ukrainischen mit den entsprechenden Erkenntnissen der westlichen

„quantitativen“ Linguistik verbindet.

Bevor wir zu einer abschließenden Gesamtbewertung gelangen, die nach dem bislang Gesagten nur positiv ausfallen kann, sollen zwei geringfügige Kritikpunkte erwähnt werden: erstens könnte die diskrete Poisson- und Binomial-Verteilung und stetige Normalverteilung durch das Anführen der entsprechenden Formeln konkretisiert und anhand von konkreten, linguistischen Beispielen illustriert werden. Dies wäre eine Möglichkeit den mitunter abstrakt erscheinenden Begriff der theoretischen Wahrscheinlichkeiten zu konkretisieren. Zweitens wäre es zielführend im Zusammenhang mit der Diskussion von unterschiedlichen Korrelationsverfahren einen Schritt weiterzugehen und den Studierenden auch die Grundlagen der linearen und nicht-linearen Regression zu vermitteln.

Diese zwei marginalen Randbemerkungen sollen jedoch in keinem Fall darüber hinweg täuschen, dass es dem Verf. gelungen ist, ein fundiertes und nachhaltiges Lehrbuch zur Anwendung von quantitativen Methoden in der Sprachwissenschaft vorzulegen. Dies kann folgendermaßen begründet werden: (1) aus methodologischer Sicht wird das notwendige Werkzeug für eine fundierte statistische Analyse von Sprache und Text geliefert (2) werden statistisch komplexe Sachverhalte didaktisch hervorragend und nachvollziehbar dargestellt und (3) wird deutlich, dass die Anwendung dieser Methoden nicht ein Selbstzweck ist, sondern einen hohen epistemologischen Stellenwert einnehmen und ein grundlegendes Werkzeug der Sprach- und Textanalyse sind.

Der Verfasser versteht es des Weiteren geschickt zwischen inhaltlichen und methodologischen Fragestellungen zu vermitteln. Ansprechend für den Leser sind darüber hinaus die vom Verf. an mehreren Stellen gekonnt eingesetzten Anmerkungen zum nicht immer unumstrittenen Einsatz von statistischen Methoden in der Sprachwissenschaft, zum methodologischen Zustand der ukrainischen Sprachwissenschaft im Allgemeinen und deren (argumentationslose) Verneinung und Marginalisierung quantitativer Methoden, aber auch die (auf einem hohen Niveau geführte) Polemik um eine allzu sehr an den Methoden ausgerichtete quantitative Linguistik.

Die besprochene Monographie geht somit deutlich über ein einfaches Lehrbuch der quantitativen Methoden in der Sprachwissenschaft hinaus und ist als aktuelles und umfangreiches Standardwerk der quantitativen Linguistik zu verstehen.

Emmerich Kelih

LITERATUR

Köhler, R.; Altmann, G.; Piotrowski, R.G. (eds.) (2005): *Quantitative Linguistik. Quantitative Linguistics. Ein internationales Handbuch. An International Handbook.* Berlin u.a.: Walter de Gruyter, 1-16. [= *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, 27]

Frumkina, R.M. (1964): *Statističeskie metody izučenija leksiki.* Moskva: Izdatel'stvo Nauka.

Golovin, B.N. (1971): *Jazyk i statistika.* Moskva: Prosveščenie.

Kelih, E. (2007): *Geschichte der Anwendung quantitativer Verfahren in der russischen Sprach- und Literaturwissenschaft.* Graz: Univ. Diss.

Köhler, R. (2005): *Gegenstand und Arbeitsweise der Quantitativen Linguistik.* In: *Köhler, R.; Altmann, G.; Piotrowski, R.G.* (eds.) (2005), 1-16.

Levickij, V.V. (2004): *Kvantitativnye metody v lingvistike.* Černovcy: Ruta.

Nosenko, I.A. (1981): *Načala statistiki dlja lingvistov.* Moskva: Vysšaja škola.

Perebyjnis, V.I. (2002): *Statystyčni metody dlja lingvistiv (posibnik).* Vinnycja: Nova knyha.

ЯКІСНА ЗМІНА ПАРАДИГМИ СЛОВОТВІРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:

Рецензія на монографію: Л.М. ЯГУПОВА

МОВНО-ГЕОГРАФІЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ СИСТЕМИ

СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ:

Монографія (Серія: Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 4).

– Донецьк: ДонНУ, 2007. – 607 с.

Історичний словотвір належить до галузей германістики, що зазнали за останні 20 років значних змін. Зусилля історичних дериватологів спрямовані нині на подолання стандартної етимологічно-семасіологічної парадигми, традиції якої беруть початок ще в молодограматиків. Таку попередню спрямованість мовно-історичних розвідок було зумовлено загальним низьким рівнем розробленості проблем семантики в мовознавстві ХІХ століття.

Принципово нова концепція, що її представлено в рецензованій монографії Л.М. Ягупової, базується на нових мовно-історичних принципах і ґрунтовному фундаменті: 9300 прикладів на ужиток 700 лексем, виділених із рукописів. Її мета полягає у відтворенні мовної реальності вибраного сегмента (префіксованих іменників). Дослідниця поставила перед собою завдання, широкомасштабне в теоретичному плані і трудомістке в плані його практичної реалізації: вона намагається з'ясувати, на прикладі префіксальних іменників, яких саме змін, зумовлених часовими, мовно-географічними та жанровими чинниками, зазнала словотвірна система в середньовісхньо-німецький (далі – свн.) період. Автор аналізує кожний окремий приклад щодо мовно-часової близькості між похідним та його словотвірною базою, встановлюючи кожного разу останній дериваційний крок і функціональну приналежність префікса.

Цей аналіз відбувається в чітко структурованій 607-сторінковій монографії, що відзначається жорсткою, може навіть дещо "німецькою" організацією. За короткою ПЕРЕДМОВОЮ слідує ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, що подають інформацію про рукописи, лексикографічних і енциклопедичних джерела, залучених до аналізу мов, ключових лексико-граматичних терміни. У ВСТУПІ п. Л. Ягупова відзначила віхи у розвитку словотвору, обґрунтувала необхідність опори на корпусну лінгвістику, емпіричну за своїм характером, визначила головні завдання (с. 27), які вона успішно реалізувала в наступних 4 розділах.

У розділі 1 "ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВОТВОРУ" (с. 31-103) автор, зупинившись на мовно-історичних аспектах дослідження, визначає прояв синхронії й діахронії, статички й динаміки словотвірних процесів на основі стану дослідження різних періодів розвитку німецької мови, надаючи особливої уваги проблемі існування середньовісхньо-німецької літературної мови.

Дослідниця цілком аргументовано розкритикувала видання уніфікованих “покращених” середньовісньонімецьких текстів, далеких від оригінальних рукописів, і звернулася до репрезентації автентичних рукописних текстів у Бохумському корпусі (350 текстів), максимально наближених за написанням до оригіналів. Вона обґрунтувала 5 часових відрізків у межах середньовісньонімецької мови, визначила основні діалекти й діалектні ареали середньовісньонімецького періоду, проаналізувала форму та типи тексту, жанри пам'яток. Необхідну увагу приділила термінологічному апарату дослідження, співвідніши терміни “лексема” і “приклад”, визначивши межі використання словотвірного аналізу для визначення мотивації, її щільності. Дослідниця, спираючись на ключові дослідження, дефінувала словотвірний тип, словотвірні парафрази, функціональні типи і функціональні класи, словотвірні плеоназми, семантично неподільні іменники. Такий підхід дозволив їй об'єктивно проаналізувати в подальшому системність мовного розвитку й іменниковий префіксальний словотвір, що був предметом аналізу в наступних розділах.

У розділі 2 Л.М. Ягупова зупинилася на іменниках малопродуктивних словотвірних типів (з префіксами *a-*, *ab-*, *after-*, *misse-*, *ur-*), опрацювавши їх за вивіреном алгоритмом, який вона застосувала й для інших розділів. За цим підходом дослідниця розглянула походження та розвиток *кожного префікса*, порівняла їх із латинською мовою та встановила їх графічні варіанти. На цій основі вона розглянула лексемний склад і частотність іменників з відповідними префіксами, встановила щільність мотивації, основні словотвірні типи та функціональні класи, особливо акцентуючи їх функції (негативну оцінку, заперечення чи підсилення), словотвірний плеоназм, виділяючи при цьому й іменники з нез'ясованою мотивацією. Для визначення парадигматики Л. Ягупова звернула увагу на конкуренцію, антонімію та синонімію за участю різнотипних іменників, а для розуміння напрямків розвитку – порівняння з іншими мовно-історичними періодами. Такий підхід дозволив їй дійти об'єктивних висновків, що стосуються загальних функціональних характеристик малопродуктивних типів, у т.ч. щодо позначення негативної оцінки, заперечення, підсилення, часової послідовності, а також словотвірних плеоназмів, іменників із нез'ясованою мотивацією для порівняння з іншими мовно-історичними періодами. За цими принципами дослідниця розглянула розділи, присвячені вживанню префіксам. Це – розділ 3: ІМЕННИКИ З ПРЕФІКСОМ *UN-* (та структурними підтипами *un-(e)de*, *un-unge*, *un-sam(e)*, *un-liche*, *un-haft(e)*, *un-ige*, *un-tuom* тощо та розділ 4: ІМЕННИКИ З ПРЕФІКСОМ *GE-*. Радують око гарні, добре вивірені переклади, зручна для читача монографічна система посилань.

Загалом приємно відзначити, що монографію підготовлено в рамках європейської корпусної лінгвістики: дослідницький корпус (79 рукописів, що репрезентують різні жанри, типи і форми текстів) сформовано на основі електронної версії так званого Бохумського корпусу свн. рукописів. Дослідження автентичних фрагментів писемного мовлення дозволяє Л.М. Ягуповій аргументовано відповісти на питання про продуктивність аналізованих префіксів (*â-, ab-, after-, misse-, ur-, un-, ge-*), що беруть участь у творенні іменників, динаміку їхнього розвитку і мовно-географічну варіативність, оскільки авторка слушно вважає принципами опису матеріалу *процесуальність* (тобто процеси мовного розвитку упродовж свн. періоду) та *варіативність*, зумовлену мовно-географічним і жанровим чинниками. Ці два принципи стають наріжним каменем усієї концепції, успішно репрезентованої в рецензованій монографії.

Л.М. Ягупова вдало спростовує уявлення про свн. період, що тривав три століття, як про синхронний зріз німецької мови. Цьому сприяє сам дослідницький корпус рукописів, структурований за п'ятьма часовими та дев'ятьма мовними просторами. Дослідниця цілком підтверджує висунуту у вступі до монографії гіпотезу, суть якої полягає в тому, що в зазначений період ще не існує єдиної наддіалектної літературної мови як такої, і що словотвірна система цього часу розвивалася в царині взаємодіючих між собою діалектів. Саме тому монографія Л.М. Ягупової заслуговує на увагу як праця, що заповнює лакуну в дослідженні іменникового словотвору свн. мови на нових наукових і мовно-історичних засадах, оскільки подібні дослідження залишаються на сьогодні все ще поодинокими спробами.

Виконуючи свою функцію як взірець науково-дослідницької монографії, рецензована книга може прислужитися і в ролі довідника теоретичних та лексикографічних джерел зі словотвору. Вивірена система індексів дозволяє простежити за сторінками (!!!) вжиток ключових терміно-понять (типу *варіативність, словотвір, дериват*), показчик лексем та діалектів, а також, що з'являється не так часто в останніх лінгвістичних працях, показчик імен та праць науковців, цитованих у дослідженні. Роботу прикрашають численні додатки. До числа одинадцяти додатків, що зможуть використати наступні покоління дослідників, належать: лексикон середньовісхньо-німецьких жанрів і типів тексту, представлених у дослідницькому корпусі; літературно-історичний огляд найважливіших пам'яток середньовісхньо-німецького періоду, який у перспективі слід використовувати в поєднанні з їх діалектними характеристиками (с. 72-86), а також таблиці, присвячені частотам

вживання середньовісньонімецьких іменників з різнотипними префіксами. Монографія, присвячена найдорожчій людині – матері, є свідченням захопленої, проте нелегкої та копіткої праці п. Л. Ягупової як дослідниці.

Безперечно, рецензована монографія робить значний внесок у вивчення історичного словотвору німецької мови, у розвиток корпусної лінгвістики на матеріалі історичних текстів завдяки потужній і надійній емпіричній базі, ефективній методиці синхронно-історичного словотвірного аналізу, обґрунтованим і логічним теоретичним висновкам, і тому її публікація радує науковців, залюблених в історію німецької мови.

О.Д. Огуй

ПОРТРЕТ УЧЕНОГО

02 квітня 2008 року святкує свій ювілей видатний український мовознавець, доктор філологічних наук, професор Віктор Васильович Левицький. Редколегія журналу “Studia Germanica et Romanica” від щирого серця вітає шановного колегу зі святом. Ми бажаємо міцного здоров'я, творчого та людського довголіття, душевної рівноваги, талановитих учнів, надійних друзів, бадьорості й особистого щастя!

PER ASPERA AD ASTRA: Науковий шлях провідного германіста України В.В. Левицького (до 70-річчя від дня народження)

“Крізь терни до зірок”, таким видається життєвий девіз ювіляра. А життєві терни провідному українському германісту довелося подолати немалі. Це й підтверджує біографія ученого, досить таки характерна для колишнього СРСР. Народився В.В. Левицький 2 квітня 1938 р. у місті Ленінакан (тепер м. Гюмрі, Вірменія) у сім'ї кадрового військового. У ті непрості часи тогочасна сталінська система та війна зламали не одну людську долю. Не минули сталінські репресії і сім'ю Левицьких. Віктору Васильовичу довелось відчувати на собі, що таке важке дитинство та спартанське виховання аж у трьох дитячих будинках. Попри важке інтернатське життя у світі грубої фізичної сили кмітливому хлопцеві вдалося довести свій непересічний інтелект – він закінчив школу зі срібною медаллю та вступив на факультет романо-германської філології Чернівецького університету, який із відзнакою закінчив у 1960 році.

Ще з першого курсу В.В. Левицький почав серйозно цікавитися багатьма проблемами лінгвістики. На другому курсі під керівництвом доц. Амалії Натанівни Калош він написав велику за обсягом роботу, в якій розглянув засоби перекладу поетичних і прозових творів Г. Гейне російською мовою. З доповіддю на цю тему керівництво факультету направило В.В. Левицького на республіканську студентську наукову конференцію до Львівського університету (1957). Однак особливе значення для його подальшої наукової долі мали курс лекцій зі вступу до германської філології, який викладала семасіолог Н.Ф. Пелевіна, та лекції з порівняльного мовознавства, що читав один із перших радянських структуралістів О.С. Широков. Під керівництвом

О.С. Широкова В.В. Левицький опрацював літературу, присвячену порівняльно-історичному методу, який інтенсивно відроджувався в радянському мовознавстві після дискусії 1950 р. Результатом поєднання “традиційного” вивчення семантики, порівняльно-історичного методу та структурних і квантитативних методів, що набирали на той час силу в радянському мовознавстві, стала дипломна робота “Етимологія та історія слова Arbeit у німецькій мові” (125 стор. машинопису німецькою мовою), яка значною мірою визначила напрями подальших наукових пошуків В.В. Левицького. Проглянувши цю роботу, професор Ю.С. Маслов рекомендував В.В. Левицького в 1963 р. до вступу в аспірантуру Ленінградського університету (на кафедру загального мовознавства), а проректор з наукової роботи Г.В. Колшанський – до вступу в аспірантуру 1-го Московського інституту іноземних мов (на кафедру історії та граматики німецької мови). Витримавши величезний конкурс (8 чоловік на місце) і тривалу співбесіду з доц. Г.В. Колшанським і проф. О.І. Москальською, В.В. Левицький став аспірантом одного з найбільш престижних радянських ВНЗ того часу – 1-го Московського державного педагогічного інституту іноземних мов ім. Моріса Тореза. Учений ступінь кандидата філологічних наук отримав у 1966 році за оригінальну дисертацію, присвячену етимологічному й історико-семасіологічному дослідженню параметричних прикметників зі значенням „великий – малий” у давніх германських мов (науковий керівник професор О.І. Москальська). На мою думку, публікація цієї цікавої та глибокої праці нині може сприяти відродженню інтересу до історичної лінгвістики.

Після закінчення аспірантури Віктор Васильович працював на кафедрах іноземних мов Чернівецького медичного інституту та Таганрозького педагогічного інституту (1966-1967 рр.) і Чернігівського педагогічного інституту (1967-1968 рр.). Із 1968 року і по сьогоднішній день працює в Чернівецькому національному університеті: спочатку старшим викладачем (1968-1970 рр.), потім доцентом (1970-1972 рр.), далі – старшим науковим співробітником (1972-1974 рр.). З 1974 року він – незмінний завідувач кафедри німецької мови і загального мовознавства (з 2000 р. кафедри германського, порівняльного та загального мовознавства), а з 1982 до 1993 р. був деканом факультету. Уже будучи завідувачем кафедри, він здобув ступінь доктора філологічних наук за дисертаційне дослідження “Проблеми експериментальної семантики” (Київський університет, 1975 р.) в дуже молодому для тодішнього вченого-філолога 37-річному віці.

Саме на початок 1970-х рр., коли автор статті став студентом Чернівецького державного університету, припадає початок творення наукової школи. У Чернівецькому університеті працювали талановиті германісти – майбутні доктори наук С.Н. Денисенко,

Т.Р. Кияк, В.В. Козловський і багато інших, менш титулованих, але не менш захоплених мовою та наукою. Віктор Васильович викладав нам германістику та лексикологію. Уже на першій лекції витриманий лектор вразив нас надзвичайною критичною чіткістю, навіть певною математичністю мислення, поєднанням вдаваної беземоційності з почуттям гумору та безкомпромісною принциповістю. Мене (як інших студентів) дивувала нестандартність його підходу, що ґрунтувалася на максимальній формалізованій об'єктивності. Контрольні роботи з германістики, що давали право на іспит автоматом із мого улюбленого предмета, мали, наприклад, три частини: історичну, фонетичну та аналіз готського тексту. Історична частина, гарно написати яку вважалося факультетським шиком, містила 20 питань. 10 питань із них були на контроль знань (питання „що, де, коли?“), 5 питань на ерудицію та загальний розвиток (типу: яка різниця між готським стилем та письмом), а п'ять – на навички мислення (запитання чому?). Роботу над фонетикою германських мов В.В. Левицький спрямовував на розвиток розуміння регулярності звукових переходів, завдяки чому студентам-„німцям” стало легше освоювати англійську мову, а студентам-„англійцям” – німецьку. Робота над готським текстом чітко організувала студента в філологічному відношенні – з'являвся певний алгоритм, корисний для вивчення інших іноземних мов. Під впливом законів Грімма, чітко роз'яснених лектором, ряд студентів (у т.ч. і автор статті) здобуло навички для вивчення інших іноземних мов, після чого один із вихованців – М. Федюк прочитав та переклав тексти на 40 мовах без словника (!).

Загалом Віктору Васильовичу як викладачу виявилось притаманне прометеєвське: *Hier sitze ich und forme Menschen, Gestalt, die mir gleich sei (Prometheus, von J.W.Goethe)*. Пригадується, що на заняттях він як лектор ставив різні проблемні запитання, не вимагаючи зразу ж відповіді. „Чому в німецькій мові збереглися закінчення, а в англійській мові відпали – невже лише через нормандське завоювання?”. Просидівши декілька днів у бібліотеках над довідковою літературою та продивляючись тексти Чосера, дехто, наприклад, запропонував 20 варіантів можливих причин, які розклав у певній ієрархії. Виявивши зацікавлених студентів, Віктор Васильович продовжував спрямовувати нас до постійного заняття науковою роботою, застерігаючи вимогою обмежитися, а не розпорошуватися. У такий спосіб розпочалося відвідування наукового гуртка, 7 членів якого здобули згодом ступені кандидатів та докторів наук.

Ставши викладачем кафедри німецької мови (спочатку асистентом, а потім доцентом), у черговий раз відзначив, з одного боку, певну дистанційованість – запанібратство навіть для ровесників, було просто неможливим, а з іншого – максимальне

відстоювання інтересів співробітників кафедри – від пенсіонера до молоденької дівчини-лаборанта. Вважає чіткість мислення ВВЛ як керівника, завдяки чому засідання кафедри триває від 20 до 40 хв. На кафедрі спостерігається максимальна об'єктивність при розгляді кафедральних питань через чітко сформульовані критерії. Наприклад, при визначенні індексу магістра завідувач кафедри поклав в основу його середній бал за роки навчання плюс кількість публікацій (за типом видань). Індекс викладача, що лежить в основі рейтингу, дає йому право на навчання в аспірантурі чи поїздки за міжкафедральним обміном тощо.

Заслугою Віктора Васильовича є формування стабільного, працездатного, дружнього, ініціативного та перспективного колективу викладачів та співробітників, що можуть працювати в умовах жорсткої конкуренції. За керівництва В.В. Левицького щорічно викладачі та студенти їздять на стажування до університету-партнера – Гьотингенського університету. Перед студентами та викладачами кафедри виступають передові науковці ФРН та Австрії (пані проф. Каспар-Хене, пан проф. М. Шульц; проф. Г. Поль: Kaspar-Hehne, Schulz, Pohl та ін.). Практичні заняття з практики мови проводять досвідчені лектори ДААД та Австрійської служби обміну (д-р К. Лайх, д-р Ш. Штегман; маг. Р. Майер: Leich, Stegmann, Maug та ін.). Кафедра розпочинала свою діяльність з одного доцента, а тепер більшість співробітників як кафедри, так і паралельних кафедр (у т.ч. сусідніх ВНЗ Івано-Франківська, Тернополя, Києва, Хмельницького) захистили свої роботи під керівництвом В.В. Левицького.

Як науковцю Віктору Васильовичу довелося багато попрацювати для заснування Чернівецької квантитативної школи, до якої "традиційна" школа поставилась дещо упереджено та з недовірою. Таке упереджене ставлення викликали як вік молодого доктора чи нетрадиційні новаторські підходи до розв'язання й тлумачення багатьох проблем мовознавства, так і його безкомпромісна принциповість, що ґрунтувалася на чітко сформульованих критеріях. Попри всі негаразди, утвердження Чернівецької квантитативної школи таки відбулося, свідченням чого постав з 1996 року квантитативний збірник "Германська філологія", редактором якого є ВВЛ. Під його керівництвом написано та захищено 38 кандидатських і одну докторську дисертацію зі спеціальностей "Германські мови" і "Загальне мовознавство". На черзі ще добрий десяток аспірантів із написаними дисертаціями, які дочекалися відкриття при Чернівецькому національному університеті спеціалізованої вченої ради зі спеціальності 10.02.04 – германські мови, де В.В. Левицький займає посаду заступника голови ради. Квантитативна наукова школа В.В. Левицького охопила спеціалістів із теоретичної фонетики (Л.А. Комарницька,

В.І. Кушнерик, Н. Львова), теоретичної граматики: морфології (В.Ю. Іванюк, Н.І. Чернишенко) та синтаксису (М.Л. Борковська-Іваницька, Ю. Бойко), лексикології (В. Баскевич, В.В. Дребет, Б.І. Гінка, М.Д. Капатрук, С.В. Кійко-Сполницька, Ю.Є. Кійко, О.Д. Огуй та ін.), квантитативної стилістики (Л.В. Гіков) та ін.

Попри великі наукові набутки, відзначені грамотами та пам'ятними відзнаками („Відмінник освіти УРСР”; „Знак пошани” тощо), медалями („За трудову доблесть”; срібними медалями "The 20th Century Award for Achievement" – International Biographical Centre, Cambridge, England (1995) та "International Man of the Year 1997" – International Biographical Centre, Cambridge, England) Віктор Васильович залишається взірцем скромності, відмовившись балотуватися на державну чи наукову премії за створений ним на принципово нових наукових засадах „Етимологічний словник” – нелегку працю на багато років для великого інституту.

Попри те, що робота на посадах завідувача кафедри та декана факультету вимагали великих затрат часу й енергії, – все ж основні зусилля Віктор Васильович спрямував у сферу наукових досліджень, які дістали визнання не лише в Україні, але й у цілому світі. Коло його наукових інтересів дуже широке: лексична семантика (лексичне значення, синонімія, полісемія, парадигматичні відношення в лексиці, лексична сполучуваність); звуковий символізм; етимологія; методи дослідження лексики (психолінгвістичні, квантитативні, порівняльно-історичні). Професор Левицький має в своєму доробку понад 230 друкованих праць, у тому числі більше 20 підручників і монографій. Ряд статей із проблем семантики, етимології, психолінгвістики і квантитативної лінгвістики опубліковано в багатьох журналах Західної Європи.

Аналіз друкованої продукції за роками та за типами публікацій показує наростання кількості книг – з 2 за 15 років (1961-1975) до 6 за 8 років (1996-2003) та 7 за 5 років (2004-2008), гарну презентацію на конференціях (52), стабільну високу публікацію статей – 140 (від 1961-по 2008 р.) тощо. Вражає велика кількість публікацій (46) у журналах щонайвищої лінгвістичної категорії – “Мовознавство”, “Вопросы языкознания” та солідних іноземних виданнях “Zeitschrift für Phonetik”, “Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung”, “Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft”, “Glottometrics”, “Journal of Quantitative Linguistics”, “Deutsch als Fremdsprache”, “Indogermanische Forschungen” тощо, що засвідчує безсумнівний авторитет В.В. Левицького в наукових колах.

В основі статей та книг дослідника лежать наступні КОНЦЕПЦІЇ, що переважно ґрунтуються на застосуванні психолінгвістичних і статистичних методик для вивчення функціонування мовної системи. Для теоретичної фонетики В.В. Левицький розглянув та

описав символічні властивості голосних і приголосних у німецькій, українській та румунській мовах; встановив джерела та причини виникнення звукового символізму та пояснив принципову можливість співіснування мовного знака та фонетичного символізму. Як етимолог дослідник виділив ще не досліджені явища та запропонував теоретичні новинки: особливості розвитку індоєвропейських сонантів, аномальний аблаут тощо, який він використав для пояснення більше 100 етимологічних відхилень, що не піддавалися реконструкції, в “Етимологічному словнику германських мов” (у 5 томах).

В.В. Левицький застосував психолінгвістичні методики і для визначення об’єктивних меж між головним та другорядними значеннями слова, і для встановлення особливостей впливу екстралінгвістичних критеріїв на семантичну структуру слова. Він аргументовано довів, що на позицію смислового центру в семантичній структурі слова впливають вид занять (професія) та стать мовців. Дослідник напрацював критерії, за допомогою яких можна розрізняти синонімічні ряди, лексико-семантичні та тематичні групи, семантичні поля, а також запропонував формалізовану процедуру для інвентаризації лексико-семантичної групи. За допомогою статистичних критеріїв В.В. Левицький дослідив дві складні системи лексичних відношень: синтагматику (методика “хі-квадрат”) та парадигматику (“кореляційний аналіз”). Він довів, що сполучуваність двох слів у тексті зумовлюється позамовними та внутрішньомовними факторами та запровадив для пояснення сполучуваності терміни “денотативна сумісність” та “лексична сумісність”, ступінь яких, як і величини синтагматичного зв’язку, статистично визначаються. За допомогою спеціальних методів визначаються статус та характер частотності сумісної появи слів у тексті. Подібне дослідження валентнісних та сполучувальних характеристик слова має значні перспективи для дослідження комбінаторних властивостей лексичних одиниць.

Від імені численних учнів та вчених України бажаємо ювіляру міцного здоров’я та нових звершень!

О.Д. Огуй

СПИСОК ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ВІКТОРА ВАСИЛЬОВИЧА ЛЕВИЦЬКОГО

МОНОГРАФІЇ. ПІДРУЧНИКИ. СЛОВНИКИ

Семантика и фонетика. Пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований. – Черновцы, 1973. – 103 с.

Введение в германскую филологию. Сборник задач. Учебное пособие с грифом Минвуза УССР. – Киев: Вища школа, 1983. – 97 с.

Экспериментальные методы в семасиологии. – Воронеж: ВГУ, 1989. – 192 с. (соавтор И.А. Стернин).

Статистическое изучение лексической семантики. Учебное пособие (с грифом Минвуза УССР). – Киев: УМКВО, 1989. – 156 с.

Сравнительно-этимологический словарь германских языков. – Черновцы, 1994. – 313 с.

Словник лінгвістичних термінів. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – 30 с. (співавтори Р.В. Іваницький, М.Л. Іваницька).

Этимологические и семасиологические исследования в области германских языков. – Чернівці: Рута, 1997. – 276 с.

Звуковой символизм. Основные итоги. – Черновцы, 1998. – 130 с.

Основи мовознавства. Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2000. – 144 с. (співавтори Іваницький Р.В., Іваницька М.Л.)

Этимологический словарь германских языков. – Черновцы: Рута, 2000. – в 3 томах: том 1 – 262 с.; том 2 – 260 с.; том 3 – 236 с.

Этимологический словарь германских языков. – Черновцы: Рута, 2001, т.4 – 180 с.

Этимологический словарь германских языков. – Черновцы: Рута, 2003, т.5 – 170 с.

Основы сравнительной фонетики германских языков. – Черновцы: Рута, 2003. – 125 с.

Практикум до курсу “Вступ до германського мовознавства” (виправлене і доповнене видання) – Вінниця: Нова книга, 2003. – 200 с. (співавтор Кійко С.В.) З грифом МОН України

Германские языки и древние германцы. – Черновцы: Рута, 2004. – 208 с.

Квантитативне методи в лінгвістике. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.

Основы сравнительной морфологии германских языков. – Чернівці: Рута, 2004. – 127 с.

Основи германістики. Підручник з грифом МОН України. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 528 с.

Семасиология. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 508 с.

Квантитативные методы в лінгвістике (исправленное и дополненное издание). – Вінниця: Нова книга, 2007. – 259 с.

Історія німецької мови. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 214 с.

СТАТТІ ТА РОЗДІЛИ КОЛЕКТИВНИХ МОНОГРАФІЙ

К вопросу о принципах и методах сравнительно-семасиологических исследований // Ученые записки 1. Московского гос. пед. ин-та иностр. языков им. Мориса Тореза, т. 33. – М., 1965. – С. 126-145.

Синонимы в языке и речи // Иностранные языки в школе. – М.: Просвещение, 1969. – № 1. – С. 16-20.

К проблеме звуко-символизма // Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком. – М.: МГУ, 1969. – С. 123-132.

Экспериментальные данные к проблеме смысловой структуры слова // Семантическая структура слова. – М.: Наука, 1971. – С. 151-168.

Чи існує універсальний звуко-символізм? // Мовознавство (АН УРСР), 1971. – № 1. – С. 25-37.

Вивчення смислової структури слова з допомогою асоціативної методики // Мовознавство. – 1972. – № 3. – С. 22-31.

Символічні значення українських голосних і приголосних // Мовознавство. – 1973. – № 2. – С. 36-49.

Фонетическое сходство семантически связанных слов // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – Bd. 26., Hft. 6, Berlin: Akademie-Verlag, 1973. – S. 501-601 (соавтор Л.В. Быстрова).

Фонетична мотивованість слова // Мовознавство. – 1974. – №1. – С. 15-26.

Современное состояние проблемы звуко-символизма // Лимба ши литература молдовеняскэ. – 1974. – № 1. – С. 61-68.

Експериментальне вивчення лексичної синонімії // Мовознавство. – 1975. – № 3. – С. 49-58.

Звуковой символизм в лингвистике и психолингвистике // Филологические науки. – М., 1975. – № 4. – С. 54-61.

Experimentelle Daten zum Problem der Bedeutungsstruktur des Wortes // Probleme der Psycholinguistik. – Berlin: Akademie-Verlag, 1975. – S. 171-190.

Semantic word-structure and extralinguistic factors // Soviet studies in language and language behavior. – Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1976. – P. 125-136.

Типологическое изучение смысловой структуры слова // Вопросы семантики, вып. 2. – Л.: ЛГУ, 1976. – С. 3-12.

Фонема или признак? // Проблемы мотивированности языкового знака. – Калининград, 1977. – С. 49-53.

Про парні словосполучення у німецькій мові // Мовознавство. – 1977. – № 1. – С. 76-78.

Семантические универсалии (к проблеме классификации) // Вопросы семантики. – Калининград, 1978. – С. 3-10.

Звуковий символізм у природних мовах // Мовознавство. – 1979. – №1. – С. 46-55.

Звуковой символизм в молдавском языке // Лимба ши литература молдовеняскэ (АН МРСР). – 1979. – № 3. – С. 40-48.

Фонетичні зв'язки слів-синонімів та слів-антонімів у німецькій мові // Іноземна

філологія. – Львів, 1979. – № 54. – С. 67-71.

К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов // Филологические науки. – М., 1980. – № 6. – С. 75-78. (соавтор Л.В. Быстрова, Н.Д. Капатрук).

Конотативне і фонетичне значення // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 21-24 (співавтор Л.А. Комарницька).

Сучасне розуміння структури лексичного значення // Мовознавство. – 1982. – № 5. – С. 12-18.

Зіставне вивчення лексичної і граматичної семантики // Іноземна філологія. – Вип. 66. – Львів, 1982. – С. 3-6.

Семантическая деривация: универсальность или специфичность? // Теоретические аспекты деривации. – Пермь, 1982. – С. 53-62.

Изучение коннотативного значения слова в межнациональном аспекте // Психолингвистические исследования в области лексики и фонетики. – Калинин, 1983. – С. 73-81.

Наличные двухфонемные сочетания в английском языке // Сочетаемость языковых единиц в германских и романских языках (колл. монография). – Киев: Вища школа, 1983. – с. 8-24.

О причинах семантических изменений // Семантические процессы в системе языка. – Воронеж, 1984. – С. 3-9.

Опыт экспериментального разграничения лексической полисемии и омонимии // Психолингвистические исследования: Лексика. Фонетика. – Калинин, 1985. – С. 4-14.

Символічні значення голосних і приголосних сучасної німецької мови // Мовознавство. – 1986. – № 3. – С. 21-26 (співавтор В.І. Кушнерик).

The use of formal methods for the diachronic study of the vocabulary // Symposium on Formalititation in Historical Linguistics. Summaries (АН Естонії). – Tallinn, 1986. – P. 55-56.

Семантичні і стилістичні функції початкових сполучень фонем у німецькій мові // Іноземна філологія. – Львів, 1986. – Вип. 81. – с. 75-80.

Лексична сполучуваність у різних функціональних стилях // Мовознавство, 1987. – № 4. – С. 33-36 (співавтор Т.О. Романова).

К вопросу о структуре лексического значения. // Значение и его варьирование в тексте. – Волгоград, 1987. – С. 3-16.

Типы лексических микросистем и критерии их различения. // Филологические науки. – 1988. – № 5. – С. 66-73.

Взаимосвязь лексики и грамматики в тексте // Исследование целого текста. Тезисы докладов. – М., 1986 (соавторы В.Ю. Иванюк, Н.Н. Чернышенко).

Смысловая структура слова и методы её изучения // Методологические проблемы языкознания. – Киев: Наукова думка, 1988. – С. 75-87 (колективна монографія).

Парадигматические отношения в лексике и их отражение в толковых словарях // Теория языка и словари. – Кишинев: Штиинца (АН МРСР), 1988. – С. 62-65.

До методики інвентаризації лексичних мікросистем за допомогою словникових дефініцій // Мовознавство. – 1989. – № 1. – С. 21-26.

Полевая модель в современной лексикологии // Полевая структура в системе языка. – Воронеж: ВГУ, 1989. – С. 25-33 (колл. монография).

Влияние семантики на употребление временных форм глагола в немецком языке // Коммуникативный аспект единиц языка и речи. Межвузовский сборник. – Ижевск, 1989. – С. 62-70 (соавтор В.Ю. Иванюк).

Звуковой символизм и развитие словарного состава языка // Психолингвистические проблемы фонетики и лексики. – Калинин, 1989. – С. 5-12.

Так що ж таке значення слова? // Семантика мови і тексту: Матеріали наукової конференції. – Івано-Франківськ, 1990, частина 1. – С. 124-125.

Избирательность сочетания смыслов и возможные способы ее статистического выражения // Квантитативная лингвистика и автоматический анализ текстов. Ученые записки Тартуского университета, 912, Тарту, 1990. – С. 55-61 (соавтор В.Ю. Иванюк).

Конститутивні ознаки невласне-прямої мови в сучасній англословній прозі та способи їх виділення // Мовознавство. – 1991. – № 4. – С. 55-58 (соавтор М.І. Близнюк).

Билингвизм и неязыковое поведение // Проблемы семантики: психолингвистические исследования. – Тверь, 1991. – С. 144-152.

Значение слова: образ или отношение? // Лексика и лексикография. – М., 1991. – С. 108-114.

Межуровневые отношения в языке: лексика и синтаксис // Вестник Харьковского университета. – № 352. – 1991. – С. 65-68 (соавтор М.Л. Борковская).

Zu den Begriffen “Semantische Valenz” und “lexikalische Kombinierbarkeit” // Deutsch als Fremdsprache (Leipzig), № 4, 1991. – S. 206-210. (співавтор V. Baskevič).

Формалізація історично-семасіологічних досліджень та її межі // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 26-32 (співавтор О.Д. Огуй).

Звуковой символизм: основные понятия, идеи, результаты // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 16-25.

Фонетическая мотивированность слова // Вопросы языкознания. – 1994 – № 1. – С. 26-37.

Етимологічні замітки // Мовознавство. – 1994 – № 4-5. – С. 8-12.

Прилагательные оценки в современном немецком языке // Язык и эмоции. “Перемена” – Волгоград, 1995. – С. 91-101.

Quantitative Analysis of Verb Polysemy in Modern German // Journal of quantitative Linguistics. – 1996. – Vol. 3, #2. – P. 132-135 (співавтори Ю.Є. Кійко, С.В. Сполницька).

Use of tenses of verbs and adverbs in the English Language // Journal of quantitative Linguistics. – 1997. – 4. – P. 132-135 (співавтор Т. Romanova).

Семасіологія і етимологія // Revistă de Lingvistică și știința literară. – 1997. – Vol. 3. – P. 125-127.

Zur deutschen Etymologie // Indogermanische Forschungen, Bd. 103. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998. – S. 210-226.

Some Quantitative Characteristics of Polysemy of the Verbs, Nouns and Adjectives in the German Language // Journal of Quantitative Linguistics. – Vol. 6. – № 2. – 1999. – P. 172-187 (співавтори С.В. Кійко, В.В. Дребет).

Aksl. zьdati “bauen”, got. giutan “gießen”, aisl. gat “Loch” // Indogermanische Forschungen, Bd. 105, 2000. – S. 304-309.

Sentence Length and Sentence Structure as Statistical Characteristics of Style in Prose // Quantitative Linguistics, vol. 60. Text as a Linguistic Paradigm: Levels, Constituents, Constructs. Festschrift in honour of Luděk Hřebičec, - ed. by Ludmila Uhliřova, Gejza Wimmer, Gabriel Altmann, Reinhard Köhler. – Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 2001. – P. 177-186. (співавтори О. Pavlychko, Т. Semenyuk)

Семантический синкретизм в германском и индоевропейском // Вопросы языкознания. – 2001. – № 4. – С. 94-106.

Индоевропейские корни *sephə-/sphē-*, *erə-/rē-*, *elə-/lē-* “резать, связывать, гнуть” и их дериваты в германских языках // Вопросы языкознания. – 2003. – № 1. – С. 37-62.

Satztypen und Satzlängen im Funktional-und Autorenstil // Glottometrics. – 6. – 2003. – S. 40-51 (співавтор Т. V. Dshurjuk).

Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 17-26

Zur germanischen Etymologie // Historische Sprachforschung. – 116. – 2003. – S. 100-107.

Zur germanischen Etymologie: germ. **sunþ* – “Süden” // Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft. – Bd. 28. – 2005. – S. 65-67.

Аномальный аблаут в индоевропейском и германском // Вопросы языкознания. – 2004. – № 3. – 36-50 с.

Die statistische Analyse des semantischen Feldes der Farbbezeichnungen im Deutschen // Glottometrics. (співавтор S. Kantemir).

Zum Gebrauch der Wortarten im Autorenstil // Glottometrics 8, 2004, 12-22. (співавтор Gikow L).

Лексическая сочетаемость и методы её исследования // Studia germanica et romanica. – Т. 2. – № 1 (4). – Донецк, 2005. – С. 64-75.

О принципах и методах сопоставительного изучения лексики (на материале прилагательных размера) // Studia germanica et romanica. – Т. 2. – № 2 (5). – Донецк, 2005. – С. 13-21.

Category of Tense and Verb Semantics in the English Language // Journal of Quantitative Linguistics. – London, 2005. – Vol. 12. – № 2-3. – P. 212-238. (співавтор M. Lučak)

Polysemie // Quantitative Linguistik. – Berlin, New York: de Gruyter, 2005. – S. 458-464.

Lexikalische Kombinierbarkeit // Quantitative Linguistik. – Berlin, New York: de Gruyter, 2005. – S. 464-470.

Методы анализа языковой семантики, используемые в когнитивной лингвистике // Библия и культура. Збірник наукових статей. – Вип. 7. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 416-423.

Семантическая типология в этимологических исследованиях // Проблемы типологічної та квантитативної лексикології. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 3-9.

Die Stärkemessung des Zusammenhangs zwischen den Komponenten der Phraseologismen // Grzybek P., Köhler R. (eds.). Exact Methods in the Study of Language and Text. – Berlin: de Gruyter, 2007. – S. 397-404. (співавтор J. Zadorožna).

ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ І ПРАЦІ

СТАТТІ В ЕНЦИКЛОПЕДІЯХ ТА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ДОВІДНИКАХ

Men of Achievement. 17th edition. – Cambridge: International Biographical Centre, 1997. – P. 298.

Five Thousand Personalities of the World. Edition Five. – The American Biographical Institute, Inc. Raleigh, North Carolina, USA. – P. 169.

Імена України. Біографічний щорічник. – Київ: Фенікс, 1999. – С. 234.

А. Юдакин. Романо-германская энциклопедия. Ведущие языковеды мира. – М.: ЧеРо, 2006. – С. 324-327.

А. Юдакин. Славянская энциклопедия. Теоретическое, прикладное и славянское языкознание. В 3 кн. Кн. 2. – М., 2005. – С. 264-266.

СТАТТІ В НАУКОВИХ ЖУРНАЛАХ

Капатрук М., Кантемір С. Левицький Віктор Васильович. До 65-річчя з дня народження // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 165-166: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2003. – С.3-25.

Ткаченко О.Б. Важливий внесок в українську германістику. Левицький В.В. Етимологические и семасиологические исследования в области германских языков // Мовознавство. – 1998. – № 4-5. – С. 77-78.

Маковский В.В. Этимологический словарь германских языков. – В 3 томах. Черновцы: Рута, 2000 // Вопросы языкознания. – 2001. – № 5. – С. 124-137.

Професору Вікторові Левицькому – 60 // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Вип. 27. – 1998. – С. 5-6.

Махymtschuk В. Überblick über den Stand der ukrainischen Germanistik // Bayerisch-Ukrainische Germanistentagung an der Ukrainischen Freien Universität: Dokumentation einer internationalen Tagung 25-28.Januar 2001. – München. – Львів, 2003. – С.23-34. (с.29-31).

Germanistik an Hochschulen in der Ukraine, Verzeichnis der Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer. – Bonn; Kiew: DAAD, 2003. – S.119-120.

СТАТТІ В ГАЗЕТАХ

Валентина Мацерук. Професор “трійки” не продає, або Проба медалі “Людина року” // Буковина. – 1998. – № 26. – С. 2.

Вчений із європейським ім'ям // Чернівці. – 1998. – № 13. – С. 2.

Ігор Зварич. Професор Левицький: від сталінських дитбудинків – до Оксфорда // Доба. – 1999. – № 16. – С. 6.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

МІЖВУЗІВСЬКА НАУКОВА СТУДЕНТСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

18-19 березня 2008 року на факультеті іноземних мов Донецького національного університету відбулася щорічна Міжвузівська наукова студентська конференція “Зіставне вивчення германських та романських мов і літератур”, учасниками якої стали 498 студентів із 12 міст нашої країни (Київ, Донецьк, Бердянськ, Горлівка, Запоріжжя, Кам’янець-Подільський, Маріуполь, Острог, Сімферополь, Суми, Херсон, Чернівці). До уваги 321 слухача з числа студентів факультету іноземних мов було представлено 177 доповідей українською, російською, англійською та німецькою мовами.

На відкритті конференції учасників привітав доктор філологічних наук, професор М.Г. Сенів. Він відзначив, що багато хто з колишніх студентів, учасників цієї наукової події, вже став кандидатом філологічних наук і виховує нові покоління талановитої молоді. Професор М.Г. Сенів закінчив свій виступ щирим побажанням плідної роботи та спілкування.

На пленарному засіданні з доповідями виступили студентки факультету іноземних мов Донецького національного університету, переможниці стипендіальної програми *Завтра UA* фонду Віктора Пінчука, магістр кафедри теорії і практики перекладу Іпатова Гана “Фразеологічні одиниці з компонентом-найменуванням явища природи в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах” та студентка третього курсу кафедри англійської філології Самсонова Олександра “Символический подтекст в романе Томаса Гарди *Под деревом зеленым*”.

У ході конференції працювало у 12 секцій та підсекцій, найчисленнішими з яких були “Лексична семантика”, “Переклад” і “Проблеми історичної поетики у світовій літературі”.

На заключному пленарному засіданні 43 студенти отримали грамоти за кращі доповіді. Серед найбільш цікавих були відмічені роботи гостей Столяренко В. (м. Суми), яка розповіла про гру слів як засіб реалізації гумору в текстах-загадках, Олійник О. (м. Херсон) “Функціональне використання ідіоматичних виразів та сленгу в текстах джазових композицій”, Борискіна К. “Специфіка реінтерпретації шекспірівського сюжету в п’єсі Б. Акуніна *Гамлет*”, Кондратьєва А. “Українсько-американський культурний

контекст: тип магічного реалізму у творах В. Шевчука та Дж. Апдайка”, а також студентів факультету іноземних мов Донецького національного університету Когадєвої Г. “Структурно-семантические особенности космонимов в современном английском языке”, Михєєвої Г. “Метафорическая репрезентация концепта *любовь* в английском и украинском художественном тексте”, Шелюгової Д. “Роль перевода в сохранении стилистического потенциала антропонимов в произведениях Дж.К. Роулинг”, Аксьонової В. “Наименования веществ и предметов естественного происхождения в английском, немецком и русском языках”, Ку тuzової Ю. “Сопоставительный анализ лексических единиц, характеризующих человека по ментальным, физическим способностям и физиологическим особенностям”, Гребьонкіної Н. “Особливості перекладу власних назв як типу безеквівалентної лексики”, Данілкиної Д. “Немецкие и украинские фамилии, образованные от наименований профессий”, Кушнарєова Д. “Глагольная лексика молодёжного жаргона современного немецкого и английского языков”, Кандаурової Т. “Субстантивированные части речи в немецких технических, научных и литературных текстах”, Журавльової І. “Структурно-семантический анализ заимствований в языке французской Пресс”, Московської Л. “Диминутивные дериваты в современном французском языке”, Кобзарєової А. “Образ города в романе Ч. Диккенса *Оливер Твист*” та інших.

Керівники секцій (д.філол.н., проф. О.Л. Бессонова, к.філол., доц. С.Т. Богатирєова, к.філол., доц. О.В. Кліменко, к.філол., доц. Л.С. Кошкарєова, к.філол., доц. Л.Л. Мармазова, к.філол., доц. О.В. Матєринська, к.філол., доц. Н.В. Павлюк, к.філол., доц. А.В. Романська, к.філол., доц. Т.Г. Тєличко, к.філол., доц. А.В. Чігирєова, ст. викл. В.Є. Присєдська, ст. викл. А.Г. Удинська, викл. О.В. Трофімова) висловили подяку всім учасникам конференції та побажали їм подальших наукових успіхів і досягнєнь. Гості конференції висловили свою подяку та бажання взяти участь у конференції наступного року.

Л.Б.Ніколаєва

НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

Л.М. ЯГУПОВА
МОВНО-ГЕОГРАФІЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ СИСТЕМИ
СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ:
Монографія (Серія: Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 4). –
Донецьк: ДонНУ, 2007. – 607 с.

У монографії досліджено префіксальний іменниковий словотвір середньовісхньонімецької мови на основі корпусу рукописів, які репрезентують різні типи й жанри текстів, структурованих за часовими відрізками і діалектними ареалами. Основними принципами дослідження є динаміка розвитку словотвірної системи упродовж усього середньовісхньонімецького періоду та її варіативність, зумовлена мовно-географічним та почасти жанровим чинниками.

Для науковців, які досліджують історичний словотвір, вивчають мовні явища з погляду корпусної лінгвістики.

НАШІ АВТОРИ

**ЄНІКЄЄВА
САНІЯ МАРАТІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Запорізького національного університету

КЕЛІХ ЕММЕРІХ

доктор філологічних наук, співробітник інституту славістики, університет міста Грац (Австрія)

**КІЙКО
СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

**КІЙКО
ЮРІЙ ЄВГЕНОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

**ЛЕВИЦЬКИЙ
ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

**ЛЕХ
ОЛЬГА СТЕПАНІВНА**

аспірантка кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

**МАРТИНЮК
АЛЛА ПЕТРІВНА**

доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

**МАТЕРИНСЬКА
ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету

**МИХАЙЛЮК
НІНА ПЕТРІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Одеської національної юридичної академії

**НІКОЛАЄВА
ЛАРИСА БОРИСЛАВІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету

**ОГУЙ
ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства, завідувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

**ОЛІЙНИК
СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ**

старший викладач кафедри англійської мови
Маріупольського державного гуманітарного
університету

**САПРИКІН
СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ**

викладач кафедри теорії і практики перекладу
Донецького національного університету

**СИДОРОВ
ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ**

аспірант кафедри германської філології Донецького
національного університету

**УДИНСЬКА
АЛЛА ГЕННАДІЇВНА**

кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри теорії і практики перекладу Донецького
національного університету

**ЯГУПОВА
ЛАРИСА МИКОЛАЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германської філології Донецького національного
університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- SANIA M. YENIKEYEVA*** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of English Philology, Zaporizhia National University
- EMMERICH KELIH*** Doctor of Philology, coworker at the Institute of Slavonic Studies, Graz University (Austria)
- SVITLANA V. KIJKO*** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych
- YURIY YE. KIJKO*** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych
- VIKTOR V. LEVYTSKY*** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovich
- OLHA S. LEKH*** Post-Graduate Student at Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych
- ALLA P. MARTYNYUK*** Doctor of Philology, Professor at Department of Theory and Practice of Translation from English, Kharkiv National University named after V.N. Karazin
- OLENA V. MATERYNSKA*** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- NINA P. MYKHAILUK*** Candidate of Philology, Assisted Professor at Department of Foreign Languages, Odessa National Academy of Law
- LARYSA B. NIKOLAEVA*** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of Theory and Practice of Translation, Donetsk National University
- OLEXANDER D. OGUI*** Doctor of Philology, Professor at Department of Germanic, General and Comparative Linguistics, Head of Department of Foreign Languages for Humanity Faculties, Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovich

- SERGIY V. OLIYNYK*** Senior Teacher at Department of English, Mariupol State Humanitarian University
- SERGIY S. SAPRYKIN*** Teacher at Department of Theory and Practice of Translation, Donetsk National University
- OLEH M. SYDOROV*** Post-Graduate Student at Department of English Philology, Donetsk National University
- ALLA H. UDYNSKA*** Candidate of Philology, Senior Teacher at Department of Theory and Practice of Translation, Donetsk National University
- LARYSA M. YAGUPOVA*** Candidate of Philology, Assistant Professor at Department of Germanic Philology, Donetsk National University

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA: ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету.

У журналі публікуються статті, повідомлення, рецензії, відгуки на дисертаційні дослідження, інформаційні матеріали з філології (лінгвістика, літературознавство), а також з лінгводидактики.

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Рукопис надсилається до редакційної колегії на дискеті та у двох примірниках, надрукованих на білому папері (формат А4) з одного боку аркуша, через 1,5 інтервалу.

Розмір літер основного тексту статті – 12. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, ліве – 30, праве – 20 мм. Абзацний відступ становить 5 знаків.

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках указують місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

3. Резюме до статті додається після назви статті трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 1 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після резюме, перед текстом самої статті (розмір 12).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю у тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Наприклад:

а) для книг з одним – трьома авторами – прізвище, ініціали автора (авторів), повна назва видання, місто, видавництво, рік видання (без слова “рік”, “р.”), загальна кількість сторінок;

б) для книг з трьома авторами і більше друкуються прізвища та ініціали перших трьох авторів;

в) для розділу (глави) книги, статті з журналу, газети, збірника наукових праць, матеріалів наукових конференцій – прізвище, ініціали автора (перших трьох авторів), повна назва статті (глави, розділу) // Назва джерела, рік і номер видання, сторінки, на яких надруковано матеріал.

Приклади

1. (а). *Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.* Граматика української мови. – К.: Либідь, 1993. – 304 с.

2. (б). *Родзевич Н.С., Романова Н.П., Савранчук О.Ф. та ін.* Питання теорії мови в зарубіжному мовознавстві. – К.: Наукова думка, 1976. – 255 с.

3. (в). *Серль Дж.Р.* Класифікація иллокутивних актів // *Зарубежная лингвистика. II.* – М.: Прогресс, 2002. – С. 229-253.

4. (г). *Бацевич Ф.С.* Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації (на матеріалі аномальних висловлень) // *Мовознавство.* – 1997. – № 4-5. – С. 30-34.

5. (Книга, надрукована авторським колективом (більше п'яти авторів):

Исследования по русской терминологии / Отв. ред. В.П. Даниленко. – СПб.: Наука, 1998. – 420 с.

7. Посилання у тексті статті на джерела подаються у квадратних дужках, наприклад: [5; 11-15]; при цитуванні вказуються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади у текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *soeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Статті аспірантів повинні супроводжуватися рецензією.

Матеріали надсилаються на адресу:

Бессонова Ольга Леонідівна
Донецький національний університет
Кафедра англійської філології
вул. Університетська, 24
83055 Донецьк
тел. / факс (062) 335-03-98
e-mail: frgf@dongu.donetsk.ua

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 5 № 2 (14) 2008

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Комп'ютерна верстка *О.О. Гриньова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *Т.Я. Волкова, канд. філол.
наук, доц.*